

UNIVERSITETET I STAVANGER

**MASTERGRADSSTUDIUM I
SAMFUNNSSIKKERHET**

MASTEROPPGAVE

SEMESTER Vår 2009

FORFATTER Sissel Irene Helle Becker

VEILEDERE: Ole Andreas Engen, Universitetet i Stavanger
Johan Giertsen, Universitetet i Bergen

TITTEL PÅ MASTEROPPGAVE

Gransking og Rettssikkerhet

EMNEORD/STIKKORD

Politi, Tillit, Risiko, Gransking, Intervjuteknikk, Etterforskning

SIDETALL 78 sider + vedlegg 6 sider

STAVANGER

Sissel Irene Helle Becker.....

15. juni 2009

Sammendrag

Behovet for gransking, både i offentlig og privat regi, er et resultat av de nye risikoene vi møter i et høyteknologisk samfunn. Samtidig er det identifisert en redusert politikapasitet sett opp mot befolkningsveksten.

I denne oppgaven er det valgt å se nærmere på politiets erfaring med gransking av hendelser som ofte munner ut i en politianmeldelse. Oppgaven bygger på intervjuer med politietterforskere, politijurister, en advokat, granskere i offentlige kontrollorgan og private foretak. Undersøkelser som gjøres under en gransking er ofte lik en politietterforskning, men gransking som foretas av private foretak er ikke lovregulert. Kritikere mener bruk av privat gransking svekker rettssikkerheten til de som blir gransket.

Gransking som utøves både av offentlige kontrollorgan og private foretak overlapper ofte politiets etterforskning. Gransking er et vidt tema og valg av teorier synliggjør dette. Samhandlingen mellom politi og granskere er avhengig av ulike faktorer, og May-Britt Ellingsens teori om tillit er sentral i oppgaven da den belyser ulike forhold på en god måte.

For å besvare problemstillingen er det valgt kvalitativt forskningsintervju som datainnsamlingsmetode. Det er gjennomført atten dybdeintervju og flertallet av disse representerer politiet. På grunn av forfatter sin inngående kjennskap til politiets arbeidsmetoder, er intervjuguidene utarbeidet med forholdsvis få spørsmål rundt noen hovedtemaer for å kunne få en mest mulig fri fortelling fra informantene.

Det som er mest tydelig i funnene fra undersøkelsen, er at politiet har en svakere tillit til private granskingsrapporter enn de har til rapportene fra offentlige kontrollorgan, selv om politiet vurderer kvaliteten på granskingsrapportene, både fra de private og offentlige, som generelt sett veldig bra. Den manglende prekontraktuelle tilliten politiet har til privat gransking kan styrkes ved å foreta noen avklaringer i forbindelse med de forventningene politiet har til granskere. Det vil igjen medføre en klarere rolleforståelse.

Politiets saksbehandlingstid vil også kunne reduseres uten verken å svekke kvaliteten på etterforskningen, eller at de blir styrt av granskingsrapportene.

Forord

Denne oppgaven markerer avslutningen på en toårig lang masterstudie i Samfunnssikkerhet ved Universitetet i Stavanger. Studietiden har vært lærerik og morsom, men til tider svært krevende. Det er mange som har bidratt til at jeg har kunnet gjennomføre dette prosjektet. Venner og familie som har oppmuntret meg gjennom hele prosessen og hatt troen på at dette ville jeg greie. Takk!

En stor takk går til mine informanter som villig stilte opp i en ellers så travel hverdag. Uten deres bidrag, ville det ikke være mulig å gjennomføre denne studien.

Mine veiledere Ole Andreas Engen ved UiS og Johan Giertsen ved UiB. Dere har kommet med gode råd og innspill underveis, og deres tålmodighet står det respekt av! Deres positive holdninger og motiverende samtaler hjelper godt når ting går litt tungt! Takk skal dere ha!

En stor takk til May-Britt Ellingsen ved Northern Research Institute i Tromsø for verdifulle bidrag om forståelse og tolkning av teorien om tillit!

Takk Elisabeth Hovland, for at du tok på deg jobben å korrekturlese oppgaven! Dine humoristiske kommentarer som fulgte med rettelsene var ren energipåfyll for meg i sluttinnspurten!

Så, min medstudent Christin Nylund Bergan. Vi har fulgt hverandre gjennom hele studietiden, og det blir rart å ikke lenger ha våre lange daglige diskusjoner om temaer som har engasjert oss så mye de siste to årene. ”Har du husket den røde tråden, Sissel?!” – et spørsmål fra deg jeg vil huske med glede. Vi har fullført masterstudiet, men jeg håper vårt bekjentskap kan utvikle seg til å bli et langvarig vennskap!

Sist men ikke minst mannen min, Leif, som tålmodig har støttet meg gjennom hele studietiden. Det har vært en krevendes tid også for deg, men du mistet aldri troen på at jeg ville greie dette. Vi greide det, vi kom i mål! Tusen takk! Nå skal vi nyte sommeren!

Haugesund, 14.06.09

Sissel I. Helle Becker

INNHALDSFORTEGNELSE

1.	Innledning.....	- 1 -
1.1	Bakgrunn for valg av tema.....	- 1 -
1.2	Problemstilling.....	- 6 -
1.3	Granskingshistorikk og oppgavens avgrensing.....	- 7 -
1.4	Definisjonsavklaring.....	- 11 -
1.5	Oppgavens oppbygging.....	- 13 -
2.	Teori.....	- 14 -
2.1	Granskingens utvikling.....	- 14 -
2.2	Granskingsmetoder og prosesser.....	- 17 -
2.3	Politiets etterforskning.....	- 22 -
2.5	Makt og roller.....	- 27 -
2.3	Sårbarhet og tillit.....	- 29 -
3.	Arbeidsform og metode.....	- 32 -
3.1	Kvantitativ metode.....	- 32 -
3.2	Kvalitativ metode.....	- 33 -
3.3	Studier av kjente organisasjoner.....	- 33 -
3.4	Semistrukturert intervju.....	- 34 -
3.5	Gjennomføring av metoden.....	- 34 -
4.	Datainnsamling.....	- 36 -
4.1	Valg av informanter.....	- 36 -
4.2	Gjennomføring av intervjuene.....	- 37 -
4.3	Behandling av data, fra tale til tekst.....	- 38 -
4.4	Etikk.....	- 38 -
4.5	Validitet, reliabilitet og generalisering.....	- 39 -
5.	Drøfting.....	- 41 -
5.1	Har politiet god kompetanse?.....	- 41 -
5.2	Har politiet tillit til granskingsrapporter?.....	- 47 -
5.3	Blir politiet ”styrt” av granskingsrapporter?.....	- 50 -
5.4	Svekkes bevis og blir saker henlagt på grunn av en gransking?.....	- 55 -
5.5	Avklart rolleforståelse mellom politi vs. kontrollorgan og politi – vs. granskere?... -	- 58 -
5.6	Bidrar gransking til å forenkle etterforskningsprosessen?.....	- 61 -
5.7	Samhandlingen mellom politi og ulike grankingsinstitusjoner.....	- 64 -
6.	Oppsummering og konklusjon.....	- 71 -
	Litteraturliste/referanser.....	- 75 -
	Vedlegg.....	- 79 -

1. Innledning

Det innledende kapittelet i denne oppgaven består av fem deler. Første delkapittel begrunner valg av tema, og belyser betydningen politietterforskning og gransking har i et samfunnssikkerhetsperspektiv. Problemstilling, granskingshistorikk og oppgavens avgrensning blir deretter omhandlet. Sentrale definisjoner som brukes i oppgaven blir så drøftet og avklart i del fire. Første kapittel avrundes med å gjøre leseren kjent med oppgavens videre oppbygging.

1.1 Bakgrunn for valg av tema

I 1986 begynte jeg på politiskolen og var klokkeklar i min tro på at jeg skulle jobbe i politietaten til jeg gikk av med pensjon, men skjebnen ville det annerledes. I 2006 valgte jeg å forlate politiyrket etter mange gode, men også, til tider, frustrerende år. Frustrerende i den forstand at ønsket om å bidra mer ofte ble forhindret av knappe tildelte politiresurser. Jeg tjenestegjorde først i operative avdelinger før jeg etter gode råd fra min nærmeste overordnede, begynte min karriere som analytiker, både på etterretnings- og etterforskningsstadiet. Viktigheten av å være ekstrem nøyaktig i analysearbeidet ble enda klarere for meg da jeg erfarte hvordan analyseresultatene i stor grad ofte styrer etterforskningen, og at det blir kostnadskrevende hvis analysen går for bredt ut. Én analytisk feilvurdering kan lett forsvinne i den store saksmengden, med det resultat at uskyldige kan bli dømt. Analysearbeidet bidrar til at personer blir dømt, men like viktig er det å påpeke at det også kan fjerne mistanken som rettes mot enkeltpersoner. Systematiseringen av sentral informasjon som fremkommer i politiavhør og fremstillingen av dette opp mot elektroniske spor som pengetransaksjoner og telefonutskrifter, er et godt og effektivt hjelpemiddel for både politietterforskere og ved en eventuell fremtidig rettsbehandling. Kvaliteten og sannferdigheten i analyseresultatet er allikevel avhengig av godt gjennomførte politiavhør og andre relevante etterforskningskritt.

”Etterforskning er en formålsstyrt innsamling av opplysninger for å avgjøre spørsmålet om tiltale, for å forberede rettens behandling eller for å fullbyrde straff og andre reaksjoner” (NOU 2003:21 kapittel 3, Kriminalitetsbekjempelse og personvern). Gransking, som utøves utenfor rettskjeden, er derimot en ytring (Giertsen 2008). Ytringen kan ha stor maktinnflytelse, og uberettiget kritikk som fremmes i en granskingsrapport kan være av en

slik karakter at personen eller institusjonen som blir utsatt for gransking mister sin troverdighet. Enkeltpersoner kan bli fratatt sitt arbeid, eller føle seg tvunget til dette. Tidligere LO-leder Gerd-Liv Valla er et eksempel på hvordan granskingsytringens makt kan ramme et enkeltindivid. Privat gransking, som ikke er lovregulert, kan synes å overlapse helt eller delvis politiettersforskning. Noen ganger tas det avgjørelser *kun* på bakgrunn av en granskingsrapport som burde ha blitt behandlet innenfor rettskjeden. Ulike offentlig kontrollorgan foretar også granskinger, og selv om dette arbeidet delvis er lovregulert, kan undersøkelsene som foretas her grense opp til, og noen ganger overlapse politiettersforskning. Motivasjonen for denne oppgaven er å se om bruk av gransking påvirker politiettersforskningen og dermed utfordrer samfunnssikkerheten.

Begrepet samfunnssikkerhet i Norge er forholdsvis nytt (NOU 2006:6 Når sikkerheten er viktigst). Samfunnssikkerhet assosieres som oftest med krig og, spesielt etter 11. september 2001, risikoen for å bli utsatt for terrorhandlinger. Men samfunnssikkerhet argumenteres for å være mer enn dette (NOU 2006:6). Sikkerhetsbegrepet omfatter ikke bare rikets sikkerhet eller kriser, men også miljømessige, økonomiske og ressursmessige forhold (St. meld. Nr. 39 2003–2004 samfunnssikkerhet og sivilt-militært arbeid). Hvor sikkert et samfunn er, er avhengig av dets sårbarhet. Samfunnssikkerhet er dermed den evne samfunnet har til å opprettholde viktige samfunnsfunksjoner og ivareta borgernes liv, helse og grunnleggende behov under ulike former for påkjenning (St.meld.17 2001–2002). Politiet er sentrale i sikringen av samfunnets trygghet, men flere typiske politioppgaver utøves nå også av private aktører, og det kan føre til en privatisering av strafferetten (Advokatforeningens årstale 2008).

Rammene for politiets samfunnsrolle er fastlagt ved de til enhver tid gjeldende rettslige reguleringer (St.meld. nr. 42 2004–2005). Ifølge politiloven § 1 skal ”Staten skal sørge for den polititjenesten som samfunnet har behov for [...] Politiet skal være et ledd i samfunnets samlede innsats for å fremme og befeste borgernes rettssikkerhet, trygghet og alminnelig velferd for øvrig.” Politiets rolle er dermed sentral i et samfunnssikkerhetsperspektiv. Samtidig er politiets funksjoner og legitime maktapparat i spenningsfeltet mellom makt og demokrati, men maktbruken aksepteres av samfunnet hvis en slik maktutøvelse kan *rettfærdiggjøres* for å ivareta samfunnets trygghet og sikkerhet.

Domstolene behandler etterforskede saker som munner ut i en tiltale, og en rettsstat har uavhengige domstoler som sikrer borgerne mot overgrep fra myndighetenes side.

Rettsikkerheten skal tilstrebe og motvirke urett (DNA¹, Rettssikkerhetsutvalget 2004). For at noe skal være rettferdig må både prosessen (eksempelvis politietterforskningen) og resultatet (eksempelvis domsavgjørelsen) tas hensyn til. Den norske Ordboken definerer rettferdig som ”riktig etter lov og moral idet det tas tilbørlig hensyn til alle sider av saken.” Synonymer for rettferdighet kan, i følge samme ordbok, være ”fair, likelig, rettvis, rimelig, tilbørlig, uhildet, upartisk”. Et granskingsutvalg har ingen institusjonell autoritet (Giertsen 2008 s. 31), men utføres granskingen for å undersøke mulige lovbrudd eller kritikkverdige forhold hos enkeltpersoner, kan prosessen bli en belastning for de involverte. Belastningen den enkelte blir utsatt for, og særlig hvis granskingsrapporter blir offentliggjort, står ikke i forhold til granskingsutvalgets makt. ”Granskingsutvalget styrer prosessen [...] skaffer et materiale som gir grunnlag for å fastslå et faktum, og partene har ikke råderett over saken. Prosessen har dermed inkvisisjonens trekk” (Giertsen 2008 s. 32).

Det norske samfunnet er i sterk forandring (DNA, Rettssikkerhetsutvalget 2004). Endringene de siste tiårene er drevet frem av teknologiske fremskritt, f.eks. innen data- og informasjonssystemer, og globalisering, gjennom frihandel og fri flyt av kapital over landegrensene (NOU 2000:24 s. 36). Samfunnsutviklingen bidrar til flere goder, som økt effektivitet og produksjon, men medaljen har også en bakside. Kriminelle får større handlerom, og ulike former for kriminalitet utvikler seg (NOU 2000:24). Kriminelle handlinger, og da spesielt organisert kriminalitet, kan sies å ha blitt mer sofistikert (NOU 2006:6) og hovedhensikten med de ulovlige handlingene er ofte å oppnå størst mulig økonomisk vinning. Kriminalitet som ikke blir definert som organisert kriminalitet kan også true samfunnssikkerheten. Det er tilstrekkelig at én enkelt person f.eks. får tilgang til sensitiv informasjon og misbruker denne i den hensikt å ramme én eller flere institusjoner eller personer som er sentrale i samfunnet

Samfunnsutviklingen påvirker politiets oppgaveløsninger og arbeidsvilkår (St. meld. Nr. 39 2003–2004). Internasjonale kriminelle forsterker sitt fotfeste i Norge og bidrar til å gjøre kriminalitetsbildet mer uoversiktlig for norsk politi. Statistisk Sentralbyrå (SSB) foretok en undersøkelse i 2003 der 2000 virksomheter ble kontaktet. Hver femte virksomhet oppga å ha vært offer for økonomisk kriminalitet i 2003. De største bedriftene var mest utsatt, men mange lot være å anmelde forholdene til politiet. Drøyt hver femte sak blir anmeldt til politiet.

¹ Den Norske Advokatforening

De som ikke har anmeldt har ofte nytteorienterte begrunnelser for å la være. Det kan være vanskelig å bevise at det har foregått et lovbrudd, man regner med at det ikke er noe å hente ved en anmeldelse, eller anmeldelsen ville gitt mye merarbeid. Svært få lar være å anmelde fordi de mener politiet ikke er kompetent til å håndtere saken, mens noen flere unnlater anmeldelse fordi de tviler på at politiet har ressurser til å prioritere deres sak. Økonomisk kriminalitet utgjør to prosent av samtlige anmeldte forhold på landsbasis (Omfang av økonomisk kriminalitet, Justis og politidepartementet 2006). Et granskingsfirma opplyser at de gransker omlag 15 saker pr år, og oppdragsgiverne følger som regel deres anbefalinger om å anmelde forholdet til politiet hvis granskingen avdekker straffbare handlinger. Rundt en tredjedel av sakene som blir anmeldt får en eller annen form for påtalereaksjon, de resterende blir enten henlagt på grunn av bevisets stilling eller ikke etterforsket av politiet. Informanten har inntrykk av saker blir avvist av politiet på grunn av kapasitetsmangler.

Samfunnets ulike institusjoner kommer under press, og behov for endring er nødvendig for å møte disse nye utfordringene (Advokatforeningens årstale 2008). Til tross for de nye utfordringene, og myndighetenes mulighet til å tilrettelegge en styrking av politikorpset, er politiet de senere år blitt svekket i forhold til befolkningsøkningen (Politiet mot 2020, Bemanning og kompetansebehov i politiet²). Politilignende arbeid blir i de fleste samfunn også utøvd av personer eller institusjoner utenfor rettskjeden. Engelsk forskning viser at utviklingen i privat sikkerhetsindustri er fremtvunget på grunn av privat sektors misnøye til politiet

(Mawby 2007)³. Politidirektoratets rapport viser til årlige undersøkelser foretatt av Markeds- og Medieinstituttet i perioden 1995 – 2005. Norsk politi har, i motsetning til i England, høy tiltro blant befolkningen, men samtidig registreres det et marked for private granskings tjenester også her i landet. Er gransking dermed et resultat av naturlige endringsbehov i samfunnet på grunn av det økte presset på de ulike samfunnsinstitusjonene? Hvis svaret på dette er ja; er det forenlig med ivaretagelsen av samfunnssikkerheten?

² Utgitt av Politidirektoratet 2008

³ **Mawby, Robin (2007)**

"Policing in an European perspective", i "Polisiær virksomhet. Hva er det – hvem gjør det?",

*”Ett rettferdig samfunn må være slik at jeg ville foretrekke det framfor andre
samfunn,
selv om jeg var uvitende om hvilken plass i samfunnet jeg fikk”
(Rawls 1971)*

1.2 Problemstilling

Den Norske Advokatforening frykter en privatisering av strafferetten og sammenligner dagens økende bruk av privat gransking med veksten av vaktvirksomheten i Norge (Advokatforeningsleders årstale 2008). Samtidig rettes det et kritisk søkelys mot politiets effektivitet og til tider manglende oppfølging av anmeldte forhold (Ra 06-408 JKØ/mw 453.2). Det påstås at politiet verken har kapasitet eller tilstrekkelig kompetanse til å etterforske de ulike lovbruddene som begås, og dermed øker etterspørselen etter private granskings tjenester. (Aftenposten⁴) For å ivareta samfunnssikkerheten er gransking et nødvendig supplement til politiettersforskningen, og privat gransking er ikke ensbetydende med en privatisering av strafferetten. (Helge Kvamme 2009).

”Etterforskning iverksettes og utføres av politiet og har som formål å skaffe til veie de nødvendige opplysningene for å avgjøre spørsmål om tiltale. [...] ingen skal unødig utsettes for mistanke eller ulempe” (Straffeprosessloven § 225). Gransking derimot utføres for å kunne klarlegge et hendelsesforløp og eventuelt vurdere om straffbare eller kritikkverdige forhold er begått (Giertsen 2008). Selv om gransking argumenteres for kun å være en ytring (Giertsen 2008), vil noen av disse forholdene bli anmeldt og etterforsket av politiet. Påvirker granskingsrapporter politiettersforskerne?

En felles påstand som synes å gå igjen i all debatt er granskingens påvirkning på rettssikkerheten. Uenigheten omhandler i hvilken grad – og om – påvirkningen er av positiv eller negativ karakter. Politiets rolle i et rettssikkerhets-, og dermed i et samfunnssikkerhetsperspektiv, er sentral (NOU 2006:6 s. 26) og oppgaven tar på bakgrunn av dette utgangspunkt i politiet.

Opgaven skal forsøke å besvare følgende problemstilling:

Hvordan kan gransking påvirke politiettersforsker, og hvilke positive og negative effekter kan gransking ha for etterforskningen? Hvilke forhold kan forklare granskingens påvirkning på politiettersforskere og politiettersforskningen?

⁴ ” Privat politi redder butikkene, næringslivet dropper politianmeldelse” Aftenposten 23.03.09

1.3 Granskingshistorikk og oppgavens avgrensning

Når man ser på norsk rettshistorie, vil en kunne si at gransking alltid har eksistert i en eller annen form. Dømmende kommisjoner, som både kunne granske og felle dom, ble brukt i eneveldet før 1814 (Giertsen 2008). Dømmende kommisjoner ble, som ved dagens offentlige granskinger, oppnevnt av Kongen. Straffeprosessloven av 1887 og Domstoloven av 1915 medførte avskaffelse av dømmende kommisjoner. Men til tross for innføringen av disse lovene, ble granskingskommisjoner oppnevnt også etter 1. verdenskrig, noe som ble kritisert i "Den Norske Civilprosessen" (Skeie 1929,1939). Eksplosjonsulykken på Svalbard (Ny Ålesund) 5. november 1962, og den etterfølgende granskingsrapporten, fikk politiske konsekvenser (Giertsen 2008). Granskingsgruppens mandat var vid: Den skulle foreta en fullstendig gransking med sikte på å få kartlagt årsakene til ulykken der 21 gruvearbeidere mistet livet. Videre skulle de søke å kartlegge om det fra bedriftens side eller offentlige myndigheters side ble utviste kritikkverdige uaktsomhet. En rekke aktører ble kritisert, og personer ble navngitt i rapporten. Bortsett fra et mindre forhold som ble avgjort med påtaleunntatelse, henla Riksadvokaten de strafferettslige sidene av saken i 1964, men granskingsprosessen ble senere drøftet i Stortinget. De kritiske merknader til granskingsinstituttet førte til opprettelsen av Eckhoff-utvalget (1966), og i 1968 leverte utvalget sin innstilling til regler for granskingskommisjoner. Justis- og politidepartementet kom med Rundskriv G-48/75 "Regler for granskingskommisjoner", og denne er fremdeles en av de sentrale kildene til saksbehandling ved offentlig gransking.

I takt med samfunnsutviklingen er det identifisert et behov for å opprette ulike kontrollorgan for å sikre at rettighetene til det enkelte individ blir ivaretatt, for, om mulig, å øke samfunnets robusthet. De offentlige kontrollorganene kan ha både en tilsyn- og granskingsrolle. Selv om utviklingen medfører økte goder og generelt sett høyere levestandard, blir mennesker og samfunnsstrukturer utsatt for nye og farligere risikoer. Petroleumsvirksomheten og transportsektoren er eksempel på dette. Kontrollorgan innenfor offentlig forvaltning, f.eks. Petroleumstilsynet, Arbeidstilsynet, Helsetilsynet og Konkurransetilsynet, skal påse at lover og regelverk blir overholdt. Statens Havarikommisjon for Transport derimot har ikke en tilsynsrolle, men utfører granskinger for å avklare bakenforliggende årsaker til hendelser innen luftfart, tog-, sjø- og veitrafikk.

Bank- og forsikringsnæringen er typiske institusjoner som utfører interne granskinger, og behovet for slike undersøkelser kan sies å ha økt i takt med den teknologiske utviklingen i samfunnet. Datateknologiske pengetransaksjoner utsetter banker for nye risikoer som hvitvasking og bankkortbedrageri. Forsikringsnæringen har rett til å forvise seg om at erstatningsutbetalinger til deres kunder er berettiget. Forsikringsvindel er et samfunnsskadelig onde (Riksadvokaten, Ra 06-408 JKØ/mw 453.2). Uten slik kontroll fra begge institusjonene vil man kunne anta at de verken ville eller kunne ivareta sine egne eller samfunnssikkerhetsmessige interesser.

Enhver har rett til å beskytte seg, det være seg privatpersoner eller bedrifter, og de har mulighet til å påvirke og styre sikkerheten i større eller mindre grad (Aven m.fl. 2004 s. 17). Bedrifter kan ha behov for å avklare om uregelmessigheter er begått hos dem, og disse sakene kan være av sivilrettslig eller strafferettslig karakter. Erfaringsmessig gjennomfører bedrifter intern gransking selv, eller innleide granskingsfirmaer utfører arbeidet ut i fra et mandat fra oppdragsgiver. Det er uklart om bruken av private granskere er fremtunget på grunn av strengere myndighetskrav innenfor helse, miljø og sikkerhet, eller mangel på ressurser innen politiet, økt kompleksitet i samfunnet og dermed større behov for å verne om sine interesser, eller en kombinasjon av disse årsakene.

Fra 1990-tallet og frem til i dag har private granskinger bidratt til at rettskraftige dommer er blitt opphevet. Per Liland ble dømt for et drap begått julaften 1969. Etter å ha sonet hele dommen ble han ved hjelp av blant andre privatetterforsker Tore Sandberg, frikjent for drap i 1994. Stortinget vedtok å nedsette et eget granskingsutvalg som skulle utrede hva som gikk galt i Liland-saken (NOU 1996:15). Konklusjonen til granskingsutvalget er at ”Liland-saken neppe var blitt gjenopptatt hvis det ikke var for det arbeidet som de private etterforskerne Ekroth og Sandberg hadde bidratt med”.

En kan anta at Liland-saken bidro til revisjonen av kapittel 27 i Straffeprosessloven og opprettelsen av gjenopptagelseskommissjonen 1. januar 2004. Kommisjonen er et uavhengig organ som skal ta stilling til om rettskraftige dommer skal behandles på ny i retten (www.gjenopptagelse.no). Døvstumme Fritz Moen ble dømt for to drap, henholdsvis i 1978 og 1981. Igjen bisto Sandberg en dømt person. Gjenopptagelseskommissjonen behandlet saken, og i 2004 ble Moen frikjent for det ene drapet, og etter sin død ble han i 2006 frikjent for det andre.

Den private granskingen som Sandberg utførte bidro til at urett mot borgere ble avdekket, og – i den grad det har latt seg gjøre – rettet opp uretten. I den såkalte Yssen-saken kan det argumenteres for at den private granskingen fikk en annen effekt. I januar 2007 ble konflikten mellom tidligere LO-leder Gerd-Liv Valla og Ingunn Yssen offentliggjort. Personalsaken medførte at LO utnevnte et granskingsutvalg som ble ledet av advokat Jan Fougner. Granskingsrapporten, som ble lagt frem 9. mars 2007, konkluderte med at Valla hadde trakassert Yssen og dermed brutt Arbeidsmiljøloven. Prosessen ble fra flere hold sterkt kritisert. Det ble stilt spørsmål ved om rettssikkerheten til Valla ble ivaretatt. På den andre siden kan det argumenteres for at uten granskingen ville ikke Yssen ha fått belyst den påståtte uretten hun ble utsatt for. Granskingsutvalget konkluderte med å fordele skyld. Det må antas at begge parter ville ha fått sine rettigheter ivaretatt hvis forholdet ble behandlet av eksempelvis Arbeidstilsynet. Det kan videre diskuteres i hvilken grad samfunnet evnet å ”ivareta borgernes grunnleggende behov under ulike påkjenningen⁵”. Er denne form for gransking et tegn på samfunnets sårbarhet?

Det er sannsynlig at Yssen-saken ble den utløsende faktoren for Regjeringen da den i mai 2007 oppnevnte et utvalg som skulle gjennomgå hvordan offentlige granskingskommisjoner skal settes sammen, hvilke oppgaver de skal ha og deres rettslige status. Utvalget ledes av Arild O. Eidesen. Justisminister Knut Storberget har uttalt at han ønsker et bedre rammeverk som sikrer en effektiv klarlegging som ivaretar rettssikkerheten for dem som blir berørt (www.Regjeringen.no).

Eidesenutvalget avleverte sin rapport 4. mai 2009; NOU 2009:9 Lov om offentlig undersøkelseskommisjon. Uvalgets mandat var å ”foreta en generell og prinsipiell vurdering av granskingskommisjoners sammensetning, oppgaver, rettslig status og saksbehandling.” Private virksomheters iverksettelse av utredninger og evalueringer var ikke del av utvalgets mandat. Det forventes at en eventuell lovregulering av offentlige granskingskommisjoner likevel vil være veiledende for private granskingsutvalg, selv om de private ikke er forpliktet

⁵ Samfunnssikkerhet er den evne samfunnet har til å opprettholde viktige samfunnsfunksjoner og ivareta borgernes liv, helse og grunnleggende behov under ulike former for påkjenning, (St.meld.17 2001-2002).

til dette i henhold til loven. Lovforslaget som fremmes i rapporten omhandler blant annet oppnevning og sammensetning av undersøkelseskommissjonen, og deres oppgaver. Videre berøres parters rettigheter, blant annet rettighetene til pårørende og de etterlatte (NOU 2009:9).

Oppnevningen av Eidesenutvalget, samt andre høringer som blant annet omhandler forslag om endring av domstolsloven §§ 121c og 121d⁶ og endring av vaktvirksomhetsloven⁷, kan indikere en bekymring fra myndighetenes side om en uklar rolleavklaring når det gjelder dommere sitt engasjement i granskingsutvalg, og om privatisering av det norske rettssystemet. En svekkelse av disse to områdene kan medføre en økt samfunnssårbarhet. På den andre siden kan oppnevningen av utvalget tolkes som at Stortinget aksepterer granskingsutøvelsen både i offentlig og privat regi, og at politikerne ønsker å legge forholdene mer til rette for denne form for undersøkelser. Offentlige etater direkte underlagt politiske departementer benytter seg også av offentlige og private granskings tjenester, og det er da nærliggende å tro at gransking blir ansett for å være et nyttig bidrag til å styrke samfunnssikkerheten.

I forarbeidet til denne oppgaven er det funnet lite materiale som omhandler gransking som fenomen, eller forskning på problemstillingen gransking og samfunnssikkerhet. I den offentlige debatten blir granskere kritisert for ikke å ivareta rettssikkerheten til den enkelte, og politiet blir kritisert for ikke å etterforske de sakene som, ifølge granskerne, klart er grove, straffbare forhold. Granskerne mener de *fornærmedes* rettigheter ikke blir ivaretatt når veldokumenterte saker blir avsluttet av politiet som ”henlagt på grunnlag av bevisets stilling”.

På grunn av mangelfull forskning på fenomenet gransking, er det i denne oppgaven vurdert som mest hensiktsmessig å ta utgangspunkt i politiets erfaring med de ulike granskingsrapporter som blir brukt som bakgrunnsdokumentasjon i politianmeldelser. Både politietterforskere og politijurister er intervjuet da det antas at de vil kunne ha ulike tilnærminger til de anmeldte forhold. For å belyse verdien av granskingsarbeid er det ansett som hensiktsmessig også å intervjuer ulike instanser som gjennomfører granskinger. Arbeidet til tilsynsorganer er forholdsvis regulert, i motsetning til privat gransking, men deres erfaring i gjennomføring av arbeidet er vurdert som verdifull informasjon for å svare på oppgavens

⁶ Endring av regler om godkjenning av sidegjøremål for dommere

⁷ Ot.prp.nr49 n(2008-2009)

problemstilling. Advokater sine faglige synspunkter og erfaringer er også viktige bidragsytere i denne oppgaven.

Gransking som gjennomføres for å etterprøve politiets etterforskning er ikke tatt med. Gjenopptagelseskommissjonen behandler disse sakene, og det forventes at deres vurdering ivaretar rettighetene til sentrale aktører. Granskinger som foretas i bedrifter for å forbedre helse, miljø og sikkerhet er ikke tatt med i oppgaven. Slike undersøkelser har til hensikt å forbedre interne rutiner og sikkerhet. De har en systemorientert tilnærming og det kan antas at bedrifters fokus på enkeltindividets handling er av mindre betydning. Gransking som etterprøver politiets etterforskning, og intern gransking for å forbedre HMS, er allikevel omtalt i kapitlene granskingshistorikk og granskings utvikling, da dette anses som viktige trekk i den generelle granskingsutviklingen og granskings rolle i samfunnet.

Erfaringene til enkeltindivider som er blitt utsatt for gransking er heller ikke tatt med i denne oppgaven, selv om deres opplevelser ville kunne være en viktig informasjonskilde for å få belyst problemstillingen ytterligere. Tidsaspektet for gjennomføringen av denne oppgaven anses å være for kort til å kunne drøfte de subjektive vurderingene fra de som er blitt gransket. Det er også vurdert som mer problematisk å holde identiteten til den enkelte skjult i og med at konkrete saker da ville bli omtalt.

1.4 Definisjonsavklaring

For å komme videre i oppgaven må vi avklare noen definisjoner. ”Gransking”, ”utredning” og ”etterforskning” er gjennomgående begrep som brukes i debatten om, la oss kalle det undersøkelse, som politi og granskere foretar for å få avklart et hendelsesforløp. Men hva legges i begrepene?

Straffeprosessloven kapittel 12 omhandler gransking og ser på dette som et hjelpemiddel ”til å få avklart faktiske forhold” (NOU 2009:9). Beslutningen skal angi hva som skal granskes, formålet med granskingen og fristen for gjennomføringen (www.lovdata.no). Politiet kan få slik bistand av sakkyndige i etterforskningsfasen. Eksempler på slik bistand kan være DNA undersøkelser og tekniske undersøkelser av kjøretøy. Begrepet gransking er i Tvisteloven av 2005 skiftet ut med ”bevisundersøkelse” som ”mer beskrivende fellesbetegnelse” (NOU 2009:9). Med begrepet gransking i Straffeprosessloven og Tvisteloven menes undersøkelser

av reelle bevismidler (Samtale Giertsen, mai 2009), og ligger dermed utenfor granskingsbegrepet i denne oppgaven. Det er allikevel viktig å fremheve at gransking og etterforskning er omhandlet i to atskilte kapitler i Straffeprosessloven, og det antas at lovgiver skiller klart mellom disse to begrepene.

Store norske leksikon⁸ har følgende definisjon på etterforskning og gransking:

”Etterforskning er den undersøkelsen som politiet foretar for å finne ut om det foreligger et straffbart forhold som skal forfølges av det offentlige” Gransking blir videre definert som ”undersøkelser som foretas for å få klarlagt om en person eller en offentlig myndighet har opptrådt på en måte som kan kritiseres. Foretas som regel av et utvalg som oppnevnes i det enkelte tilfelle.” Utredning blir i The free dictionary⁹ beskrevet som en ”grundig undersøkelse”.

Eidesenutvalget (NOU 2009:9) drøfter begrepet gransking. I tillegg til henvisningen til Straffeprosessloven kapittel 12 og Tvisteloven, beskrives granskingsbegrepet som ”en undersøkelse utenom rettergang for å klarlegge hendelsesforløp og vurdere om uheldige sider ved saksforholdet kan føres tilbake til menneskelige feil eller forsømmelser.” Aktuelle forsømmelser kan omhandle personlig forsømmelse (individorientert tilnærming) og organisatorisk forsømmelse (systemorientert tilnærming). Giertsen (2008) beskriver gransking som ”[...] en undersøkelsesform som forvaltningsorganer eller private rettssubjekter iverksetter i ekstraordinære situasjoner”.

”Granskingskommisjoner er en ekstraordinær form for utredning”(Rundskrivet G-18/75). Legges denne definisjonen til grunn kan gransking tolkes som en mer inngående eller dypere prosess enn en utredning.

På bakgrunn av dette vurderes begrepene *utredning* og *gransking* som tilnærmet sammenfallende og begrepet gransking vil derfor kun bli brukt i denne oppgaven.

Etterforskning er et begrep som omtaler undersøkelser foretatt innenfor rettskjeden og skiller seg derfor fra begrepet gransking.

Følgende definisjoner legges dermed til grunn i denne oppgaven:

⁸ www.snl.no

⁹ www.thefreedictionary.com

Gransking

En undersøkelsesform som forvaltningsorganer eller private rettssubjekter iverksetter utenom rettergang, for å få klarlagt om en person eller organisasjon har opptrådt på en måte som kan kritiseres.

Etterforskning

Politi og påtalemyndighets informasjonsinnhenting og andre iverksatte tiltak i henhold til Straffeprosessloven og Påtaleinstruksen for å avklare om et straffbart forhold er begått.

1.5 Oppgavens oppbygging

I kapittel 2 redegjøres det for de sentrale teoretiske bidragene som er utgangspunktet for den videre analysen i studien om overlappingen mellom gransking og politietterforskning. Kapittel 3 omhandler de metodiske valgene og begrunner disse. Kapittel 4 tar for seg valg av informanter, analysemetode og etiske problemstillinger. Videre diskuteres validiteten og reliabiliteten i forhold til problemstillingen. Empirien blir presentert sammen med drøftingen i kapittel 5. Oppgaven blir avrundet med oppsummering i kapittel 6, samt noen tanker om mulige interessante studier i forlengelse av denne oppgaven.

2. Teori

I dette kapittelet vil granskingsmetoder og politietterforskning bli nærmere omhandlet. I tillegg skal vi se nærmere på faktorer som kan påvirke samhandlingen mellom politi og granskere. Granskingsmodeller kobles vanligvis til ulykker der mennesker eller materiell fysisk er blitt utsatt for ytre påkjenninger, eller skadet. En ulykke kan imidlertid også være *uønskede hendelser* som korrupsjon, forsikringssvindler og økonomisk mislighold. Granskingsprosessens sammenfallende og motstridende fremgangsmåter, satt opp mot politietterforskning, vil bli omhandlet under drøftingen av empirien i kapittel 5.

2.1 Granskings utvikling

Siden 1827 har det blitt oppnevnt over sytti offentlige granskingskommisjoner (Koht 2009). Eksempler på saker som er blitt gransket er pipekonserten ved en teaterforestilling på unionsdagen i 1827, militære aktiviteter og hendelser, Kings Bay-ulykken på Svalbard (1962), offshoreulykker, gransking av Reitgjerde sykehus (1980), Politivoldsaken (1981), Kongsberg Våpenfabrikk (1989), kjernekraftulykken i Tsjernobyl (1986), bankkrisen (1997), ulovlig overvåking (Lund-rapporten 1996), uriktig domfellelse i Liland-saken (1996), Gardemoenprosjektet (2000) og flodbølgekatastrofen i Sør-Asia (2004), for å nevne noen.

De ad hoc-pregede granskingskommisjonene medfører ingen institusjonalisering i samfunnsvitenskapelig betydning (Koht 2009). Forholdene som granskes varierer stort, og for de fleste som deltar i slike kommisjoner er det en engangshendelse. Statens Havarikommisjon for Transport derimot kan sies å være institusjonalisert. De har faste granskingsmedlemmer og deres erfaringer og praksis kan antas å styrke deres evne å utføre granskinger.

Granskingsrapporter fra 1960-tallet og frem til nå viser at det er en endring i kommisjonenes atferd (Koht 2009). Rapportene preges av bruk av metoder som kan klassifiseres som systemorienterte, men de klassiske individorienterte metodene er fremdeles brukt i utstrakt grad. Endringene kan forklares med kommisjonenes sammensetning. Jurister og militære dominerte kommisjonene i det 19. århundre, og slike yrkesgrupper er tradisjonelt forbundet med å ha en individrettet tilnærming for forståelse av årsak/virkning-forhold (Koht 2009). En

mer systemorientert holdning knyttes ofte til ingeniører og samfunnsvitere, og disse yrkesgruppene har fått mer innflytelse i granskingskommisjoner i nyere tid.

Individorientert	Systemorientert
Enkeldokumenter	Statistikk
Arkiver	Spørreundersøkelser
Uttalelser	Materialprøver
Brev	Kart og diagrammer
Artikler, bøker	Sammenliknede analyser
Befaringer	Planmessige inspeksjoner
Uformelle møter	Høringer
Intervjuer	Analytiske studier
	IKT-basere

Tabell 1 Metoder i granskingsarbeid (Koht 2009)

Kontrollorgan som Arbeidstilsynet, Petroleumstilsynet (Ptil) og Statens Havarikommisjon for Transport (SHT) er typiske offentlige organ som har systemorienterte årsaksforklaringer. Det overordnede målet for disse er å forbedre risikohåndteringen og risikoforståelsen i en organisasjon, og dermed redusere faren for at lignende hendelser skjer igjen. Granskingen av gruveulykken i Ny Ålesund i 1962 var et gjennombrudd for systemforklaringer i norsk granskingshistorie (Koht 2009) i og med at ansvaret da ble plassert hos gruveselskapets ledelse og hos Arbeidstilsynet.

Politi og påtalemyndighet har en juridisk tilnærming, og dermed en mer individfokusert, årsak/virkning-forklaring. Det kan argumenteres for at dette er en naturlig tilnærming for denne yrkesgruppen på bakgrunn av den rollen de har i samfunnet – å avklare om enkeltpersoner kan stå strafferettslig ansvarlig for handlinger. Men; i hvilken grad påvirkes ”samarbeidet” mellom politi og granskere som har en systemorientert tilnærming? Målene er ulike, og på grunn av ”interessekonflikten” vil man kunne anta at overlappingen mellom en gransking og etterforskning er problematisk. På den andre siden kan det argumenteres for at de vil utfylle hverandre. Bidrar undersøkelsene til et mer robust system hvis det kun fokuseres på ett av målene, individ eller system? Domstolen – den dømmende makt i samfunnet – har i likhet med politi og påtalemyndighet en juridisk tilnærming, men rettspraksis viser at det kan

vektlegges formildende omstendigheter i straffeutmåling. Formildende omstendigheter kan f.eks. være bakenforliggende årsaker som kan ha påvirket en persons handling.

Granskinger utført av bank- og forsikringsbransjen kan sies å være individrettet. Har et granskingsutvalg fokus på ansvar på individnivå kommer rettssikkerhetsproblemene på spissen (Fritt Ord, Giertsen 2006). Det kan argumenteres for at en individrettet tilnærming er naturlig og mest hensiktsmessig for slike finansinstitusjoner. I tillegg til å yte tjenester til sine kunder, skal de samtidig ivareta sine egne økonomiske interesser. Erfaringsmessig vil det forekomme forsøk på økonomisk svindel fra eksterne aktører. Blir rettssikkerheten til et individ alltid satt på prøve ved en slik tilnærming, eller går det en grense i hvor langt det er forsvarlig å gå? En mer systemorientert tilnærming kunne bidra til å styrke robustheten til den enkelte finansinstitusjon og dermed være mer proaktiv.

Private granskingsinstitusjoner utfører oppdrag etter et mandat. Oppdrag som granskere ofte knyttes til er avdekking av mulige uønskede forhold internt i oppdragsgivers bedrift. De senere år er også private granskere brukt for å etterprøve politietterforskning i konkrete saker. Tilnæringsmetoden vil da være både individrettet og systemorientert.

Målene og tilnæringsmetodene for et granskingsorgan vil dermed være ulik. Det kan derfor være hensiktsmessig å dele gransking i tre kategorier:

1. Gransking som har som mål å avdekke organisatorisk og teknisk systemsvikt – systemorientert tilnærming.
2. Gransking som har som mål å avdekke om det er begått en handling som er kritikkverdig – individorientert tilnærming.
3. Undersøkelser fortatt av fagpersoner oppnevnt av retten for å avklare faktiske opplysninger - systemorientert eller individorientert tilnærming, eller en kombinasjon.

Som nevnt i kapittel 1 vil denne oppgaven ta utgangspunkt i granskingskategori 2, men kontrollorgan som ser på bakenforliggende årsaker – systemorientert tilnærming (kategori 1), vil også bli omhandlet. Kontrollorganene sine erfaringer i granskingsarbeid og deres samarbeid med politiet anses som viktige forhold å belyse, da det ikke kan utelukkes at personer som er involvert i hendelser som blir gransket av kontrollorganer, kan bli siktet for forholdet av politiet.

2.2 Grankingsmetoder og prosesser

Grankingsmetodikk handler om å belyse flere aspekter ved en uønsket hendelse. En uønsket hendelse kan være en konkret ulykke som har påført, eller kunne påført, mennesker materiell og/eller miljøskade i form av økonomisk tap eller brudd på gjeldende lover og regelverk. Det finnes ingen felles metode- eller rammeverk innen de ulike kompetansemiljøene. Det kan tyde på at de velger de grankingsmodellene og metodene som de selv mener er mest hensiktsmessige. Det som er felles for alle grankingsutvalg er noen prinsipielle faser som nevnes i ”Methods of accident investigation” (Sklet 2002).

- Samle inn fakta og bevismateriale
- Analysere data og utarbeide konklusjoner
- Vurdere tiltak
- Skrive rapport

En grankingsprosess kan deles opp i sju ulike faser innefor modellen som nevnes ovenfor i ”Methods of accident investigation”: bemanning av grankingssteam, innsamling av data og bevissikring, kartlegging av hendelsesforløp, se etter avvik og sikkerhetsproblem, barrierer/mangel på barrierer, konklusjon med hensyn til årsaksforhold, grankingsrapport. I tillegg til dette er det av vesentlig betydning for forbedringen av grankingsprosessen at evaluering av grankingsarbeidet blir gjennomført. (Stene et. al. 2008). Selv om grankings utføres av mange ulike organer med vidt forskjellig mandat og mål, kan en se flere fellesnevner i alle former for grankings. Disse åtte ulike fasene belyses nedenfor.

1. Bemanning av grankingssteam

Det er flere faktorer som bør tas hensyn til når grankingsmedlemmer skal velges. Resultatene i grankingsrapporter kan få store konsekvenser for involverte aktører. Mennesker oppfatter virkeligheten ulikt og alt er avhengig av utdanning, erfaring og tradisjon (Rollenhagen 1997). Forståelse og vurdering av risiko er avhengig av hva som vurderes og av hvem som vurderer den (Aven 2004, 2006). Hvis vi ser på rettssikkerheten i forbindelse med bemanningen av en grankingsgruppe, kan tverrfaglighet også ha relevans her. Habilitetsspørsmål bør være i fokus når deltagerne i en grankingsgruppe utnevnes. Bli habitetsspørsmål tatt opp i de organene som må forholde seg til Forvaltningsloven § 6? Hvor nøytrale er private granskere

som blir leid inn og lønnet for å utføre en gransking i en bedrift? Habiliteten bør også være sentral hvis en gransker har hatt et tidligere ansettelsesforhold i den bedriften som er under gransking.

Sintefs rapport av Tinnmannsvik et. al. 2004, kan tolkes dit hen at det ikke finnes klare regler og prosedyrer på sammensetning av granskingsteam. I rapporten fremkommer det at kun 69 prosent av de spurte hadde en form for intern instruks for hvordan en ulykkesgransking skulle gjennomføres. Spørsmålet en da kan stille seg er hva de resterende 31 prosentene forholder seg til. Granskning i bank- og forsikringsnæringen gjennomføres i utgangspunktet av én person, med vekslende faglig støtte etter behov internt i organisasjonen.

2. Innsamling av data og bevissikring

En viktig fase i granskingsprosessen er bevissikring og datainnsamling. Denne prosessen vil påvirke resten av arbeidet. Dokumenter og intervjuer er typiske datakilder som kan belyse hendelsen. Privat granskning er ikke lovregulert og alle intervjuer og fremleggelse av dokumentasjon baserer seg på frivillighet. Noen private granskingsfirmaer tilstreber likevel å følge straffeprosessuelle prinsipper.

Sikring av skadestedet er relevant i forbindelse med ulykker. Fotografering og sikring av fysiske gjenstander kan være vesentlig for å få et klart bilde av hendelsesforløpet. Utfordringer i denne fasen er i hvor stor grad granskere skal foreta undersøkelser med tanke på at saken kan bli anmeldt til politiet. Det kan være at en god dialog med politiet før undersøkelser blir gjort vil kunne avklare og unngå misforståelser.

Vitner kan gi granskere verdifull informasjon, men menneskers observasjon av hva *sannhet* er vil kunne variere ut fra erfaring og hvilke situasjon de er i (Dyregrov 2008). En gjentagende gjengivelse av en hendelse kan til slutt bli en sannhet for et vitne. Vitner kan ha skyldfølelse, selvbefredelse, eller fornekte hele eller deler av en hendelse. Ulykker der mennesker blir utsatt for kraftige sanseintrykk kan påvirke deres oppfatning av hendelsen. Hvor nær er de selve stedet? Kjenner de personene som eventuelt er blitt skadet eller drept? Assosierer de noen av de involverte med noe personlig? Noen av dem som opplever traumatiske hendelser, eller selv er truet på livet, kan opptre tilsynelatende rasjonelt og får en typisk superhukommelse (Dyregrov 2008). Andre kan få et typisk "tunellsyn" hvor de blokkerer ut andre sanseintrykk som oppleves som forstyrrende element til den trusselen de er utsatt for.

Vitner som snakker sammen om en hendelse vil i mer eller mindre grad kunne påvirke hverandre, bevisst eller ubevisst, uavhengig om de er blitt utsatt for sterke sanseintrykk eller ikke.

3. Kartlegging av hendelsesforløpet

Tre typiske granskingsmodeller blir brukt i en gransking, og disse presenteres nedenfor.

MTO-modellen

MTO, der bokstavene står for Menneske, Teknologi og Organisasjon, er én modell. I denne modellen begynner en med å kartlegge selve hendelsen langs en tidslinje. Mulige avvik i forhold til normal praksis blir så forsøkt identifisert. Barrierer sin virkning blir vurdert. Har de fungert eller sviktet, og hva kan i tilfelle årsaken være? Petroleumstilsynet har laget en sjekkliste med koder for å kategorisere MTO-årsaker. Det kan være tekniske og organisatoriske årsaker, eller forhold knyttet til kommunikasjon, instruksjon mv. Denne listen går gjennom når en søker etter årsaker eller brudd på barrierer og kodende blir deretter nedtegnet. Det sies at denne metoden er et godt verktøy for å identifisere bakenforliggende årsaker da den tar omsyn til både menneske, teknologi og organisasjon.

STEP-modellen

Bokstavene i STEP står for Sequentially, Timed, Events og Plotting og kan forklares med at hendelser plasseres på en tidslinje. Hver aktør som aktivt bidrar i hendelsesforløpet får en linje langs en tidslinje. Hendelser blir satt opp mot hverandre og denne kartleggingen bidrar til å kunne identifisere mulige sikkerhetsproblemer som kan påvirke selve ulykken eller hendelsen. Aktører kan være et menneske eller en gjenstand. Granskerne står fritt til å velge hvilke tidsramme som skal belyses. For å få avklart bakenforliggende årsaker kan det derfor være hensiktsmessig å gå noe tilbake i tid før selve hendelsen.

Hva–Hvorfor-modellen

Hva – Hvorfor er en modell som benyttes for å kartlegge bakenforliggende årsaker til en hendelse. Denne modellen blir ofte kombinert med MTO- eller STEP-modellen. I Hva–Hvorfor-modellen går granskerne så langt tilbake i tid som nødvendig for å belyse årsakene til en handling eller hendelse.

4. *Se etter avvik og sikkerhetsproblem*

Avvik kan defineres som en handling som ikke oppfyller spesifikke krav (ISO 9001 2006). I en gransking må planlagte og ikke planlagte forandringer som kan føre til utilsiktede konsekvenser analyseres. (DOE 1999). Uønskede hendelser kan oppstå på grunn av intenderte handlinger fra mennesker, f.eks. sabotasje og korrupsjon. Men avvik skyldes som oftest at mennesker utfører ikke-intenderte feilhandlinger på grunn av stress, manglende opplæring og/eller organisasjonsendringer (Rollenhagen 1997). I noen organisasjoner er det aksept for å ta ”snarveier”. Prosedyrer blir ikke fulgt, og handlingene blir en akseptert arbeidspraksis, også kalt ”stille avvik” (Tinnmannsvik 2007).

Risiko er sannsynligheten for og konsekvensen av at en handling skal oppstå, og kan defineres som ”den faren som uønskede hendelser representerer for mennesker, miljø og økonomiske verdier” (Aven 2006 s. 8). Den kan videre forstås som ”den usikkerhet om hva som blir konsekvensene eller utfallene av en gitt aktivitet” (Aven 2004 s. 37). Menneskers risikopersepsjon kan være ulik på grunn av blant annet tidligere erfaringer og kunnskap. Mangel på kunnskap kan medføre at prosedyrer ikke blir fulgt, eller en forstår ikke hva konsekvensene kan bli ved at prosedyrene ikke blir fulgt. Resultatene i en granskingsrapport vil ha sin nytte når de blir brukt for å forhindre lignende hendelser. På grunn av at mennesker har ulik risikopersepsjon, og de ikkeintenderte feilhandlingene som mennesker forårsaker, kan det argumenteres for at det ikke er tilstrekkelig kun å identifisere avvik og sikkerhetsproblem. De mulige bakenforliggende årsakene må identifiseres for å forbedre sikkerheten og arbeidsrutinene i en organisasjon.

5. *Barrierer/mangel på barrierer*

En barriere kan defineres som en planlagt aksjon som skal hindre at en uønsket hendelse oppstår, og hvis hendelsen oppstår, redusere konsekvensene (Reason 1997). Barrierer kan igjen deles opp i ”soft defence”, f.eks. prosedyrer, regelverk og opplæring, og i ”hard defence”, f.eks. brannmurer, fysiske avsperringer og alarmer. For at en ”soft defence” skal kunne bli definert som en barriere må prosedyren eller regelverket være kjent for individet. Ved uønskede hendelser må de ulike barrierene som kan ha påvirket utfallet av hendelsen, identifiseres og avklare om de har fungert etter planen. Et sosialkontor må f.eks. forsikre seg om at individet har forstått regelverket som de må forholde seg til for å kunne ha en subjektiv forståelse av saken. Hvis individet ikke har det, kan de strafferettslig måtte stå til ansvar for

sine handlinger. En person med utenlandsk bakgrunn, som verken kjenner norsk regelverk eller språk, kan vanskelig bli stilt til ansvar for uriktig sosialstønad hvis sosialetaten ikke kan dokumentere at regelverket er gjennomgått, forklart og forstått av individet.

6. Konklusjon med hensyn til årsaksforhold

De tidlige fasene i granskingen legger grunnlaget for hvilken årsaksforklaring man kommer frem til. Når mulig sammenheng er identifisert, bør granskerne være kritiske med å konkludere med at dette samtidig utgjør en årsakssammenheng. Flere tilsynsorgan, og også noen private granskingsfirmaer, er varsomme med å konkludere i sine rapporter. Deres hovedmål er å identifisere bakenforliggende årsaker og fremme faktaopplysninger, og ikke identifisere en ”syndebukk”. Denne fasen i granskingen kan sies å være i gråsonen opp mot politiets etterforskningsarbeid, hvor det skal avklares om en enkeltperson eller organisasjon kan stå strafferettslig ansvarlig for en hendelse.

7. Granskingsrapport

En granskingsrapport skal formidle de funnene som er gjort og ta lærdom av disse, men rapporten kan også være bakgrunnsinformasjon for en politianmeldelse. Faktaopplysninger bør fremkomme klart uten noen form for syensing. Det finnes ingen fasit på utformingen av en rapport, og dette anses som en svakhet. Noen granskingsgrupper utformer rapporten som et sammendrag og presentasjon av faktaopplysninger. Andre lager rapporter for hver av undersøkelsene eller intervjuene som er foretatt. Utformingen av rapporten bør ta hensyn til hvilke mål en har med rapporten. Er det en rapport som skal brukes internt i en organisasjon for å forbedre sikkerheten, eller er det et dokument som skal innleveres som bakgrunnsinformasjon til en politianmeldelse? Advokatforeningen stiller seg svært kritisk til granskingsrapporter som blir levert til politiet i forbindelse med en anmeldelse. De mener anmeldelsen da vil inneholde selskapets rapport med både rettslige vurderinger og bevisvurderinger.¹⁰ Advokatforeningen frykter at politiet dermed ikke vil gjennomføre en selvstendig etterforskning.

8. Evaluering av granskingsarbeidet

For å kunne forbedre seg er det behov for å evaluere prosedyrer og gjennomføringen av arbeidet. Å bli utsatt for en gransking kan være en stor påkjenning for involverte aktører. De

¹⁰ Den norske advokatforening årstale 2008

som blir gransket har ikke den straffeprosessuelle beskyttelse som i en politietterforsket sak (Advokatforeningens årstale 2000), og gransking kan derfor oppleves som mer belastende enn et politiavhør. Selv om resultatene av en gransking ikke er en rettskraftig dom, men kun en ytring (Giertsen 2008), kan det oppleves som en dom av dem som blir gransket.

2.3 Politiets etterforskning

Dette delkapittelet tar hovedsakelig utgangspunkt i artikler, masteroppgaven til doktorgradstipendiat Asbjørn Rachlew ved Universitetet i Oslo (1999) og Riksadvokatens rundskriv (R-3/1999). Søkelyset som er satt på etterforskningsmetodene til britisk politi, og som resulterte i betydelige endringer i lovverk og opplæring av politietterforskere i England, blir også omhandlet her da dette har direkte innvirkning på prosessen norsk politi gjennomgår i dag. Det anses som nødvendig å ha med et historisk tilbakeblikk på avhørsmetodene til politiet da disse kan berøre også tidligere polititjenestemenn og -kvinner som i dag arbeider som private etterforskere. Det er videre vurdert som viktig å ha noe kjennskap til politietterforskning for å kunne foreta drøftingen og besvare problemstillingen i denne oppgaven.

Politiet har de siste årene gjennomgått en omfattende endring i politiutdanningen. Statens politiskole i Oslo ble grunnlagt i 1920. Politihøgskolen ble etablert i 1992 og akkreditert som høyskole juni 2004 (www.phs.no). Norsk politiavhør i et internasjonalt perspektiv (Tidsskrift for strafferett 2003/4¹¹) beskriver politiets avhørsteknikker fra 1980-tallet frem til 2003.

Straffeprosessloven regulerer politiets arbeidsmetoder og loven skal blant annet sikre at den informasjonen politiet innhenter, og senere presenterer for påtalemyndighet, forsvarere og domstol, er innsamlet på en objektiv måte. Forhold som også taler til fordel for den siktede skal fremkomme i saken. Det er ikke uvanlig for politiet å benytte tvangsmidler mot individer, men Straffeprosessloven regulerer de ulike metodene for å sikre en trygg og forsvarlig etterforskningsprosess. Loven kan sies å være en balansegang mellom samfunnets behov for å sikre sine interesser, og rettssikkerheten til det enkelte individ. Selv om politiet har hjemler i Straffeprosessloven for å kunne foreta ransaking, beslag, pågripelse og

¹¹ Bygger på Doktorgradstipendiat Asbjørn Rachlew sin masteroppgave 1999 An evaluation of Norwegian Police Officers' Perception of Investigative Interviewing implications for training fra Universitetet i Liverpool.

telefonavlytting for å nevne noen tvangsmidler, har siktede ingen forklaringsplikt til politiet. Det går på frivillighet, men velger den avhørte å forklare seg skal vedkommende gjøres kjent med en rekke rettigheter og plikter i henhold til Straffeprosessloven, alt etter hvilken status vedkommende har – vitne, fornærmede eller mistenkt/siktet.

Forklaringer fra aktører er en viktig informasjonskilde for politiet, men kan antas å være de mest krevende å håndtere på grunn av de ulike psykologiske faktorene som kan spille inn. En person kan bli påvirket av den de kommuniserer med, påvirket av andres fortellinger. Ulike faktorer som livserfaring, nærhet eller tilknytning til hendelsen og risikoforståelse er bare noen eksempler på hvordan oppfatningen av en hendelse kan bli farget. (Dyregrov 2008)

Før 2000 hadde ikke Politiskolen, og senere Politihøgskolen, opplæring i vitenskapelig dokumenterte avhørsteknikker. Erfaringsoverføring fra én kollega til en annen var vanlig. Dyktigheten til en politietterforsker ble grovt sett vurdert opp mot antall tilståelser vedkommende fikk, og ikke metodene som ble benyttet. Metodene som da ble benyttet av norsk politi kan sammenlignes med de svært omdiskuterte avhørsmetoder som er benyttet i USA og som bygger på boken ”Criminal interrogation and Confessions”¹² (Rachlew 2003). I 1991 utarbeidet Økokrim et hefte som omhandler politiavhør i økonomiske straffesaker (Jahre/Nilsen 1991). I motsetning til andre interne skriv om politiavhør som ble presentert til studenter ved Politiskolen, hadde Økokrim like mye fokus på avhør av vitner som av siktede. (Rachlew 2003). Det ble henvist til vitnepsykologisk forskning, og de tok sterkt avstand fra manipulasjon. Den videre utviklingen av politiets arbeidsmetoder fra 2000 er sterkt påvirket av erfaringer fra britisk politi. Behovet for en utvikling av norsk politi sine avhørsmetoder fremkommer også i forarbeidet til ny påtaleinstruks ”[...] Det er ikke uvanlig at det under hovedforhandlinger blir reist tvil om politiets avhør har vært gjennomført på en betryggende måte” (NOU 1984:27 s. 24).

Britisk politi opplevde på 1980-tallet at flere saker om gjenopptakelse resulterte i frifinnelse. Da det viste seg at flere tilståelser ble trukket tilbake, ble søkelyset satt på politiets avhørsteknikker. I tillegg til å få et nytt regelverk¹³, besluttet britiske myndigheter at forskere skulle undersøke hvordan avhør ble gjennomført, hvilke metoder som ble benyttet og hvilken opplæring politietterforskerne fikk. Forskerne konkluderte med at de britiske

¹² InbauReid/Bukley 1986

¹³ Police and Criminal Evidence Act 1984

politietterforskerne var preget av en ”tilståelseskultur” og manipulasjonsteknikker fra amerikansk litteratur ble også identifisert. I 1986 besluttet britiske myndigheter å innføre obligatorisk lydbåndopptak av alle politiavhør. Ytterligere forskning ble igangsatt og i nært samarbeid med forskningsmiljøet utviklet britisk politi en ny avhørsteknikk som fikk navnet PEACE.

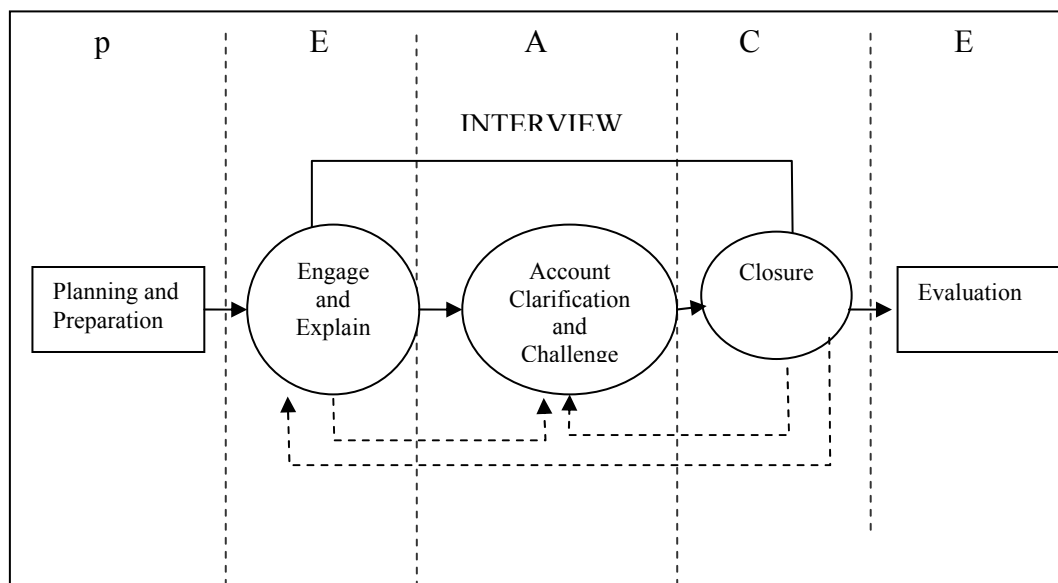

Fig. 1 – Den britiske PEACE-modellen

PEACE-modellen har fokus på prinsipper som redelighet, toleranse, integritet og aktiv lytting (Rachlew 2003). Begrepet ‘avhør’ er her byttet ut med ‘intervju’. Psykologiske teorier om tolkning av løgn gjennom kroppsspråk, manipulasjon og avbrytelser ble byttet ut med hverdagslige kommunikasjonsprinsipper. Tankegangen er hvis de hverdagslige etiske prinsippene ikke overholdes, brytes kommunikasjonen. De samme prinsippene gjelder i et politiavhør.

Oslo politidistrikt utviklet K.R.E.A.T.I.V., et kurs i intervjuteknikk, og tok dette i bruk i 2000. K.R.E.A.T.I.V. er en videreutvikling av den britiske PEACE-modellen. Politihøgskolen har siden den gang utdannet over 70 instruktører, og 1000 etterforskere har gjennomført kurset (Politiforum 02/2008). K.R.E.A.T.I.V. er en sekstrinns modell. Enkelt fortalt omhandler modellen fasene planlegging, kontaktetablering/introduksjon, fri forklaring, sondering/konfrontasjon, avslutning og evaluering. Det sentrale i denne modellen er at den

avhørte skal kunne forklare seg fritt uten avbrytelser. Motstridende opplysninger og eventuelt konfrontasjon med bevis skjer etter den frie forklaringen. Å bli avhør av politiet kan oppleves som en stressfaktor for mange, og ved gjentatte avbrytelser vil denne stressfaktoren sannsynligvis øke.

Utdanningen ved Politihøgskolen er treårig, og kvalifiserer til en bachelor med 180 studiepoeng. Den teoretiske opplæringen i etterforskning og rapportskrivning teller ni studiepoeng. Omfanget av den praktiske treningen den enkelte student får i praksisåret varierer, alt etter hvor de tjenestegjør. Fra 2003 har *prinsippene* i K.R.E.A.T.I.V. blitt innlemmet i grunnutdanningen på Politihøgskolen. Kurset i sin helhet tilbys som etterutdanning i et femdagers kurs.

”Tilståelseskulturen” som er identifisert hos norsk politi (Rachlew 2003) kan sies å være sammenfallende med en rendyrket individorientert tilnærming. Selv om politiet skal avklare om en person eller organisasjon strafferettslig kan stå ansvarlig for en handling, kan det synes som om intervjueteknikken i K.R.E.A.T.I.V. dreier politietterforskningen over til også å belyse systemrelevante forhold.

Riksadvokaten skiller klart etterforskning fra etterretningsarbeid

”Etterforskning er en formålsstyrt virksomhet. De undersøkelser politi og påtalemyndighet foretar for å avdekke om straffbart forhold er begått eller begås og avklare de øvrige omstendigheter som en påtaleavgjørelse forutsetter klarlagt og eventuelt forberede sakens behandling i retten.” Videre: ”Etterretning er ikke et lovbestemt begrep, men det er ofte mer en beskrivelse av en metode enn en avgrensning av virksomheten mot etterforskning. Den virksomheten som gjerne omtales som (kriminal)etterretning, er i det alt vesentlige etterforskning og hører dermed under påtalemyndighetens ansvarsområde og reguleres av straffeprosessloven og påtaleinstruksen.” (Riksadvokatens rundskriv R-3/1999).

Generell datainnsamling som f.eks. har som formål å kartlegge trender, er ikke etterforskning, men dersom slik strategisk analyse avdekker forhold som bør undersøkes nærmere, vil det raskt komme over i en etterforskningsfase. Det samme gjelder hvis formålet med analysen er å innhente informasjon med sikte på å avverke eller oppklare mulige fremtidige straffbare forhold. Granskingen er da rettet mot enkeltperson eller organisasjon og kategoriseres dermed som etterforskning.

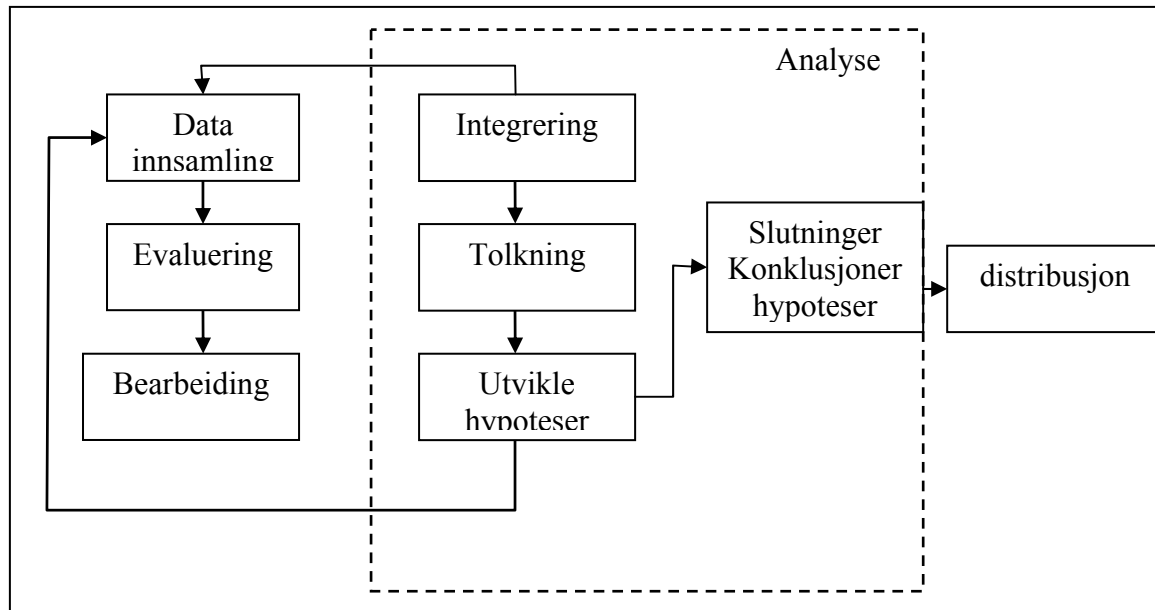
Politiet kan foreta både lukket og åpen etterforskning, med ved lukket etterforskning skal det vises særlig varsomhet. Lukket etterforskning kan innebære at enkeltindivider blir overvåket av politiet ved å bruke ulike etterforskningsmetoder som spaning og telefonavlytting. En slik overvåking representerer en sterk inngripen i privatlivets fred, og det kreves kontinuerlig streng kontroll og oppfølging gjennom hele prosessen.

Riksadvokaten har påpekt hvor viktig det er at rettighetene til de mistenkte blir ivaretatt når de blir avhørt av politiet (R-3/1999):

”Det kan være formålstjenelig å ha en formløs samtale før avhøret iverksettes. Men en formløs samtale med den mistenkte som senere blir nedtegnet i en rapport og utgitt som forklaring tilfredsstillende ikke de fordringer i avhørsmåten som er stillet i straffeprosessloven og påtaleinstruksen. Dette kan svekke tilliten til politiavhørene og de metodene politiet betjener seg av.”

Den enkelte har et vern mot selvinkriminering, og Riksadvokatens presisering om dette kan tyde på en (u)kultur i politiet, da de uformelle samtaler som omhandler mistenkte aktører blir dokumentert i politirapporter.

Polititjenestemenn og -kvinner blir tilbudt etterutdanningskurs innenfor ulike politifag, f.eks. i hvordan en gjennomfører analyse av store mengder informasjon fra ulike kilder. Analyseprosessen er ment å kunne brukes både i etterretnings- og etterforskningsfaser. Enkelt forklart deles prosessen inn i fem faser: Innsamling, evaluering, bearbeiding, analysering og distribusjon.

Figur 2 Etterretningsprosess

Proessen defineres som "en serie av aktiviteter eller delprosesser som leder til den mest eksakte og anvendbare slutningen som kan fås ut av den tilgjengelige informasjonen" (KRIPOS, analysekurs 2001).

Visualiseringen av dataene utføres på ulike måter, men de mest anvendte metodene kan sies å være forbindelsesdiagram og tidslinjediagram. Tidslinjediagram har flere likhetstrekk med STEP-modellen, der hendelser blir plassert sekvensielt i kronologisk rekkefølge. I tillegg til å visualisere sannsynlig utvikling i en hendelse, vil tidslinja til den enkelte aktør kunne bli sammenlignet. Sammenfallende eller motstridende informasjon vil dermed lettere kunne bli identifisert.

2.5 Makt og roller

Makt finnes i alle relasjoner og vil påvirke oss på en eller annen måte. Makt kan utøves i form av fysisk styrke og autoritet, eller brukes som tvang. Ethvert menneske har makt i mer eller mindre grad, og det vil dermed også være en konkurranse mellom aktørene som utøver makt (Englestad 2005). Det finnes en mengde teorier om makt, men Englestad argumenterer for at de ulike teoriene allikevel kan ha en fellesnevner. Han bruker følgende eksempel: Makt er "ett eller flere menneskers sjanse til å sette gjennom sin vilje i det sosiale samkvem, og det selv om andre deltagere i det kollektive liv skulle gjøre motstand" (Weber 1971:53). Dahl (1957) ser på det som at "A har makt over B i den grad A kan få B til å gjøre noe B ellers ikke ville

ha gjort”, og videre ”Maktutøvelse er en måte som visse handlinger påvirker andre handlinger på (Foucault 1983 s. 219). Fellesnevneren her er at makten blir knyttet til relasjonen mellom ulike aktører.

Politiet er statens sivile maktapparat, og selv om politivirksomheten er hjemlet i lov, er det nærliggende å tro at deres maktutøvelse tidvis kan oppfattes som urimelig og urettferdig. Ikke alle anmeldte forhold blir etterforsket, og graden av etterforskning som iverksettes kan antas å variere. I hvilken grad en fornærmet privatperson kan påvirke politiets vurdering om iverksetting av etterforskningstiltak kan diskuteres, men det er nærliggende å tro at f.eks. kontrollorgan eller et granskingsfirma vil kunne ha større maktinnflytelse på slike avgjørelser.

Forsikringsselskap som ikke får en påtalereaksjon på sine anmeldte forhold, kan allikevel beslutte å avkorte eller avslå forsikringsutbetaling i sin helhet. Hvis en forsikringstaker ser på denne avgjørelsen som uriktig, må han eller hun selv begjære saken behandlet sivilrettslig. Det kan da sies at forsikringsselskapets maktutøvelse overfor en forsikringstaker tvinger sistnevnte å gå til sivilrettslige skritt. Hvis forsikringstaker derimot ikke har ressurser til å prøve saken sivilrettslig, kan det hevdes at den største makten får gjennomslag for sine meninger, selv om disse er uriktige.

Men har aktør A sin rolle noen påvirkning på hvordan aktør B opplever aktør A sin makt? Eksempelet fra forsikringsbransjen over kan antas å være et uttrykk for dette. ”Rollen omhandler den faktiske atferden som aktøren velger på grunn av dens status” (Aase, Fossåskaret 2007). ”Statusen medfører dermed ikke én bestemt adferd i en gitt situasjon, men statusen setter grenser for handlingsrommet.” En rolle signaliserer dermed hvilken oppgave eller sosial posisjon en aktør har, og ut i fra det skapes det også forventninger til rollen. For at mennesker kan samhandle må det etableres en relasjon, og i relasjonen må det være mulig å stille rolleforventninger til hverandre.

Samfunnet består av ett sett sosial posisjoner, og posisjonene blir levende gjennom den rollen som assosieres til disse. Politiet blir av de fleste assosiert som en streng autoritet, en rolle som kan, i kraft av sin stilling, utøve tvangsmidler som bøter eller arrestasjon. Det kan således forventes at oppførselen, eller måten denne rollen kommuniserer på, blir påvirket av dette, og en aktør vil kunne opptre mer ydmyk enn den ellers ville ha gjort mot en annen,

mindre autoritær rolle. Det "forventes" at det vises respekt for rollen som både har makt til å beskytte, men også frarøve aktører goder som frihet ved arrestasjon.

Det kan sies at samfunnet består av et sett med sosiale roller og graden av sosial orden er avhengig av relasjonen mellom de ulike rollene og institusjonene. Hvis ingen skulle respektere samfunnets lover og den utøvende makten, ville vi få et anarki.

Spillteorien (Hollis 2007) illustrerer behovet for samhandling mellom aktører, og hvordan den rasjonelle handlingen også forbindes med maktfordelingen mellom aktørene. "Koordineringsspillet" beskriver hvordan aktørene må kunne forvente en spesiell handling av den andre, og at denne handlingen er i tråd med den aksepterte normen i samfunnet. Uten dette utgangspunktet vil systemet ikke fungere. "Fangens dilemma" tar utgangspunktet i at alle er rasjonelle. Aktørene foretar rasjonelle vurderinger ut fra den informasjonen de får, og ut fra en subjektiv vurdering sannsynliggjør de et forventet utfall. Handlingen vil dermed bli tilpasset etter dette. Spill tre, "chicken game", tar utgangspunkt i at den som gir seg taper, men hvis ingen gir seg så taper begge. Når to biler kjører mot hverandre og den som svinger unna er taper, vil de sannsynligvis foreta en unnamanøver så sent som mulig, i håp om at den andre gir seg. "Battle of sexes" er den fjerde spillteorien Hollis introduserer. En aktør vil handle ut fra forventningene denne har til handlingene til den andre. Taperne er dermed "rasjonelle" med tanke på den makten som er fordelt og som de blir motarbeidet av (Hollis 2007 s. 129)

Rollene som assosieres med politi, kontrollorgan og private granskere antas å kunne ha noen fellesnevner, men samtidig har disse instansene ulike mål for sitt arbeid. Samtlige skal avklare hva som har skjedd, men i hvilken grad, og konsekvensene av funnene, vil variere sterkt. Det er nærliggende å tro at aktører som må forholde seg til flere av disse rollene samtidig kan ha en uklar rolleforståelse for den enkelte. Den uklare rolleforståelse kan muligens påvirke aktørens uttalelser og forventningene som stilles til rollene.

2.3 Sårbarhet og tillit

Sårbar defineres som noe eller noen som er lett(e) å skade, eller som er utsatt. (www.ordnett.no). Sårbarhet (engelsk: vulnerability) er manglende evne til å tåle påkjenninger og avvik som kan føre til stor skade eller stort verditap (Norges forskingsråd,

ROS- definisjoner 1997, s. 14). Et samfunn defineres videre som et fellesskap av individer. Samfunnets evne til å opprettholde viktige samfunnsfunksjoner og ivareta borgernes liv, helse og grunnleggende behov under ulike former for påkjenning, (St.meld. 17 2001–2002) kjennertegner dermed samfunnets sårbarhet.

Er sårbarhet en tilstand eller er det en prosess? Noe eller noen kan være sårbar(e), men forut for dette må det være én eller flere faktorer som påvirker den opprinnelige tilstanden. I St.meld. nr. 42 (2004–2005:6 s. 30), Politiets rolle og oppgave, står det:

”Regjeringen ønsker et politi som fyller rollen på en tydelig og tillitskapende måte, slik at samfunnets og befolkningens behov for rettssikkerhet, trygghet og alminnelig velferd ivaretas gjennom forebyggende, håndhevende og hjelpende virksomhet.”

Når individer sin rettssikkerhet og trygghet er truet eller krenkes, skal politiet gjenopprette tryggheten og rettssikkerheten. Er den økende bruken av private granskingsaktører et tegn på politietatsens sårbarhet? Og hvis det er tilfelle; i hvilken grad har politiet mulighet til å møte de nye utfordringene i samfunnet uten å samvirke med granskingsaktører?

”Politiet skal i samvirke med andre offentlige og private aktører bidra til økt trygghet i samfunnet [...] Politiet med sine mange viktige og krevende oppgaver må avklare roller og forutsetninger med sine samvirkende aktører” (St.meld. nr. 42 2004–2005).

For at politiet skal kunne oppfylle myndighetenes forventinger til dette samvirke, må politiet ha tillit til de ulike offentlige og private aktørene.

Tillit er både en sosial strategi og en individuell følelse (Ellingsen 2003) Den er også en relasjonell kvalitet som utvikles gjennom sosiale prosesser. Har man tillit til noe eller noen, så har man en forventning til at en annen vil oppføre eller handle i rimelig samsvar med ens egen fortolkning av virkeligheten. Når parter har tillit til hverandre hviler denne tilliten på en samforståelse. ”Partene har da en tilstrekkelig grad av forståelse om hvilke normer som gjelder og hvordan en situasjon skal forløpe”. (Ellingsen 2003 s. 37) Hvis handlingen gjenkjennes av partene, vil de få en bekreftelse på samforståelsen, men tilliten brytes hvis en slik gjenkjennelse ikke finner sted.

¹⁴ www.sintef.no

Begrepet tillit kan deles inn i tre former for tillit (Ellingsen 2003): Prekontraktuell tillit, strukturell tillit og relasjonell tillit. De ulike perspektivene fremhever de forskjellige sidene ved tillit. ”All sosial handling forutsetter en tilstedeværelse av prekontraktuell tillit, og denne utvikles og vedlikeholdes gjennom de to andre tillitsformene.” (Ellingsen 2003). *Prekontraktuell* tillit beskrives som ”en tatt for gitt, underforstått tillit”. All samhandling kan ikke kontraktfestes og alle handlinger kan ikke avklares på forhånd, men prekontraktuell tillit baserer seg på den antagelsen at det deles en felles forståelse og at partene har en del grunnleggende felles handlingsregler. Det finnes dermed en felles norm. *Strukturell* tillit baseres på ”formelle strukturer eller posisjoner.” Forutsigbarhet og avklaring av rettigheter og plikter er her sentralt. Tillit kan også dreie seg om samhandling og koordinering på samfunnsnivå, og kan ses på som en forbindelse mellom aktøren og systemet. Uten tillit kan samhandlingen bli brutt. Når aktøren får bekreftet og oppfylt sine forventinger, styrkes tilliten. En *relasjonell* tillit er basert på ”nærhet og kjennskap eller samhandling” (Ellingsen 2003, s. 37). Denne formen for tillit skapes mellom individer og er knyttet til samhandlingsprosesser og forhold individene imellom.

Kan et tillitsperspektiv bidra til å gi ny innsikt i de utfordringene som samfunnet synes å møte i overlappingen mellom gransking utenfor rettskjedene og politietterforskning? Ellingsen (2003) refererer til Luhman (1979) som tar utgangspunkt i at tillit kan sies ”å være en strategi for å mestre risiko og sosial kompleksitet.” Vårt moderne samfunn er komplekst, med tette koplinger og avhengighet av hverandre, (Reason 1997) og risiko brukes for å beskrive samfunnets tilstand. Ett kjennetegn ved risikosamfunnet er at institusjoner som skal overvåke og beskytte samfunnet og individer mot nye risikoer, ikke evner dette.¹⁵ Samfunnet er ikke statisk, men er i en dynamisk prosess hvor graden av omstillingsdyktighet kan være ett kjennetegn på hvor robust et samfunn er (St. meld. 34 2000–2001, Om distrikts- og regionalpolitikk). Å øke kompetansen, om det er på et lokalt eller regionalt nivå eller i sentrale samfunnsinstitusjoner, vil dermed bidra til å styrke samfunnets evne til omstilling, og dermed også øke samfunnssikkerheten. Utvikling innebærer en risiko, og tillit er en strategi for å mestre denne (Ellingsen 2003). Utvikling handler om å etablere tillit til det som er nytt og ukjent. ”Å bygge tillit dreier seg om å utvikle felles forståelse.” (Ellingsen 2003 s. 13)

¹⁵ Ellingsen (2003) refererer til Beck, U i Beck, Giddens og Lash 1994, Beck 1992

Men hva baseres tillit på? Ellingsen (2003) skriver følgende om dette "[...] Tillit er basert på vurdering av risiko og mulighet til å velge alternativ. Mangel på tillit medfører da at man velger å ikke delta i en sosial situasjon, ved enten å avbryte relasjonen eller ikke inngå den." Aktører som er i en avhengighets- og ikke i en valgsituasjon, kan derfor kun uttrykke *tiltro* eller mangel på *tiltro*. Har granskingsinstituttene sin posisjonering og rolle i vårt samfunn medført at individet har fått en form for valgfrihet, og kan dette derfor endre begrepsbruket om politiet, fra *tiltro* til *tillit*? Det kan antas at politiet må gjøre noe aktivt for å bygge opp *tilliten*. Kritikere argumenterer imot dette, for granskning er kun en ytring (Giertsen 2008), men ytringen kan argumenteres for å ha konsekvenser for vårt *tillitsforhold* til politiet. Vi kan ha mindre *tiltro* til politiet, for vi kan ikke velge politiet bort. Politiet er en sentral del av rettsstaten. Kan en kombinasjon av granskning og politietterforskning være forenlig med rettssikkerhetsprinsippet?

3. Arbeidsform og metode

Tradisjonelt har forskning blitt oppfattet som å arbeide frem en objektiv, sann kunnskap ved å bruke vitenskapelige metoder (Jacobsen 2005). For å forstå og forklare et fenomen må forskeren samle inn og analysere data. Overbevisende avtrykk av "virkeligheten" kan gi grunnlag for empirisk baserte slutninger, for igjen å kunne generalisere og fremme nye teorier. Problemstillingen gir forskeren en pekepinn på hvilken metode som er mest hensiktsmessig å bruke, men hvilken kunnskap som allerede finnes rundt et fenomen, og om dette er overførbart til selve problemstillingen, vil også påvirke både forskningsmetode og valg av kilder.

Temaet om forskningsmetode blir delt inn i to kapitler. Dette kapitlet vil beskrive og begrunne forskningsmetodene som er brukt i denne oppgaven, samt hvilke utfordringer man kan støte på i forskning av kjente samfunn. Datainnsamlingen og metodene som er brukt her, omhandles i kapittel fire.

3.1 Kvantitativ metode

Kvantitativ metode er en forskningsmetode som befatter seg med tall og det som er kvantifiserbart (målbart). Kvantitative analyser metoder faller i fire hovedkategorier: Beskrivende, forbindelser, årsaksforhold, plausibel slutning (Blaikie 2000). Ved kvantitativ metode bruker forskeren et strukturert spørreskjema og informantene utgjør et representativt

utvalg av populasjonen. I denne oppgaven vil det da være politietterforskere, granskere og advokater. Man kan si at den kvantitative metoden går i bredden, og ikke i dybden slik den kvalitative metoden gjør.

3.2 Kvalitativ metode

I samfunnsvitenskapelig forskning blir det benyttet både kvalitativ og kvantitativ metode. I den senere tid har også metodetriangulering blitt benyttet (Jacobsen 2005). Innen kvalitativ forskningsmetode kan en benytte ulike datainnsamlingsmetoder; intervjuer, observasjon og feltarbeid, samt dokumentanalyser. Man kan i tillegg benytte ulike forskingsstrategier; induktiv, deduktiv, retroduktiv eller abduktiv (Blaikie 2000). Ved en induktiv forskingsstrategi har ikke forsker forutnelser eller kjennskap til fenomenet som skal forskes på. Kritikere mener en slik tilnærming ikke er gjennomførbar da mennesker alltid vil ha en eller annen formening om et fenomen. Ved en deduktiv tilnærming har forskeren en formening om fenomenet, og de forholdsvis lukkede spørsmålsstillingene vil synliggjøre denne formeningen. En retroduktiv strategi brukes for å finne bakenforliggende årsaker til et fenomen. En abduktiv strategi har fokus på informantenes erfaringer. Forsker lærer om fenomenet gjennom informantenes oppfatninger og erfaringer om et fenomen.

Kvalitativ metode kan fange opp opplevelser og meninger som ellers ikke hadde vært lett å identifisere ved bruk av kvantitativ metode (Blaikie 2000). Ulempen ved bruk av kvalitativ metode er at det ikke finnes faste svaralternativer, noe som kan resultere i mye uoversiktlige data. Det kan være vanskelig å generalisere ved bruk av kvalitativ forskningsmetode, men metoden kan brukes for å forstå et fenomen. I denne oppgaven kan f.eks. forståelsen av granskningsarbeidet i forsikringsbransjen og ”grensesnittet” opp mot politiets arbeid, være overførbart til andre tilsynsorgan som også har en granskingsrolle.

3.3 Studier av kjente organisasjoner

Politiet kan til en viss grad betraktes som et ”lukket samfunn”, hvor man må kjenne dens kultur for å få en klarere forståelse av systemet. Ved studier av eget samfunn er det derfor viktig at forskeren reflekterer over hvordan egen forståelsesramme styrer empiriske funn og analytiske konklusjoner (Aase/Fossåskaret 2007, kap. 4). Utfordringen i dette prosjektet er forfatterens inngående kunnskap om politiet og deres arbeidsmetoder. Denne erfaringen styrket dermed behovet for en høy grad av åpne spørsmål. Lukkede spørsmål ville kunne ha styrt informantene til å svare på forskerens subjektive oppfatninger av fenomenet.

Politiinformantene, som var kjent med forskerens bakgrunn, tok det innledningsvis som en selvfølge ikke å måtte forklare detaljer f.eks. om gjennomføring av etterforskningsarbeidet. Bevisstheten om at det var informantens erfaring som skulle belyses, og ikke forfatterens subjektive erfaringer fra politiarbeid, var vesentlig for å styrke reliabiliteten i oppgaven.

3.4 Semistrukturert intervju

Det er to typer kvalitative intervju; det ustrukturerte, hvor det legges liten vekt på hva det skal spørres om, og det semistrukturerte, hvor tema og spørsmål er bestemt på forhånd, men hvor åpne spørsmål inviterer til oppfølgingsspørsmål som ikke er avklart på forhånd (Kvale 2001). Ulempen med ustrukturerte intervju, og til en viss grad ved semistrukturerte intervju, er at forskeren får mye unødvendig informasjon. Bearbeiding og analyse av dataene tar derfor lenger tid. Fordelen er at informantene kan forklare seg friere og informasjon man ikke hadde kunnskap om vil lettere kunne bli fanget opp. Temaene gransking og etterforskning er forholdsvis omfattende og det ble ansett som nødvendig å stille spørsmål om bestemte delemner innenfor gransking og etterforskning. I den grad det var mulig ble spørsmålene stilt forholdsvis åpne og informantene fikk snakke fritt innenfor det aktuelle emnet. Mot slutten av hvert deltema ble spørsmålene mer lukket. Bekreftende spørsmålsstillinger som ”*Har jeg forstått det riktig at ...*” ble også benyttet for å oppklare eventuelle misforståelser.

3.5 Gjennomføring av metoden

Kvantitativ metode ble ikke valgt da det var vanskelig å formulere alle spørsmålene på forhånd. Det er videre forsket lite på temaet gransking, noe som medfører at tilnærmingen til problemstillingen i utgangspunktet må være noe bredere enn det en ideelt sett kunne ønske seg. Kvantitativ metode krever at spørsmålsstillingene er utarbeidet på forhånd, og det er nærliggende å tro at spørsmålene kunne bli for mye påvirket av personlige forutinntatte oppfatninger av fenomenene gransking og etterforskning.

Det er utarbeidet intervjuguide for politietterforskere, politijurister, granskere i privat sektor, granskere i tilsynsetater og advokater. Kjernespørsmålene går igjen i alle intervjuguidene, men en noe ulik tilnærming til temaene var nødvendig da informantene hadde ulik utgangspunkt. Ved å ha bestemte temaer og kjernespørsmål ble samme tema belyst i alle intervjuene. Denne tilnærmingen forenklet også analysen av empirien i ettertid. Hver

informant besvarte mellom 8–10 hovedspørsmål, alt avhengig av sin egen erfaring og relevans. Oppfølgingsspørsmål varierte ut fra hvilken rolle og erfaring informantene hadde. Oppfølgingsspørsmålene ble mer lukket etter hvert som hvert tema ble avsluttet.

Problemstillingen som er valgt krever en datainnsamlingsform som fanger opp informantenes erfaring med fenomenet gransking. Informantene som utfører slik gransking har ulike mål, avhengig av hvor de arbeider. En gransker innenfor forsikring har f.eks. i tillegg til å vurdere det sannferdige i kundens forsikringskrav, også et ikke ubetydelig fokus på forsikringsinstitusjonens egne økonomiske interesser. En gransker som skal undersøke om det er foregått uregelmessigheter i oppdragsgivers bedrift vil en kunne anta har dét som hovedfokus, men i tillegg trolig fokus på sin egen økonomiske gevinst i gjennomføring av oppdraget. Forskers inngående kjennskap til politiets arbeidsmetoder styrket i tillegg behovet for et semistrukturert intervju med så åpne spørsmål som mulig, for å unngå å påvirke informanter med eventuelle forutinntatte meninger om de ulike temaene.

En ytterligere utfordring er det kritiske søkelyset som rettes mot både politiet og granskere sin måte å gjennomføre arbeidet på. Granskere blir f.eks. kritisert for å konkludere, mens politietterforskere blir kritisert for ikke å se på bakenforliggende årsaker. I hvilken grad kan en forsikre seg mot at det under intervjuene ikke gjøres de samme feilene som politi og granskere blir kritisert for? En høy grad av objektivitet og distanse, spesielt fra politiets rolle, ses på som nødvendig. En bevissthet om ikke å avsløre egne antagelser overfor informantene er også sentral. Informanter ble videre oppfordret til å begrunne sine påstander, og eventuelt henviser til dokumentasjon hvis dette forelå.

4. Datainnsamling

Forskning er en systematisk arbeidsprosess som skal kunne frembringe ny kunnskap og viten, men det stilles krav til fremgangsmåten. Forskingsetikk har som mål å bevisstgjøre forsker og samfunnet generelt om de etiske problemstillingene som kan oppstå under forskningsarbeidet (Ot.prp. nr. 58 2005–2006)¹⁶. Åpenhet om arbeidsprosessen, samt erkjennelse av mulige svakheter i f.eks. metodevalg, blir viktig. Forsker må selv foreta kontinuerlige etiske vurderinger, men like viktig er det at forskeren er åpen for at eksterne har reell mulighet til å vurdere arbeidsprosessen og resultatet. Dette kapittelet omhandler valg av informanter og begrunner disse. Arbeidsprosessen og bearbeiding av innhentet informasjon vil deretter bli beskrevet. Kapittelet avrundes med temaene etikk, validitet, reliabilitet og generalisering.

4.1 Valg av informanter

Gransking utføres av et vidt spekter av aktører, fra tilsynsmyndigheter, bank- og forsikringsnæringen, bedrifter i privat og offentlig regi, private granskere som er organisert som enkeltpersonforetak og bedrifter som spesialiserer seg på granskinger, for å nevne noen. Norsk politi har lik etterforskningsnorm da dette reguleres fra myndighetene, den lovgivende makten i samfunnet. Politi- og lensmannsetaten består av Politidirektoratet, 27 politidistrikt og 7 særorgan (www.politiet.no). Hvert distrikt ledes av en politimester og det enkelte distrikt har et visst antall jurister som er ansvarlig for den påtalemessige vurderingen og aktorering av saker opp til et visst nivå.

På grunn av tidsaspektet og metodevalg måtte et begrenset antall informanter velges fra tilsynsorgan, advokater, private granskere og fra politi og påtalemyndighet. Utvalget skulle til en viss grad være representativ for sin ”gruppe”. Informasjonsbrev om oppgaven og forespørsel om å få gjennomføre intervju ble sendt til de ulike ”gruppene”.

I den private granskingsgruppen ble det gjennomført intervjuer med personell som utfører granskinger. I politi og påtalemyndighet ble politietterforskere og politijurister intervjuet. Politijuristene ble også valgt fordi det kan antas at de har ulike tilnærminger til

¹⁶ Lov om behandling av etikk og redelighet i forskning

etterforskningssaker, og kan dermed på bakgrunn av sin rolle ha ulike synspunkter på eventuelle utfordringer de møter i sitt arbeid. Det ble også foretatt intervju av tidligere polititjenestemenn/-kvinner som ikke har en granskingsrolle i sin nåværende arbeidssituasjon. Dette ble valgt for å belyse mulighetene for andre tilnærminger og informasjon til problemstillingen. Man kan anta at disse ikke har tilsvarende tette forbindelse til noen av ”gruppene” som de andre informantene i denne oppgaven har.

Det er en rekke tilsynsorgan som foretar granskinger som kan medføre anmeldelser. Flere tilsynsorgan fikk forespørsel om å bli intervjuet, men kun tre ga positiv tilbakemelding innenfor den fristen som var nødvendig å sette for å få gjennomført oppgaven. To representanter fra SHT ble intervjuet. Dette ble vurdert som hensiktsmessig da SHT er delt inn i fire granskingsavdelinger: luftfart, jernbane, veitrafikk og sjøfart. I tillegg til SHT ble én representant fra Arbeidstilsynet og én fra (Ptil) intervjuet.

Det ble videre sendt forespørsel til ulike forsvarsadvokater som har hatt lang erfaring med å forsvare klientell som er blitt utsatt for granskning og/eller politietterforskning. Selv om advokatene som ble kontaktet var positivt innstilt til å bli intervjuet, lot det seg kun gjennomføre ett intervju med en advokat innenfor tidsfristen for oppgaven. Advokatforeningens leder Berit Reiss-Andersens årstale for 2008, der hovedtema var private aktørers roller både i vaktvirksomheten og som granskere i Norge, brukes derfor også som bakgrunnsinformasjon i drøftingen.

4.2 Gjennomføring av intervjuene

Samtlige intervjuer ble tatt opp på bånd og transkribert i ettertid. Den enkelte fikk det skrevne ord ettersendt til gjennomlesing for eventuelt å komme med korrigerende tiltak og tilleggsinformasjon. De fleste intervjuer ble foretatt per telefon, noe som kan ses på som en svakhet i oppgaven da en del tilleggsinformasjon, som kroppsspråk, ikke ble registrert. For å kunne innhente mest mulig informasjon på forholdsvis kort tid var telefonintervju imidlertid nødvendig. Det er større sjanse for å mistolke hverandre med denne form for kommunikasjon, men ved å sende ut intervjuene i skrevet tekst i ettertid for gjennomlesing og godkjenning, anses denne svakheten for å være korrigeret. Intervjuene varte fra mellom 30–60 minutter. Hver informant ble intervjuet atskilt. Gruppeintervju ble vurdert for å få frem diskusjon mellom informantene, men da det meste foregikk per Telefon, ville styring av slike

diskusjoner trolig bli problematisk. Sterke meninger fra deltakere i et gruppeintervju kan i tillegg overskygge meningene og erfaringene til andre, mindre markante deltakere.

4.3 Behandling av data, fra tale til tekst

Samtlige intervju er transkribert i sin helhet. De enkelte intervjuene er deretter analysert. Gjennomgangen av samtlige intervju identifiserte seks klare uttalelser/formeninger som anses som sentrale å få belyst nærmere. På bakgrunn av informantens beretninger, ble de seks påstandene utarbeidet og lagt inn i excel. Samtlige intervju ble deretter gjennomgått og vurdert opp mot påstandene. Besvarelsene ble deretter kodet som 1 - helt uenig, 0 - ingen formening og 2 - helt enig, i påstanden. De seks påstandene er

1. Politiet har god kompetanse
2. Politiet har tillit til granskingsrapportene
3. Politiet blir styrt av granskingsrapporter
4. Gransking ødelegger bevis
5. Det er en klar rolleforståelse hos politi, kontrollorgan og granskere
6. Gransking forenkler etterforskningsprosessen

Selv om informantene er anonyme, kan det ikke utelukkes at den enkelte vil besvare spørsmål til fordel for sin rolle. For å redusere eventuelle feilkilder er andre besvarelser i intervjuet vurdert opp mot konkrete besvarelser til de sju påstandene. Eventuelle kontradiksjoner vil da kunne bli avdekket, men dette blir en subjektiv vurdering fra forsker sin side. Resultatene av denne gjennomgangen blir deretter drøftet.

4.4 Etikk

Empirien i denne oppgaven er i all hovedsak basert på muntlige fortellinger fra 18 informanter. Intervjuene ble godkjent av informantene før noe av dataene ble analysert. Det anses som svært viktig å få verifisert informasjon for å oppklare eventuelle misforståelser. To interessante opplysninger ble i denne prosessen fjernet i samråd med informantene. Informantene til disse opplysningene kunne lett identifiseres, og informasjonen ble derfor ikke brukt, selv om opplysningene trolig ville styrket noen av oppgavens funn.

I kvalitativ forskning er det ikke uvanlig å rekruttere informanter ved bruk av en snøballutvelgelse (Andrews & Vassenden 2007). Metoden er særlig brukt i studier av sosiale

nettverk og studier av populasjon som er skjulte eller forbudte. Snøballutvelgelse går vanligvis ut på at en liten gruppe informanter som forsker får kontakt med, blir bedt om å rekruttere andre informanter. Styrken i slik utvelgelse er at forsker kan få økt tilgang til informanter, men samtidig kan det ikke utelukkes at informantene tilhører samme sosiale krets og dermed ikke nødvendigvis er en representativ gruppe. Flere informanter som stilte til intervju i denne oppgaven ønsket å rekruttere andre informanter som de arbeidet sammen med. Dette ville forenklet arbeidet med å få intervjuet tilstrekkelig mange informanter, men tilbudene ble høflig avvist, av to grunner. Å intervju en type informant som arbeidet sammen fra ett geografisk område ble ansett som en svakhet i oppgaven. Ytre påvirkninger, som (u)kultur på arbeidsplassen og lokale utfordringer som ressurstilgang, vil antas å kunne påvirke svarene til informantene. Informanter som er lokalisert på ulike steder i Norge, men som f.eks. har sammenfallende meninger og erfaringer om ulike tema, anses som en styrke i empirivaliditeten. I tillegg vil det kunne være vanskeligere å holde identiteten skjult hvis informanter skulle rekruttere andre.

En uttalelse som tas ut av sin sammenheng kan kommuniseres ut med en helt annen mening enn opprinnelig ønsket fra avsender. Deler av analysearbeidet består i å trekke ut påstander eller meninger den enkelte informant ytrer, for så blant annet å identifisere fellesnevner, ulikheter og motstridende informasjon. En ukritisk bruk av sitater kan resultere i feilslutninger. En kritisk bevissthet rundt denne utfordringen er helt nødvendig for å videreformidle informantens kunnskap på en så nøyaktig måte som mulig. Full objektivitet om et tema som til en viss grad er kjent, anses som, om ikke umulig, så svært vanskelig. Vektlegging av forhold som taler imot ens egen forutinntatte oppfatning anses derfor også som svært viktig og nødvendig for å få et sannferdig resultat.

4.5 Validitet, reliabilitet og generalisering

Den norske ordboken definerer validitet som ” den undersøkelsen, test eller lignende viser det den gir seg ut for å vise”. Et valid argument skal være et velfundert, fornuftig, berettiget, sterkt og overbevisende argument (Kvale 2006 s. 165). Validering berører alle de sju stadiene i en kvalitativ forskning: tematisering, planlegging, intervjuing, transkribering, analysing, validering og rapportering. Det kan forventes at informanter f.eks. vil kunne snakke fordelaktig om sin rolle selv om intervjuene er anonymiserte. Informanter som fremla påstander ble anmodet om å begrunne disse. Videre ble informanter gjort kjent med eventuelle kontradiksjoner i sine påstander.

Reliabilitet er et uttrykk for hvor pålitelig forskningen er. Stilles det ubevisst ledende spørsmål i et intervju vil dette kunne påvirke svarene og dermed gi et uriktig bilde av temaet. Hva noen sier og hva som blir oppfattet av mottaker, er ikke nødvendigvis alltid sammenfallende. For å styrke validiteten og reliabiliteten i denne oppgaven ble samtlige transkriberte intervju godkjent av informantene og misforståelser ble oppklart før analysen av dataene ble påbegynt.

Informasjonsskriv og forespørsel om å gjennomføre intervju ble sendt ut til en rekke tilfeldig valgte politidistrikt, kontrolltater, granskingsfirma og advokater. De som svarte positivt til forespørselen anses dermed å representere et tilfeldig utvalg. Kontaktpersonene i de ulike organene har på bakgrunn av oppgavens tema selv valgt ut informantene. 18 intervjuer kan sies å ikke være tilstrekkelig til å generalisere funnene, men besvarelsene fra f.eks. politiinformantene er sammenfallende. Når vi generaliserer har vi forventninger om at hendelser kan skje i andre lignende situasjoner eller hos andre personer. (Kvale 2006 s. 160)

5. Drøfting

Politietterforskning skal utøves på en så objektiv måte som mulig, men enkeltpersoners subjektive erfaringer og vurderinger vil i mer eller mindre grad påvirke utøvelsen av deres handlinger (Dyregrov 2008). Politiets arbeid er fra et juridisk perspektiv regulert, men etterforskerne sine opplevelser i utøvelsen av arbeidet er viktig å belyse. Forhold som påvirker utøvelsen av etterforskningen, og hva som kan forklare dette, vurderes som viktig for å kunne få et mer sannferdig bilde av om gransking er en styrke eller en svakhet for politietterforskningen. Drøftingen innledes med å presentere de seks påstandene som fremkommer i datamaterialet og som er kort omhandlet i kapittel 4.3. Påstandene omhandler både granskerne og politiet sine subjektive vurderinger av granskingsarbeid foregått utenfor strafferettskjeden, samt faktiske opplysninger knyttet til spørsmål om gransking ødelegger bevis og om gransking forenkler etterforskningsprosessen. For å styrke argumentasjonen i besvarelsen av problemstillingen, er andre forhold som fremkommer i datamaterialet, men som faller utenom de seks påstandene, blitt drøftet. Kapittelet avrundes med en oppsummering av funnene som fremkommer i drøftingen.

5.1 Har politiet god kompetanse?

Å forsøke å generalisere kompetansen til et helt politikorps på bakgrunn av de forholdsvis få dybdeintervjuene som er gjennomført i denne oppgaven, er ikke intensjonen, men funnene er vurdert som interessante. Samtlige informanter ytret en klar formening om politiets kompetanse. Men hva er så kompetanse? Kompetanse kan sies å "være de samlede kunnskaper, ferdigheter, evner og holdninger som gjør det mulig å utføre aktuelle funksjoner og oppgaver i tråd med definerte krav og mål" (Lai 2004 s. 48). Kompetanse er et forholdsvis relativt begrep som derfor bør ses i sammenheng med andre forhold. Hvilke krav som stilles til funksjonene og oppgavene må ses i sammenheng med hvilken mulighet en har til å fylle funksjonene og oppgavene. Begrepet kompetanse kan deles opp i faglig, administrativ, personlig og sosial kompetanse,¹⁷ og drøftingen tar derfor utgangspunkt i dette.

¹⁷ <http://www.ks.no/tema/Organisasjon-og-ledelse/Kompetanse/Kompetanse--begrep-og-definisjon/> - lest 21.05.09

Faglig kompetanse	Kunnskaper, ferdigheter og holdninger av relevans for å kunne utføre oppgaver og funksjoner på en faglig tilfredsstillende måte.
Administrativ kompetanse	Lederferdigheter og -kvalifikasjoner, herunder ansvar for oppgaver og funksjoner både personalmessig og strategisk, ferdigheter og evner til å ta beslutninger, organisere, definere mål og tilrettelegge for måloppnåelse.
Personlig kompetanse	Ferdigheter, evner og holdninger som påvirker oppgaveutførelse, f.eks. ansvarsfølelse, etisk bevissthet, fleksibilitet, nøyaktighet, kreativitet, evne til nyutvikling og egenutvikling.
Sosial kompetanse	Faktorer som er av betydning for oppgaveutførelse i samarbeid med andre, f. eks. kommunikasjons- og samarbeidsferdigheter, evner til utvikling i samarbeid med andre.

Tabell 1 (Strategisk kompetanseutvikling, Statskonsult 2001. Strategisk kompetansestyring i kommunesektoren, Kommuneforlaget 1995)

Faglig og personlig kompetanse

Menneskers beretninger om sin kunnskap om et forhold eller hendelse er viktig informasjon som kan bidra til en mer forståelse av hva som har skjedd, men samtidig kan denne informasjonsinnhentingen være krevende (Rachlew 2003). Krevende i den forstand at en persons oppfattelse av virkeligheten kan påvirkes både av egne erfaringer og assosiasjoner, samt ytre påvirkninger som eksempelvis andres menneskers beretninger om hendelsen (Dyregrov 2008). Bevisstheten om å stille åpne spørsmål, og i minst mulig grad påvirke vitnet i sin beretning, er av vesentlig betydning for å komme frem til en mest mulig "sannferdig historie" om hva vitnet mener å ha opplevd (Rachlew 2003).

Politiet erkjenner at manglende bruk av vitenskapelig dokumenterte intervjueteknikker i politiet kan ha medført til feilaktig etterforskningsresultat (Rachlew 2003). Innføringen av K.R.E.A.T.I.V. intervjueteknikk fra 2000 vurderes derfor å være et viktig grep fra politiets side for å øke kvaliteten på etterforskningen. I hvilken grad etterforskere i tillegg får taktisk etterforskningsopplæring varierer fra politidistrikt til politidistrikt. Erfaringsoverføring fra en kollega til en annen blir sett på som en uheldig læringsprosess (Rachlew 2003) da det foregår ingen kontroll om hva som videreføres. All erfaringsoverføring er likevel ikke nødvendigvis negativ. Selv om det er dokumentert at politiet har hatt en (u)kultur i å fokusere på tilståelser i etterforskningen, (Rachlew 2003) kan det ikke dermed konkluderes at manipulerende teknikker eksempelvis er et verktøy som alltid og bevisst brukes for å oppnå tilståelser. Politiinformantene ytrer en klar bevissthet rundt fenomener som falske tilståelser, noe som styrker denne påstanden. Det kan være tilfeldigheter at ingen av politiinformantene har kurs i

intervjuteknikken K.R.E.A.T.I.V., men samtlige påpeker hvor viktig det er å la vitner, fornærmede og mistenkte først forklare seg fritt med færrest mulig avbrytelser. For å belyse saken best mulig er åpne spørsmål ”*helt naturlig og en selvfølge*” (Politiinformant). Lukkede og konfronterende spørsmål blir stilt etter en innledende runde med fri forklaring og åpne spørsmål. Fremgangsmåten er i tråd med intervjuteknikken i K.R.E.A.T.I.V., og det kan ikke utelukkes at dette er en kunnskapsoverføring fra én kollega til en annen.

De fleste private granskerne har politibakgrunn, og en kan anta at alle ikke har innføring i den nye intervjuteknikken som nå i stor grad brukes i politiet. Det er derfor nærliggende å tro at flere private granskere med politibakgrunn benytter seg av en tilståelsesfokusert intervjumetode med manipulerende tendenser. Å konkludere med at de bevisst benytter en manipulerende fremgangsmåte er ikke intensjonen her, men å belyse at læring er endring i atferd¹⁸ eller en prosess i tilegning av kunnskap. Politiet kan sies å være i en atferdsorientert definisjon av læring, da deres atferd i intervjusammenheng går fra manipulerende og tilståelsesfokusert, til en nysgjerrig og åpenfokusert tilnærming. I datamaterialet fremkommer det at en av de private granskerne har inngående kunnskap om K.R.E.A.T.I.V.. Informanten med denne kunnskapen uttrykte klarere bevissthet rundt temaer som selvinnkriminering, menneskerettighetskonvensjoner og straffeprosessuelle utfordringer i sitt arbeid, enn granskere uten denne kunnskapen. På den andre siden kan det argumenteres for at dette er tilfeldig og ikke representativt, men det interessante er at denne bevisstheten fremkom også i intervjuene med politiinformantene. Det er nærliggende å tro at den nye intervjuteknikken som innføres i politiet kan ha flere positive effekter enn bare en manipuleringsfri, åpen dialog med personer. Alle private granskere med politietterforskerbakgrunn må en anta ikke har deltatt i endringsprosessen hva gjelder avhørsmetoder i politiet. Det er nærliggende å tro at granskerne dermed ikke gjenkjenner politiets arbeidsmetoder i den grad de gjorde før, og deres forventninger til politiets atferd blir i mer eller mindre grad ikke møtt. Når forventninger ikke blir oppfylt, kan det bidra til å redusere tilliten (Ellingsen 2003).

Private granskere foretar undersøkelser i saker for å avdekke mulige brudd på lovverket innenfor deres fagfelt. Ofte kan dette medføre tolkning av komplisert juss som krever spisskompetanse. I datamaterialet fremkommer det at granskingsinstitusjonene støtter seg til sine respektive juridiske fagavdelinger, på lik linje med politietterforskere som får juridisk

¹⁸ www.wikipedia.no lest 21.05.09

oppfølging fra politijurister. Politibakgrunnen til granskere kan sies å styrke deres mulighet til å tilrettelegge saker for videre politietterforskning da de har en viss kjennskap til de strafferettslige kravene. På den andre siden kan det antas at de, på lik linje med politietterforskere, har like stort behov for juridisk veiledning innen strafferett. I hvilken grad granskernes jurister har inngående kjennskap til strafferett og straffeprosess er ukjent, men det kan antas at denne kunnskapen er mindre enn tilfellet er for politijurister.

Det kan synes som at både granskere og politiet, hver for seg, mangler noe juridisk kompetanse som det er relevant å ha kunnskap om for å retteføre straffesaker. Fokuset er i all hovedsak blitt rettet mot *politiets* manglende spisskompetanse innenfor spesialfagfelt, noe de også erkjenner. Det rettfærdiggjør dermed ikke påstanden om at det kun er politiets manglende kompetanse her som er sentral med tanke på eventuelt dårlige etterforskningsresultat. Det kan f.eks. tenkes at granskernes tilsynelatende manglende kunnskap om strafferett kan ha en like stor negativ innvirkning på politietterforskningen. Hvis disse påstandene er riktige, er det nærliggende å tro at et tettere samarbeid mellom politi og granskere ville være til fordel for etterforskningen.

Politiets endring i intervjuteknikk kan også synes å være sentral når det gjelder private granskeres forventning til politiets opptreden. Det fremkommer i datamaterialet at granskere i kontrollorganene er mer konkrete når de påpeker politiets mulige manglende kompetanse. Disse granskerne har fokus på politiets manglende kunnskap om spesiallovene innenfor arbeidsområdene til de ulike kontrollorganene. Det kan virke som at private granskeres konkretisering av ”politiets manglende kompetanse” er noe mer uklar enn det som fremkommer fra kontrollorganene.

Informanter fra Statens Havarikommisjon for Transport (SHT) har inntrykk av at politiets etterforskning gjennomføres grundigere når SHT også foretar gransking. Det er sannsynlig at politiet da er mer nøye med sin etterforskning, da ”dårlig arbeid” lettere vil avsløres. På den andre siden gir SHT politiet faktaopplysninger om hendelsen og slik informasjon vil sannsynligvis bidra til en bedre forståelse av hendelsen fra politiets side. Gransking kan derfor sies å øke kvaliteten på politiarbeidet.

Administrativ kompetanse

Politietterforskernes og politijuristenes manglende kjennskap til de ulike spesiallovene erkjennes av samtlige informanter, og det forventes heller ikke at slik kompetanse finnes i politiet. Utviklingen internt i politiet, der det ansettes fagpersoner innen f.eks. skatterett, er konkrete grep for å øke kompetansen i politiet. Dette er tiltak som kan gjøre politiet bedre rustet til å oppklare kompliserte saker som økonomiske kriminelle handlinger. Ansettelsesstrategien kan også tolkes som et forsøk på å demme opp for utviklingen som Advokatforeningen frykter er en privatisering av etterforskningen (Advokatforeningens årstale 2008). På den andre siden kan erfaringsoverføringen fra granskingsinstitusjoner bidra positivt til å belyse den manglende fagkompetanse i politiet, og en styrking her vil kunne medføre en mer effektiv behandling og etterforskning.

Tilrettelegging av arbeidsforholdene i politiet vil kunne antas å påvirke deres kompetanse og utføringen av etterforskningen. Høyt arbeidspress og få ressurser kan være bakenforliggende årsaker til at anmeldte forhold enten henlegges uten noen form for etterforskning, eller ikke blir tilstrekkelig etterforsket. Riksadvokatens brev til politimestrene i 2007 (Riksadvokaten, Ra 06-408 JKØ/mw 453.2) uttrykker bekymring for den høye henleggelsesstatistikken og lange saksbehandlingstiden av bedragerisaker innen forsikring. Det vises videre til en betydelig variasjon mellom politidistriktene når det gjelder praksis for henleggelse av saker, og saksbehandlingstid. Riksadvokatens anmerkninger er sammenfallende med det informanten fra forsikringsbransjen sa. Informanten hadde en formening om at årsaken til den høye henleggelsesprosenten er manglende kompetanse hos politietterforskerne, kombinert med et stort arbeidspress. Det kan virke som at politiets behandling av forsikringssaker er et tegn på dårlig fagkompetanse. På den andre siden kan det også være et tegn på dårlig administrativ kompetanse internt i politiet. En kombinasjon av manglende fagkompetanse og stort arbeidspress (administrativ kompetanse), som informanten uttrykte, er også en mulig årsak. Politiinformantene mener forsikringsselskapet har en for unyansert fremstilling hva gjelder den faglige kompetansen internt i politiet. Personellsituasjonen varierer fra politidistrikt til politidistrikt, og et lite politidistrikt har f.eks. vansker med å spesialisere etterforskere innen de ulike fagfeltene i den grad som større politidistrikt har mulighet til.

”Forsikringsaker blir ikke henlagt på grunn av at de er forsikringsaker. Politiet må foreta en prioritering av alle anmeldte forhold, og det er derfor naturlig at forsikringsaker, på lik linje med andre forhold, til tider også blir nedprioritert.”
(Politiinformant)

Sosial kompetanse

Sosial kompetanse kan ha påvirkning på utførelsen og resultatet av etterforskningen. Politietterforskere og granskere har tidligere ofte arbeidet sammen i politiet, og politiinformantene forteller om behovet for å distansere seg fra granskere. Det fremkommer at det er utbredt at granskere kontakter sine tidligere politikolleger i håp om å få informasjon som de i sin nye rolle ikke lenger hadde adgang til. Henvisningene oppfattes av politiet som ubehagelige, men klare direktiver fra politimestrene letter valget med å avvise slike forespørsler. Det kan ikke utelukkes at denne erfaringen påvirker fremtidig samarbeid mellom politi og private granskere, og politiets kritiske holdning kan trolig hovedsakelig være rettet mot granskerne, og ikke utelukkende på arbeidsutførelsen. Hvis dette er riktig, er det nærliggende å tro at granskerne merker distanseringen og politiets skepsis. Når den sosiale kompetansen er svekket, er det sannsynlig at samhandlingen og samforståelsen blir dårlig med det resultat at sluttproduktet (etterforskningsresultatet) kan bli svekket. Den tilliten som politiet og private granskere har til hverandre kan dermed sies å bli svekket (Ellingsen 2003).

På bakgrunn av datamaterialet kan det synes som at det er en betydelig mindre andel av tidligere politietterforskere i kontrollorganer, sammenlignet med private granskingsinstitusjoner. Det er derfor nærliggende å tro at politiet ikke føler det samme behovet for å distansere seg fra kontrollorganers granskere som de gjør i forhold til private granskerne. Analysen av datamaterialet støtter denne påstanden. Målet til kontrollorganenes egen gransking er å finne bakenforliggende årsaker til en hendelse, dvs. en systemorientert tilnærming (Koht 2009). Informantene fra kontrollorganene mener det er naturlig at politiet ikke har inngående kjennskap til spesiallovene de selv forholder seg til, og selv om granskerne og politiet i tillegg har ulike mål med sine undersøkelser, førte ikke dette til noe dårlig samarbeid. Det kan virke som at de ansatte i kontrollorganene og politiet oppfyller de forventningene de har til hverandre når de utfører arbeidet sitt. Faktorer som omhandler sosial kompetanse synes å være til stede, noe som også kan synes å styrke tilliten begge parter har til hverandre (Ellingsen 2003).

5.2 Har politiet tillit til granskingsrapporter?

Datainnsamlingen indikerer at graden av tillit politiinformantene har til ulike granskingsrapporter er avhengig av hvilke granskingsinstitusjoner som har utarbeidet dem. Rangeringen av tillit og politiinformantenes begrunnelser er her sammenfallende. Informantene deler granskingsrapportene i tre kategorier; i) fra offentlig kontrollorgan, ii) fra private granskere, og iii) fra forsikringsbransjen.

Politiinformantenes begrunnelse for sin tillit eller mistillit til granskingsrapporter kan virke selvmotsigende hvis det ikke settes inn i konteksten hva tillit er, og hvordan tillit skapes og utvikles. Å se tillit fra ulike perspektiver fremhever de forskjellige sidene ved tillit, og tilsynelatende selvmotsigelser som fremkommer i datamateriale, vil synes mer avklarende.

Begrepet tillit er også omhandlet i kapittel 2.3, men de tre perspektivene for tillit gjentas likevel her. Prekontraktuell tillit beskrives som ”en tatt for gitt, underforstått tillit”. Strukturell tillit baseres på ”formelle strukturer eller posisjoner.” og relasjonell tillit er basert på ”nærhet og kjennskap eller samhandling.” (Ellingsen 2003 s. 37). De ulike tillitsformene utelukker ikke hverandre, og kan framtre sammen eller alene.

i) Rapporter fra offentlig kontrollorgan

Politiinformantenes erfaringer med granskingsrapporter fra kontrollorganene er at disse har blitt betydelig bedre etter at samarbeidet med de ulike etatene og politiet ble tettere. NAV trekkes her frem som en etat som til tider leverer svært dårlig rapporter, men det poengteres også at disse er blitt betydelig forbedret den senere tid. Flere informanter antyder at disse rapportene har vist tegn på å være et produkt av ”klipp og lim-metoden”, der bare personalia til den mistenkte er byttet ut. NAV har i tillegg dårlige interne dokumentasjonsrutiner f.eks. om hvilken informasjon som NAV har gitt til stønadssøkere. Petroleumstilsynet, Arbeidstilsynet, Skatteetaten og Statens Havarikommisjon for Transport blir framholdt som kontrollorgan som utarbeider gode, veldokumenterte rapporter. Det som kjennetegner disse rapportene, i følge informantene, er at de fremlegger faktaopplysninger og ikke trekker konklusjoner. Rapportene henviser til eventuell dokumentasjon som foreligger i saken, og selve presentasjonen av opplysninger som fremkommer er lett etterprøvbare for politietterforskere. Politiinformantene sin høye tillit til rapportene begrunnes i den ryddige fremstillingen av faktaopplysninger, samt antagelsen om at kontrollorganene har inngående kjennskap til spesiallovene på sine fagfelt. Dette kan indikere at politiet har en viss grad av prekontraktuell tillit til disse organene, en tillit som dels kan begrunnes i at jurister har en

fremtredende rolle i disse tilsynsrapportene, og dels i at disse tilsynene formulerer seg på en måte som virker velkjent for politiet. I tillegg har disse organene en legitimitet begrunnet i at de er statlige tilsynsorganer (i motsetning til NAV som er en annen type organ), de inngir dermed strukturell tillit.

Hvis en ser bort fra NAV, har politiinformantene stor tillit til granskingsrapporter utarbeidet av offentlig kontrollorgan. Kontrollorganene har en klar og formell struktur som politiet forventer å møte, og som de forholder seg til. Dette samsvarer med Ellingsen (2003) sin teori om strukturell tillit. Kontrollorgan fremlegger faktaopplysninger og dokumenterer sine funn, og klar kjennskap til hverandres roller, både fra kontrollorganene og politiet sin side, gir partene en samforståelse. De har tilstrekkelig grad av forståelse for hvordan og hvem som gjennomfører de ulike stegene i undersøkelsene; om det er gransking eller etterforskning. Den klare rolleforståelsen og forventningene politiet har til kontrollorganene (Hollis 2007) kan på den andre siden også forklares med at kontrollorganene sin kunnskapsmakt (Englestad 2005) på en eller annen måte påvirker politiets oppfatning av deres arbeid. Kontrollorganer har inngående kjennskap til spesiallover, noe politiet selv ikke har. Det er nærliggende å tro at den relasjonelle tilliten (Ellingsen 2003) som politiet har til kontrollorganene medfører at de, til tross for manglende kjennskap til ulike spesiallover, tør stille kritiske spørsmål til kontrollorganene sin presentasjon av fakta.

NAV sine rapporter har ifølge politiinformantene blitt bedre etter at partene inngikk et tettere samarbeid og la til rette for en god dialog.

”NAV visste ikke hva vi trengte av informasjon i etterforskningen. Vi fikk i gang en toveiskommunikasjon på seminarer med dem. Det gikk på måten de anmelder forhold og hvordan vi kan bruke hverandres informasjon på” (Politiinformant)

Tilliten til NAV sine rapporter kan sies å ha økt da den *strukturelle tilliten*, som antas å ha vært fraværende, ble avklart. Gjennom kommunikasjon bygges også relasjonell og prekontraktuell tillit.

ii) Rapporter fra private granskere

I motsetning til tilfellet er med rapportene fra kontrollorganene, er politiinformantene svært kritiske til private granskere sine rapporter. De mener disse rapportene til en viss grad

overdriver i sin presentasjon når granskernes oppdragsgiver prøver å ”selge inn sin sak” til politiet. Samtidig omtaler samtlige politiinformanter de private granskingsrapportene som generelt sett godt skrevet og bra dokumentert. Flere tidligere polititjenestemenn og -kvinner arbeider i private granskingsfirmaer, og politiinformantene sier dette kommer tydelig frem også i granskingsrapportene. Formuleringene som brukes er f.eks. typisk ”politiskpråk”, som en informant kalte det, uten at dette ble forklart nærmere. Åstedsundersøkelser er f.eks. meget godt dokumentert. ”De vet hva de jobber med, noen av dem har vært kriminalteknikere i KRIPOS”, sier flere politiinformanter. Politiinformantenes kritiske holdning til rapportene begrunnes i manglende kilde- og tidshenvisninger. ”De er for generelle i sin utforming” (Politiinformant). Dette medfører i et senere stadium merarbeid for etterforskerne, da de må avklare hvem som har sagt hva, hvem som har vært vitne til hva og tidspunkter for hendelser. Politiinformantene, og da spesielt politijuristene, er samtidig særlig kritiske til granskingsrapporter som konkluderer og fordeler skyld. Også her kan vi se at det rår en viss grad av prekontraktuell tillit mellom politi og de private granskingsfirmaene, og her begrunnes denne tilliten i at det er tidligere polititjenestemenn som formulerer rapportene. De behersker ”politikodene”, og leverer et gjenkjennelig produkt, men de er private granskere og ikke forpliktet av politiets krav til ettersporbarhet; deres private granskingsrapporter inngir ikke strukturell tillit.

iii) Rapporter fra forsikringsselskap

Politiinformantenes tillit til granskingsrapporter utarbeidet av forsikringsselskap har flere fellesnevner med tilliten de har til rapportene fra private granskere. Forsikringsselskapenes rapporter er godt skrevet og veldokumenterte, og ofte utarbeidet av tidligere polititjenestemenn og -kvinner. Ett moment som utpeker seg mer her er granskerens tilsynelatende dobbeltrolle. En uklar rolleforståelse (Hollis 2007) kan medføre uklarheter rundt forventningene som stilles til rollene. Foruten å undersøke om forsikringstaker har misligholdt sine forsikringer, mener politiinformantene at forsikringsselskapet via granskeren har et behov for å ivareta selskapets økonomiske interesser. Sakene blir fremstilt på en ensidig måte, og forhold politiet anser som relevante for å avklare straffbarhet rundt omstendighetene, blir ikke tilstrekkelig belyst. Undersøkelsene går for snevert ut og politiinformantene mener derfor at konklusjonene i granskingsrapportene derfor ofte er uheldige. Her ser vi at det til dels handler om en form for prekontraktuell tillit knyttet til at forsikringsgranskerne med bakgrunn i politiet behersker politirapportens formkrav, men heller ikke forsikringsgranskerne inngir den strukturelle tilliten som offentlige granskere har. I tillegg bidrar

forsikringssselskapenes økonomiske agenda til å svekke den prekontraktuelle tilliten; politiet kan ikke ta for gitt at rapportene er nøytrale og det er en viss risiko for at de ivaretar selskapenes interesser. Gjennom samhandling og samspill mellom politi og eksterne granskere kan det utvikles relasjonell tillit som styrker den prekontraktuelle tilliten og som til en viss grad kan kompensere for svak strukturell tillit (Ellingsen 2003).

Politiet har mindre tillit til privat granskeres (her inkludert forsikringssselskap) rapporter, selv om disse er velformulert og funnene er godt dokumenterte.

”I utgangspunktet er jeg positiv til granskingsrapporter da de ofte gir et raskt overblikk over saken. Så slik jeg har erfart det er det greie saksfremstillinger. Det jeg har erfart er at det er dyktige folk som jobber i de granskingssselskapene” (Politiinformant)

Uttalelsen er sammenfallende for de fleste politiinformantene, men de har til tross for dette mindre tillit til private granskinger. Det er nærliggende å tro at politiet forventer at granskerne i sin rolle utfører en partisk jobb for en oppdragsgiver og dermed leverer et ”bestilt” produkt. Kan det ikke da være like sannsynlig at f.eks. en gransker i et kontrollorgan kan ha personlige motiver, som intern forfremmelse, hvis tilstrekkelig antall granskingsrapporter blir anmeldt til politiet? Hollis (2007) sin spillteori er sentral her, og manglende samforståelse om rolleforventinger medfører svakere tillit. (Ellingsen 2003)

5.3 Blir politiet ”styrt” av granskingsrapporter?

I hvilken grad noen blir styrt kan sies å være avhengig av flere faktorer. Forventningen som stilles til de ulike rollene (Hollis 2007), og maktforholdet mellom disse (Englestad 2005), er nærliggende å tro er sentrale faktorer. I tillegg vil tilliten (Ellingsen 2003), som i dette tilfellet er politiet, har til granskingsorganene være sentral.

”Til en viss grad kan man si at politiet blir styrt i hvilken retning de bør etterforske.”
(Arbeidstilsynets informant)

Informanten mener denne form for ”styring” er nødvendig, da politiet verken har tilstrekkelig innsyn i lovverket som gjelder, eller har den aktuelle fagkompetansen. Bevisstheten rundt faren for å styre politiet er understreket av informanten ved å påpeke etatenes ulike mål. Arbeidstilsynet tar utgangspunkt i sine lover, slik politiet tar utgangspunkt i det strafferettslige. Politiinformantene gir uttrykk for stor tillit til granskingsrapporter utarbeidet av kontrollorganene, men i likhet med informanten fra Arbeidstilsynet, sier politiinformantene

at det strafferettslige er i politiets fokus. Det kan allikevel virke som at politiet blir påvirket i en viss grad av kontrollorganenes systemorienterte tilnærming.

”Det er blitt mer nå å kle på sydebukken enn å kle av han... Vi får ofte inn folk full av skyld... det er å sette etterforskningen på hodet, men vi må gå bredere ut i etterforskningen.” (Pensjonert politiinformant)

En annen informant uttrykte:

”Min erfaring er at vi er blitt mer tilbakeholdne eller restriktive med å mistenke en person, det er viktig å få klarlagt årsaker som kan ha påvirket personens handling. Sånn sett kan du si vi lærte av Ptil, eller noen vil si styrt. Men jeg synes det er viktig å gå bredere ut. Det er en belastning å bli mistenkt” (Pensjonert politiinformant)

Bevisstheten om å se på bakenforliggende årsaker til hendelser synes også å være mer til stede hos politietterforskere som jobber mye opp mot kontrollorgan. Dette kan argumenteres for å være en form for styring av arbeidet, men på den andre siden synes datainnsamlingen i denne oppgaven at politiet får en mer helhetlig bilde av hendelsesforløpet. Politiets, til en viss grad av, adopsjon av en mer systemorientert tilnærming som kontrollorganene benytter, samsvarer med teorien om den prekontraktuelle tilliten (Ellingsen 2003). Den prekontraktuelle tilliten utvikles og styrkes ut fra den strukturelle og relasjonelle tilliten, og derfor er det nærliggende å tro at det er en høy grad av tillit mellom politi og kontrollorgan. Avklaringen rundt juridiske problemstillinger innen kontrollorganenes fagfelt antas å kunne øke kvaliteten på etterforskningen, og en styring av politiets arbeid når gransking og etterforskning pågår parallelt synes ikke å være til stede når det er en klar rolleforståelse mellom partene.

”Politi og påtalemyndighet bør holde en lav profil inntil det særorganet (SHT) vi har for å avdekke årsaksforhold har avgitt sin rapport” (Advokatinformant)

Informanten begrunner dette med politiets manglende spisskompetanse innenfor f.eks. luftfart, og anser det som uheldig at politiet fremmer sine teorier for domstolen, og etter en eventuell pådømmelse viser f.eks. SHT sine rapporter at menneskelig handlinger ikke kan belastes for hendelsen. Bakenforliggende årsaker kan frata personer mulighet til å handle annerledes. I hvilken grad politiet vil bli styrt av en ferdig utarbeidet rapport fra et kontrollorgan antas å kunne variere, og det kan til en viss grad også være personavhengig. Informanter fra kontrollorganer mener at såfremt det er en klar rolleforståelse mellom politi og granskere, er det å vente på en politietterforskning uproblematisk. En klar rolleforståelse

og samstemthet rundt forventninger partene har til hverandre, synes å være viktige elementer i hvilken grad politiet blir, eller tillater seg å bli, styrt. Utfordringen med å utsette en politietterforskning til granskingsrapporten foreligger, er at granskingen, spesielt innenfor SHT sitt fagfelt, ofte er tidkrevende. Informantene fra kontrollorganene er inneforstått med at vitneforklaringer kan bli svekket hvis det går for lang tid mellom hendelsen og politiavhøret. ”Vår hukommelse for en gitt hendelse reduseres relativt kraftig umiddelbart etter opplevelsen, for så gradvis flate ut” (Rachlew, 2007 s. 10).

Strukturell tillit (Ellingsen 2003) som bygges på f.eks. formelle og uformelle avtaler, er et positivt supplement for å bedre samhandlingen og samforståelsen mellom parter.

”At politi og kontrollorgan har tett samarbeid er ikke unaturlig. Vi har påtaleansvaret og de har fagkompetansen” (Politiinformant)

Men samtidig uttaler en politiinformant:

”Avtalen vi har med for eksempel skatteetaten kan gi dem en forventning om at de skal bli prioritert. Det er uheldig. En avtale for den enkelte sak, og ikke en generell avtale, synes jeg hadde vært bedre” (Politiinformant)

Skatteetatens forventninger om å bli prioritert kan medføre at politiet føler seg forpliktet til å prioritere dem. Den generelle avtalen og politiets opplevelse av skattemyndighetenes makt samsvarer med maktprinsippet til Dahl (1957). ”A har makt over B i den grad A kan få B til å gjøre noe B ellers ikke ville ha gjort” (Englestad 2005). Selv om den strukturelle tilliten bidrar til å avklare forventninger en part har til en annen, kan det synes som om bevisstheten rundt maktutøvelse også bør være til stede. I datamaterialet fremkommer det at politiet prioriterer de sakene som er av mest samfunnsskadelig karakter. Det må antas at privat gransking også omhandler saker av en slik karakter, og Skatteetatens avtaler med politiet kan f.eks. dermed argumenteres for kan bli en ”styring” av politiets prioriteringer. Spørsmålet som kan stilles er om fornærmede sine rettigheter i en privat granskingssak ivaretas av politiet hvis offentlige granskingsrapporter blir prioritert.

”Mennesket står i sentrum. Mennesket skal beskyttes mot statens og andres vilkårlige maktutøvelse. ’Mennesket’ betyr ’alle mennesker’ [...] Det som kjennertegner offentlige virksomheter er ansvarslinjen [...] dette gjør virksomheten mer betryggende [...] Det gjelder også strengere saksbehandlingskrav for offentlige organer” (Advokatforeningens årstale 2008).

Advokatforeningen frykter at private granskingsinstitusjoner, som f.eks. forsikringsselskap, leverer ferdig etterforsket saker med en bevismappe ” [...] forutsatt at politiet ikke har ressurser til å etterforske denne type saker, vil det ikke bli gjennomført en selvstendig etterforskning.”

Kan det ikke argumenteres for at det er like stor fare for at politiet ikke foretar en selvstendig etterforskning av saker fra f.eks. Skatteetaten? Det kan synes som at Advokatforeningens tillit til offentlig organ begrunnes i mulighetene til å kontrollere arbeidsutførelsen. I datamaterialet fremkommer det at politiinformantene anser granskingsrapporter fra både offentlige og private institusjoner for å være veldokumenterte og utarbeidet av faglig, dyktige personer.

”Påtalemyndigheten vil hevde at de sørger for en uavhengig etterforskning, med det sier seg selv at granskingsmaterialet vil legge føringer på politiets arbeid.
(Advokatforeningens årstale 2008)

Advokatforeningen synes å frykte føringer kun fra private granskingsinstitusjoner, og samtidig stiller de seg tvilende til påtalemyndighetens evne til å utføre en uavhengig etterforskning.

”De (private granskere, forfatters anm.) har vel fått innskrenket eller fått klare beskjeder at når de er ute av politiet da skal de ikke ha tilgang til noen systemer hos oss lenger. Det var vi en del plaget av tidligere, at de ringte og var hyggelige og sosiale og så ”kan du ikke bare sjekke...” Det er en utfordring, at de er tidligere kolleger.” (Politiinformant)

Uttalelsen er ikke enestående for denne informanten, og det er nærliggende å tro at de tette båndene som har vært kan påvirke samarbeidet. Den relasjonelle tilliten (Ellingsen 2003) kan synes å måtte bli svekket for at politietterforskere ikke skal føle ubehag ved å avvise tidligere kolleger. Det er nærliggende å tro at politiets distansering fra granskere påvirker deres tillit til granskingsrapporter, selv om de synes de generelt sett er meget veldokumenterte. Det kan antas at politiet er mer bevisst på ikke å bli styrt av private granskingsrapporter enn rapporter fra kontrollorgan, og denne distanseringen er i samsvar med teorien om manglende samstemthet (Ellingsen 2003). På den andre siden kan politietterforskere føle seg tvunget til å måtte støtte seg til granskingsrapporter i større grad enn ønskelig, på grunn av manglende ressurser. Det er en forventning til politiet om å oppklare straffbare forhold, og de gjør da noe de egentlig ikke ønsker. Det er dermed ikke sagt at tilliten til granskingsrapporter øker, men

politiet kan ha mer eller mindre grad av *tiltro* til rapportene. En rapport utarbeidet i 1999 på oppdrag fra Justisdepartementet støtter denne påstanden (Brannrapport – forslag til retningslinjer for kvalitetssikring av brannetterforskning¹⁹).

”I løpet av politiets etterforskning er det ofte kontakt mellom politiet og forsikringsutrederne, som i mange tilfeller er tidligere politietterforskere. Med bakgrunn i manglende ressurser og prioriteringer, kan man i flere slike tilfeller registrere at politiet støtter seg til forsikringsutredernes rapporter og konklusjoner.” (Brannrapporten kapittel 2.5)

Videre står det i samme kapittel:

”Forsikringsselskapene har også ressurser til å trekke inn sakkyndige, hvis uttalelser og rapporter senere kan anvendes av politiet. I slike tilfeller er det viktig at utredninger og konklusjoner vurderes ekstra nøye med henblikk på objektivitet og nøytralitet. [...]Arbeidsgruppen er av den oppfatning at det må eksistere et klart skille mellom denne type undersøkelser og politiets etterforskning. Det bør ikke forekomme samarbeid underveis i etterforskningen, slik situasjonen i mange tilfeller er i dag.”

Frykten eller mistanken som Advokatforeningen har om at privat granskingsarbeid legger føringer på politiets arbeid hvis det pågår et samarbeid mellom granskere og politiet *under* etterforskningen, kan dermed til en viss grad sies å være begrunnet. Selv om slett eller uavhengig etterforskningsarbeid vil kunne avdekkes av domstolene, er det uheldig at det kan sås tvil om politiets objektivitet. Politiets bruk av granskingsrapporter som generell bakgrunnsinformasjon, om disse er fra private eller offentlige kontrollorgan, antas å ville være uproblematisk hvis politiet er bevisst på sin egen og granskernes rolle.

Granskingsrapporten må ses på som relevant informasjon som ikke kan utelukkes fra etterforskningsprosessen. Hvis politiet derimot utelukker en rekke etterforskningsskritt og i stedet bruker granskingsrapporter i sine konklusjoner, vil dette være i tråd med Advokatforeningens bekymring om en rettssikkerhetsreduksjon for den som er siktet (Advokatforeningens årstale 2008). Brannrapporten som omtales i kapittel 5.3 påpeker at det er registrert et uheldig samarbeid mellom forsikringsselskap og politiet under selve etterforskningen.

Datamaterialet i denne oppgaven viser derimot ingen indikasjon på slik praksis i politiet, og drøftingen om en eventuell *forenkling* av etterforskningsprosessen tar ikke dette

¹⁹ Denne rapporten omtales senere i oppgaven som Brannrapporten

utgangspunktet. Samarbeid mellom granskere og politi under etterforskning vil bli tatt opp i det siste kapittelet i denne oppgaven.

5.4 Svekkes bevis og blir saker henlagt på grunn av en gransking?

Samtlige politiinformanter erfarer at bevisverdien til en viss grad kan svekkes, men dette ikke synes å være den sentrale årsaken til at saker blir henlagt. Den teknologiske utviklingen medfører også en lettere sporbarhet av både elektronisk kommunikasjon og pengetransaksjoner som er vanskeligere å fjerne. Riksadvokatens rapport om straffesaksbehandling i politiet per 31. desember 2007 støtter disse erfaringene. I perioden 2004 til 2007 har økonomisk kriminalitet hatt en oppklaringsprosent på over 70 prosent. Kun narkotikakriminalitet kan vise til bedre oppklaringsprosent i denne perioden. Statistikken kan derfor tolkes som at gransking, både i privat og offentlig regi, kan ha en positiv effekt på politietterforskningen da det erfaringsmessig er forhold relatert til økonomi som granskes.

Utfordringen flere av politiinformantene fremhever er at vitner samkjører sine forklaringer før de kommer til et politiavhør. Denne samkjøringen kan føre til en vanskeligere politietterforskning, men vitneforklaringer kan ikke alene stå som eneste bevis i en straffesak. Den må også underbygges av andre bevis. I datamaterialet fremkommer det at det ikke er uvanlig at politiet avdekker samkjørte vitneforklaringer. I noen tilfeller er dette også blitt dokumentert på bakgrunn av e-post-kommunikasjon mellom aktører som, forut for politietterforskningen, har forklart seg for et granskingsutvalg. Et slikt bevis vil politiet sannsynlig ikke ha hatt hvis gransking ikke hadde blitt gjennomført. Det kan videre argumenteres for at vitner som blir konfrontert med et slikt beslag muligens vil forklare seg mer sannferdig til politiet for å styrke sin troverdighet. "Fangenes dilemma" (Spillteorien, Hollis 2007) anses som sentral her. Det kan forventes at vitner vil forklare seg på måten som vil gagne dem best ut fra hva de forventer hvordan de andre vitnene vil forklare seg.

Informanten fra forsikringsselskapet opplever at et betydelig antall de sakene som er gransket internt, blir henlagt før anmeldelse inngis, selv om mulig forsikringssvindel sies å være godt dokumentert. Riksadvokatens brev til alle politidistrikt støtter informantens erfaringer. "Forsikringssvindel er formentlig et økende problem, og utgjør utvilsomt et samfunnsskadelig onde." (Riksadvokaten Ra 06-408 JKØ/mw 453.2 2007). I perioden 2001–2004 ble 68 prosent av alle anmeldte forsikringssaker enten henlagt eller ikke avsluttet etterforsket ett år

etter anmeldelsen. Selv om det ikke er grunnlag for å si at f.eks. alle brannene er forsikringssvindler, så kan den generelle høye henleggelsesprosenten indikere store økonomiske tap for forsikringsnæringen. Første kvartal 2009 ble det utbetalt 1,5 milliarder kroner i erstatningsutbetalinger kun i forbindelse med branner, en økning på 10,2 prosent sammenlignet med samme periode i 2008 (Finansnæringens Hovedorganisasjon²⁰). Politiinformanters erfaring med veldokumenterte granskingsrapporter, samt deres få erfaringer med at gransking ødelegger bevis, indikerer andre faktorer som årsak til henleggelse.

”Bevisinnsamlingen forsikringsselskapene utfører er veldig bra. Jeg vet de til og med bruker tidligere kriminalteknikere fra KRIPOS i åstedsundersøkelsene. Rapporter i forbindelse med bilslakt og sånt er særdeles godt dokumentert. Vi får det rett og slett inn med teskje, bedre enn du selv kan gjøre det” (Politiinformant)

Men en annen politiinformant har erfart at bevis også har blitt ødelagt:

”I forbindelse med forsikringsbedrageri har jeg erfart at bevis er blitt ødelagt. De har nærmest, det man folkelig kan kalle det, tråkket i salaten, i forhold til måten å innhente ting på. De har tilnærmet ødelagt saken rett og slett. Momenter som kunne brukes i avhør var kjent av den mistenkte da forsikringsselskapet hadde konfrontert han med det (Politiinformant).

Datamaterialet indikerer til en viss grad at politiet retter mer kritikk mot private granskere sitt arbeid enn mot kontrollorganer. Videre kan det synes som at det er en høyere andel av tidligere politietterforskere i privat gransking enn hos kontrollorganer. Det kan derfor antas at private granskere har mer innsikt i hvordan etterforskning gjennomføres og hvor viktig det er å ikke legge alle kortene i fanget til den mistenkte, enn kontrollorganer uten denne kompetansen. Politiinformantene erkjenner at det er en intern prioritering av hvilke anmeldte forhold som blir etterforsket. Det er derfor nærliggende å tro at denne prioriteringen påvirker omfanget av intervjuer og bevisinnsamling som foregår ved en gransking. Det kan dermed antas at private granskere gjør noe de ellers ikke ville ha gjort, men gjør det på grunn av politiets makt (prioritering av anmeldte saker). Anmeldelser som har sitt utspring i privat gransking kan sies å måtte fange politiets oppmerksomhet, i konkurranse med anmeldelsene fra kontrollorganer. Handlingen til de private granskerne er således i tråd med maktprinsipp teorien (Englestad 2005). Tas det på den andre siden utgangspunkt i at alle

²⁰ www.fnh.no lest 30.05.09

inngitte anmeldelser blir likestilt med tanke på prioriteringen, er det nærliggende å tro at kontrollorganers granskinger også kan, ut fra en politietterforskers syn, gå for langt, både med hensyn til intervjuer og ved å konfrontere aktører med for mange bevis. I datamaterialet fremkommer det lite kritikk mot kontrollorganers gjennomføring av granskinger. Dette kan begrunnes med at kontrollorganer i all hovedsak har en systemorientert tilnærming, men Skatteetaten må en f.eks. kunne antas også har en individorientert tilnærming. Hvis kontrollorgan ikke går så langt i sin informasjonsinnhenting som de private granskerne, kan det antas at politiet forfordeler disse fremfor anmeldelser som bygger på private granskinger. Dermed underbygges også påstanden om at private granskere til en viss grad tvinges til å dokumentere mer for å fange politiets oppmerksomhet. Politiets håndtering kan videre sies å ikke være i overensstemmelse med hva Advokatforeningen anser som viktig i et rettssikkerhetsperspektiv; ”Mennesket står i sentrum. Mennesket skal beskyttes mot statens og andres vilkårlige maktutøvelse. ”Mennesket” betyr ”alle mennesker” ” (Advokatforeningens årstale 2008).

I datamaterialet fremkommer det at større granskingsfirmaer forut for en granskning foretar det som benevnes som en ”lukket undersøkelse”. Dette innebærer at involverte aktører ikke blir gjort kjent med bedriftens mistanke om uregelmessigheter. Er det vurdert som sannsynlig at bedriftens mistanke er korrekt, vil granskingsfirmaer sammen med oppdragsgiver, i de fleste tilfellene kontakte politiet *før* den åpne granskningen iverksettes. Dette gjøres for å forsøke å avklare om politiet kan iverksette etterforskning og eventuelt avklare hvor langt granskingsgruppen kan gå i sitt arbeid. Granskingsfirmaer synes derfor å være bevisst sin rolle, men bedriften (fornærmede) antas å kunne komme i et dilemma hvis politiet ikke kan iverksette etterforskning innen rimelig tid. Når granskning avdekker en utro tjener vil det kunne antas at bedriften blir mer skadelidende jo lenger den ansatte er i sin stilling. Den arbeidsrettslige tilnærmingen vil være naturlig for den fornærmede bedriften å igangsette så snart som mulig. I slike tilfeller kan det sies at politiets vurdering om ikke å iverksette etterforskning, kan resultere i at bevis blir ødelagt eller svekket.

”Jeg er ikke i tvil om at det er vanskeligere å henlegge en sak som på en måte vi har en oppfatning av at her foreligger det en klar dokumentasjon eller indisier på et noe har skjedd. Det er vanskeligere å henlegge saken uten å gjennomføre ytterligere etterforskningsskritt”(Informant fra et granskingsfirma)

Det foreligger ingen statistikk på hvor mange saker som henlegges på grunn av at bevis er svekket eller ødelagt i sin helhet under en gransking, men innsamlet datamaterialet i denne oppgaven indikerer at gransking i liten grad ødelegger eller svekker bevis. Det kan argumenteres for at der bevis svekkes eller ødelegges kan dette indirekte være fremprovosert av politiets prioriteringspraksis. Granskere må dokumentere grundigere for å bli prioritert. I de grader saker blir henlagt på grunn av bevisets stilling er det nærliggende å tro at den prekontraktuelle tilliten (Ellingsen 2003) er sentral. Politiet tar ikke for gitt at granskingsrapportene er nøytrale på grunn av de private granskernes økonomiske agenda. Forsikringsselskapet skal ivareta sine egne økonomiske interesser, og andre private granskere får betalt for å utføre en undersøkelse for en oppdragsgiver.

5.5 Avklart rolleforståelse mellom politi vs. kontrollorgan og politi – vs. granskere?

Rollen er den faktiske atferd som aktøren velger på grunn av dens status (Aase, Fossåskaret 2007). I tillegg til de formaliserte rettighetene og pliktene som er knyttet til en status, er det som oftest også en rekke uformelle normer forbundet til statusen. En uklar rolleforståelse i samhandlingen mellom to parter kan i mer eller mindre grad vil påvirke arbeidsresultatet. Politi, kontrollorgan og granskere kan hver for seg ha en klar forståelse for hvilke rolle de selv har. Datamaterialet i denne oppgaven avdekker faktorer som kan tyde på at *forventninger* til de ulike rollene ikke alltid blir møtt, og er det da en klar rolleforståelse mellom partene? Det kan synes som om samarbeidsformen i stor grad avgjør hvilke forventninger som stilles til en rolle og forventningene er ikke alltid forenlig med den faktiske rolleatferden.

Datainnsamlingen viser at Arbeidstilsynet og SHT har et tett samarbeid og godt samarbeid. De er bevisste på ikke å blande rollene og deres forventninger til den andres rolleutøvelse er samsvarende. Arbeidstilsynet og SHT påpeker at de ser etter bakenforliggende årsaker og ikke kun den siste utløsende faktoren til at en ulykke oppstår. De mener en rolleblanding vil kunne påvirke målet med deres arbeid. Arbeidstilsynet forholder seg til sitt regelverk og gir politiet råd om hvilke lover innenfor Arbeidstilsynets fagfelt som de mener kan være overtrådt. På grunn av begge kontrollorganene sine komplekse lovverk, mener de at "rådgiverrollen" er nødvendig. De er allikevel bevisst på ikke å styre politiet, og de avgjørelsene politiet tar, involverer de seg ikke i. SHT har en lovpålagt streng taushetsplikt, og informasjon som de innhenter kan ikke brukes som bevis i en straffesak. Dette respekteres av involverte parter, og

politiet forventer ikke å få adgang til den taushetsbelagte informasjonen. Datamaterialet viser at den klare rolleforståelsen også styrker også tilliten mellom etatene, og funnene er i samsvar med Ellingsen sin teori om tillit (2003).

Begge kontrollorganene mener det er uheldig å delta under politiavhør da dette kan gi inntrykk av at de også representerer politiet. Det stilles forventninger til ulike roller og uklareheter her antas å kunne påvirke de som må forholde seg til rollene. Kontrollorganene sin bevissthet rundt dette tema samsvarer med teorien (Hollis 2007).

Samarbeidet mellom politi og Ptil blir av informantene omtalt som veldig bra fra begge parter, men det synes å være uklare rolleforståelser i forbindelse med gjennomføringer av avhør og intervju som etatene utfører i fellesskap. Dette er en praksis som anses som mest hensiktsmessig, spesielt opp mot offshorehendelser. Det kan synes som om det tas mer hensyn til tidsaspektet og skåningen av involverte parter som må intervjues/avhøres, enn til politiet og Ptil sine ulike mål med sitt arbeid. Ptil skal avklare om hendelsen skyldes regelbrudd på petroleumsregelverket fra organisasjonen sin side, mens politiet skal avklare om det er begått en straffbar handling. Det kan argumenteres at en kombinasjon av systemorientert og individorientert tilnærming vil gi et bedre bilde over hendelsen, men det er nærliggende å tro at på grunn av de ulike målene vil det kunne forventes at spørsmålene som stilles vil være ulike. Samtidig skal begge parter avklare ”regelbrudd”. Informanten fra Ptil indikerer at de sannsynlig mister viktig informasjon hvis de ikke får stilt sine spørsmål under politiavhøret. Informanten frykter at dette i ytterste konsekvens kan resultere i at de bakenforliggende årsakene ikke blir adekvat avdekket, og dermed føre til en svekkelse av sikkerheten f.eks. på en oljeplattform. Selv om de har anledning til å stille spørsmål under politiavhøret, frykter de at den som blir avhørt/intervjuet har en uklar forståelse av Ptil sin rolle og at dette i mer eller mindre grad vil påvirke svarene til de som blir avhørt/intervjuet. En granskingsrapport utarbeidet av Ptil i forbindelse med en offshorehendelse 4. juli 2006 underbygger informantens påstand.²¹ Da 921 kilo tunge borerør skulle flyttes, falt et rør 26 meter fra rørhåndteringskranen, gikk gjennom en konteiner på dekket under og stanset på en gangvei på neste dekk. Bare tilfældigheter gjorde at ingen mennesker ble skadet eller drept. Politiet ønsket å etterforske saken og ba Ptil om faglig bistand. Både i MTO- diagrammet og i rapporten fra Ptil fremkommer det tydelig at hjelpemannen til kranføreren får en stor del av ansvaret for

²¹ Gransking av hendelse på Kvitbjørn 04.07.06, aktivitetsnummer 2016

hendelsen da han ikke stanset løfteoperasjonen. Dette til tross for at hjelpemannen, som hadde sin første arbeidsdag på riggen, ved flere anledninger hadde gjort kranfører oppmerksom på at han oppfattet rørløftingen som usikker. Flere anmerkninger i rapporten viser at organisatoriske forhold kunne være bakenforliggende årsaker til at hendelsen kunne inntreffe. Til tross for dette synes det som om Ptil vektlegger informasjonen som har en individorientert tilnærming. En mer systemorientert tilnærming ville være mer forenlig både med Ptil sitt mandat og mål med granskingen. Den manglende etterlevingen av myndighetenes krav fra riggoperatøren synes ikke å bli tilstrekkelig belyst og det er nærliggende å tro at rapportens form ikke møter de forventningene som kan stilles til den rollen Ptil har i en slik gransking.

Det fremkommer også i datainnsamlingen at Ptil bruker informasjon fra politiavhør i deres granskingsrapporter. En ansatt innen petroleumsindustrien skal ifølge en politiinformant ha reagert negativt på dette, og mente politiet brøt sin taushetsplikt. I hvilken grad bruk av politiavhør i granskingsrapporter er avklart og godkjent er ukjent, men det er nærliggende å tro at politiet og Ptil ikke i tilstrekkelig grad har avklart sine roller overfor den som ble avhørt/intervjuet.

”Politi og påtalemyndighetens arbeid overtas i økende grad av private” (Advokatforeningens årstale 2008). Forsikringsselskapene sine utrederenheter skal avdekke mulig forsikringssvik, og Advokatforeningen frykter at ressursmangel i politiet vil medføre at politiet ikke foretar en selvstendig etterforskning. Rettssikkerheten til den som er siktet reduseres hvis politiet kun legger forsikringsselskapets granskingsrapport til grunn ” (Advokatforeningens årstale 2008). Advokatforeningens frykt for enkeltpersoners rettssikkerhet støttes av Giertsen (2006): ”Når ansvar på individnivå (i en gransking) er et tema kommer rettssikkerhetsproblemene på spissen”.

Datamaterialet viser at politiet foretar selvstendig etterforskning selv om det foreligger en granskingsrapport. Det varierer i hvilken grad politiet bruker granskingsrapportene, og én grunn til dette kan være uavklarte retningslinjer internt i politiet. Både politi og granskere uttrykker klart hvilken rolle de har og deres forventninger til den andre part blir i mer eller mindre grad oppfylt. Når politiet ikke etterforsker saker fra f.eks. forsikringsselskap, blir ikke granskernes forventninger til politiet oppfylt, og datamaterialet indikerer til en viss grad at granskerne dermed utvider sin gransking. Når granskingen går for langt og noen ganger ødelegger eller svekker bevis, blir ikke forventningene politiet har til granskerne oppfylt, og

svekkelse av tilliten blir igjen et resultat (Ellingsen 2003). Det fremkommer i datamaterialet at ved en ”henleggelse på bevisets stilling” fra politiets side, må forsikringstageren gå til et sivilt søksmål hvis forsikringsselskapet avkorter eller avslår utbetaling i sin helhet. Hvem svekker rettssikkerheten til forsikringstageren da? Politi eller gransker?

Det kan videre synes som politiet ikke er konsekvent i hvilke forventninger de har til private granskere. Om granskere konkluderer eller fremlegger generell faktainformasjon, blir begge fremstillingene kritisert. En mangel på rolleavklaring mellom partene medfører at partene til en viss grad ikke oppfyller forventningene den andre har til dem. Drøftingen i kapittel 5.2 om mangel på relasjonell tillit (Ellingsen 2003) synes å være sentral i rolleavklaringen mellom politi og private granskere.

5.6 Bidrar gransking til å forenkle etterforskningsprosessen?

Politietterforskning er en formålstyrt innsamling av opplysninger for å avgjøre spørsmålet om tiltale (NOU 2003:21 kap.3). ”Politiet og påtalemyndighetens objektivitetskrav er understreket og drillet. Det har vært et tilbakevendende tema i undervisning, instruksjoner og møter. Etterforskning må ikke ”låses” for tidlig mot en mulig gjerningsmann” (Pressemelding fra Riksadvokat 25.06.07). For å kunne utføre en så objektiv etterforskning som mulig må all relevant informasjon som politiet får tilgang til vurderes. Granskingsrapporten må sees på som relevant informasjon som ikke kan utelukkes fra etterforskningsprosessen. Hvis politiet derimot utelukker en rekke etterforskningsskritt og i stedet bruker granskingsrapporter i sine konklusjoner, vil dette være i tråd med Advokatforeningens bekymring om en rettssikkerhetsreduksjon for den som er siktet (DNAs årstale 2008). Brannrapporten som omtales i kapittel 5.3 påpeker at det er registrert et uheldig samarbeid mellom forsikringsselskap og politiet under selve etterforskningen.

Datamaterialet i denne oppgaven viser derimot ingen indikasjon på slik praksis i politiet, og drøftingen om en eventuell *forenkling* av etterforskningsprosessen tar ikke dette utgangspunktet. Samarbeid mellom granskere og politi under etterforskning vil bli tatt opp i det avrundende kapittelet i denne oppgaven.

Drøftingen i de foregående kapitlene viser at det er flere faktorer knyttet til gransking som kan påvirke etterforskningsprosessen. Resultatet av etterforskningen vil i mer eller mindre grad også være avhengig av politietterforskerens vurdering av granskingsinformasjonens

troverdighet. Det fremkommer i drøftingen i kapittel 5.2 at politiinformantene generelt sett er skeptisk til rapporter utarbeidet av private granskere. Samtidig påpekes det en rekke ganger under intervjuene at rapportene, ikke bare fra kontrollorganer, men også fra private granskingsfirmaer, gir etterforskere en rask og god oversikt over sakskomplekset. Rapportene er generelt sett meget bra, veldokumenterte og detaljerte. Svakheten med rapportene er, ifølge politiinformantene, at de generelt sett ikke har klare kilde- og tidshenvisninger. Videre får politiinformantene inntrykk av at granskerne til en viss grad overdriver eller pålegger visse elementer i saken større betydning enn det som er realiteten. Utfordringen for politiet er dermed å avdekke dette, finne frem til rett kilde for informasjonen og tidssekvensen. Politiet har samtidig forståelse for at det kan forekomme en viss grad av overdrivelse i noen rapporter. Politiet har begrenset med ressurser, og en slik fremleggelse av saken kan i flere tilfeller være nødvendig for at den fanger politiets oppmerksomhet.

”Vi må prioritere de sakene som anses som mest samfunnsskadelig.”
(Politiinformant)

Hvis overdrivelser i granskingsrapporter medfører riktighet, kan det synes som overdrivelsene i mer eller mindre grad blir fremprovosert for å få politiets oppmerksomhet. En slik prioriteringspraksis fra politiets siden kan dermed sies å svekke granskingsrapporter optimale mulighet til å forenkle etterforskningen. Eventuelle overdrivelser i granskingsrapporter kan medføre at politiet vurderer saken som mindre samfunnsskadelig enn den egentlig er.

”Vår erfaring er at de (politiet) ofte tar tak i saken når vi nærmest har gjennomført en ferdig etterforskning. Så vår oppfatning er at de er godt fornøyd med å få en relativt ferdigtygd sak.” (Informant fra et granskingsfirma)

Uttalelsen kan sies å støtte Advokatforeningens frykt for at politiet unnlater å foreta selvstendig etterforskning på grunn av ressursmangel (Advokatforeningens årstale 2008). På den andre siden fremkommer det i datamaterialet at selv om granskingsrapporter er veldokumenterte, innhenter politiet all informasjon på ny for å oppfylle de straffeprosessuelle kravene. Ifølge politiinformantene er det ingen automatikk i at samtlige som er intervjuet av granskere blir innkalt til et politiavhør, og politiet vurderer også om andre som ikke er intervjuet må avhøres. Det er nærliggende å tro at hvis politiet ikke foretar selvstendige vurderinger om hvilke etterforskningsskritt som skal tas, vil dette bli avdekket under rettsbehandlingen.

Granskingsrapporter er kun en ytring (Giertsen 2008) og med dette utgangspunktet kan det sies at ytringen er veiledende for politiet, men ikke styrende. Kontrollorgan sine granskingsrapporter veileder politietterforskere med tanke på de ulike organers lovverk, og private granskingsrapporter kan sies å være veiledende i den forstand at den gir en god oversikt over sakskomplekset. I hvilke grad politiet *velger* å bli styrt, enten av kontrollorgans eller privates granskingsrapporter, avgjør politiet selv.

For at en etterforskningsprosess skal bli forenklet, i den forstand at det blir en raskere avklaring om et straffbart forhold er begått eller ikke, må faktorene som kan bidra til forenklingen være tillitsvekkende og til en viss grad gjenkjennbare. Politietterforskere må ha tillit til granskernes faglige og personlige kompetanse. Faglig i den forstand at granskeren har kunnskap om det som er undersøkt, og personlig kompetanse i forhold til om granskeren har ferdigheter, evner og etisk bevissthet i sin utøvelse av granskingen. Datamaterialet viser at politiet generelt sett har denne tilliten til granskere både i kontrollorgan og private institusjoner. Granskingsprosessen antas også å påvirke politietterforskere sin tillit til granskingsrapporten. Er prosessen gjenkjennbar og forholdsvis sammenfallende med etterforskningsprosessen, er det nærliggende å tro at dette vil kunne øke tilliten til rapporten. Datamaterialet i denne oppgaven viser at verken politi eller private granskingsinstitusjoner følger faste ”maler” i sitt arbeid, men fremgangsmåten synes å være sammenfallende. Kontrollorgan som Ptil og SHT bruker henholdsvis MTO- og STEP-modellen. Selv om politiet ikke definerer hvilke modeller som benyttes under etterforskinger, synes det at de bruker prinsippene i STEP-modellen. Politiinformantene som har hyppig samarbeid med kontrollorgan synes også å bruke MTO- og Hva-hvorfor-modellen, typiske modeller for å se på bakenforliggende årsaker.

Veldokumenterte og gjenkjennbare granskingsrapporter skulle man anta ville bidra til å forenkle etterforskningen, men statistikken om straffesaksbehandling kan være en indikasjon på det motsatte. Privat gransking omhandler ifølge informantene hovedsakelig økonomisk kriminalitet i en eller annen form, og Riksadvokatens rapport om straffesaksbehandling i politiet i 2007 (Ra 08-38 HST/ISO 820.4) viser at økonomisk kriminalitet har bortimot dobbel så lang saksbehandlingstid som gjennomsnittet. Riksadvokaten har også påpekt høy henleggelsesprosent og lang saksbehandlingstid av anmeldte forsikringsaker. (Ra 06-408 JKØ/mw 453.2 2007).

Rapportene underbygger dermed politiinformantenes uttalelser om at selv om gransking gir politiet en god oversikt over saken, så kan granskingen medføre at det tar lenger tid å gjennomføre etterforskningen. Statistikken kan også tolkes dit hen at politiet ikke unnlater å gjennomføre en selvstendig etterforskning, slik Advokatforeningen frykter (Advokatforeningens årstale 2008).

”Vitner eller mistenkte vet hva vi kommer til å spørre om, for de har snakket med granskerne allerede. Og ofte har granskerne spilt ut alle essene også.”
(Politiinformant)

Det er nærliggende å tro at vitneforklaringer er den største utfordringen for politiet etter at en gransking er utført. Videre kan det antas at private granskere sin tendens til å være tilbakeholden med konkrete tids- og kildehenvisninger gir politiet ekstra arbeid for å avklare sammenhengen mellom de faktiske forhold. Privat gransking som resulterer i en politianmeldelse kan antas å ha en individorientert tilnærming, og faren for å peke ut en ”syndebukk” er derfor stor. Det er nærliggende å tro at granskere sitt forsøk på å unngå dette, blir for generell i sin beskrivelse av hendelsen. Kontrollorgan som har en systemorientert tilnærming ser på bakenforliggende årsaker og har derfor ikke denne utfordringen i sitt granskingsarbeid.

Uavhengig om kontrollorganer har en systemorientert eller individorientert tilnærming synes det som rapportene er utformet etter politiets forventninger, og ifølge informantene forenkler dette politiets etterforskning. Den prekontraktuelle tilliten (Ellingsen 2003) som synes å være sterkt til stede antas derfor å medføre en større nytteverdi enn rapporter fra private granskingsaktører. Det er derfor nærliggende å tro at en styrking av den prekontraktuelle tilliten mellom politi og private granskere vil kunne bidra til bedre samhandling, som igjen ville kunne gi politiet større nytteverdi av de private granskerne sine rapporter.

5.7 Samhandlingen mellom politi og ulike granskingsinstitusjoner

Gransking utført av kontrollorgan er til en viss grad lovregulert, men drøftingen i kapitlene 5.1 til 5.6 viser at regulering alene ikke er tilstrekkelig for at undersøkelser foretatt før en etterforskning vil ha en positiv effekt på politietterforskningen. Med positiv effekt menes her at rettssikkerheten til de involverte aktørene ivaretas. ”Rettssikkerhet handler om borgeren sin garanti om å få en lovregulert, rimelig og rettferdig prosess (inkludert etterforskning og rettergang) i tilfelle det rettes anklage mot han/henne for en forbrytelse” (www.wikipedia.no).

En lovregulert prosess er ikke ensbetydende med en *rimelig* og *rettferdig* behandling, for maktinnehaveren kan misbruke eller utøve sin makt på en urettferdig måte. Advokatforeningen mener at borgere sin rett til en forutsigbar saksbehandling ikke oppfylles på grunn av manglende lovregulering av privat gransking (Advokatforeningens årstale 2008). Kan en prosess som ikke er lovregulert allikevel være forutsigbar og ivareta rettssikkerheten til de berørte aktørene hvis prosessen er rimelig og rettferdig?

Det finnes ingen etablert fremgangsmåte for gjennomføring av en gransking, enten om det er i offentlig eller privat regi (Giertsen 2008), og det er nærliggende å tro at en slik mangel kan bidra til å vanskeliggjøre kvalitetssikringen av arbeidet som utføres i en gransking. Eventuelt samarbeid mellom ulike granskingsinstitusjoner antas også å kunne bli svekket hvis det ikke foretas en avklaring om granskingsprosessen. Dette vil igjen kunne ha innvirkning på en eventuell politietterforskning av den granskede saken.

Det er ikke henvisning til konkrete saker i datamaterialet da dette kan identifisere informantene. For å forstå utfordringene som kan oppstå i samhandlingen mellom politi og granskingsinstitusjoner, er det likevel ansett som nødvendig kort å omtale en konkret straffesak som kan begrunne behovet for gransking forut for en etterforskning, og hvilke utfordringer granskere kan møte hvis det ikke foreligger felles kjøreregler for granskingens utførelse. Videre blir en rapport som er utarbeidet på oppdrag fra Justisdepartementet omtalt da funnene som er gjort i forbindelse med utarbeidelsen av denne rapporten er sammenfallende med funn i denne oppgaven.

Etterforskning av en bankbedragerisak

NA 24 (Næringslivsavisens nettutgave) omtalte den 5. mai 2009 en omfattende lånebedragerisak som per. juni 2009 fremdeles er under etterforskning. Politiet har pågrepet en rekke personer og de siktede skal ha adresser i Norge, Sverige, Tyrkia og det tidligere Jugoslavia.. De er mistenkt for å ha forfalsket boligtakster og lønnsdokumenter, og en rekke banker frykter å ha tapt til sammen over 100 millioner kroner. Saken omhandler kjøp og salg av eiendom og det er derfor nærliggende å tro at også forsikringsselskap i mer eller mindre grad kan være økonomisk skadelidende. På grunn av sakens omfang er det nærliggende å tro at det har foregått en gransking forut for politianmeldelsen. Et samarbeid mellom banker og eventuelt forsikringsselskap vil da antas å ha vært nødvendig for å kunne få mest mulig oversikt over sakens omfang og for å danne et grunnlag for en politianmeldelse. Enhver

kriminell handling er ikke en trussel mot samfunnssikkerheten, men angrep som har betydning for samfunnet og som truer grunnleggende samfunnsverdier, kan være en trussel mot samfunnssikkerheten (NOU 2000:24 s. 24). Lånebedragerisaken kan synes å være av en slik karakter.

Kvalitetssikring av brannetterforskning – forslag til retningslinjer

Gjennomføringen av branntekniske undersøkelser i forbindelse med brannskadesaker er blitt kritisert for å være mangelfulle²² (Advokatforeningens årstale 2008), og kritikken rettes både mot politietterforskningen og forsikringsselskapene. I 1997 nedsatte Justisdepartementet en arbeidsgruppe med oppgave å utarbeide forslag til retningslinjer for kvalitetssikring av brannetterforskninger. Arbeidsgruppen avga sin rapport i februar 1999 med et forslag til regelverk for utredning av brannskadesaker.²³ Forslaget er ifølge Advokatforeningen ikke ferdigbehandlet av Justisdepartementet. I forbindelse med utredningen ble det foretatt en rundspørring ved Det Lokale Eltilsyn (DLE) på 26 forskjellige steder for å undersøke om det var et godt samarbeid med politi, brannvesen og DLE. Det fremkom at selv om samarbeidet med politiet er godt, er de skrevne rutinene mangelfulle, det finnes ikke noen mal for utforming av rapporter og det er en dårlig formalisert samarbeidsform. Funnene er sammenfallende med funnene i denne oppgaven, og den videre drøftingen vil derfor ta utgangspunkt i disse tre punktene.

Granskingsapportens utforming

Datamaterialet i denne oppgaven, samt funn i forbindelse med undersøkelsen foretatt i forbindelse med brannrapporten utarbeidet på oppdrag fra Justisdepartementet, viser at det mangler maler for hvordan rapporter utarbeidet av private granskingsinstitusjoner skal utformes. Kontrollorgan som SHT og Arbeidstilsynet utarbeider sine rapporter fra sine respektive maler, og det antas at utformingen og gjenkjennelsen av disse rapportene kan ha innvirkning på politiets tillit til kontrollorganene. Rapportenes utforming kan gi leseren en innsikt i granskingsprosessen, og er denne prosessen lik fra én sak til en annen er det nærliggende å tro at granskingen utføres på en bevisst og systematisk måte. Men gjenkjennelse av rapportutforming synes ikke å være tilstrekkelig for at en rapport skal fremstå som troverdig. I datamaterialet fremkommer det at selv om NAV sine rapporter hadde en fast mal, fikk politiinformantene et inntrykk av at rapportene var mer et resultat av en

²² Dom av 7. februar 1995, LH-1994-26 (Hålogaland lagmannsrett)

²³ Tidligere omtalt i oppgaven som Brannrapporten

”klipp og lim” prosess, der kun personalia på den mistenkte var byttet ut i rapporten. Da det ble etablert en dialog mellom politiet og NAV, og politiets forventninger og informasjonsbehov ble belyst, har NAV sine rapporter, ifølge politiinformantene, blitt betydelig bedre.

Datamaterialet viser at både private granskingsrapporter og påfølgende anmeldelser utarbeides på ulike vis. Noen granskingsinstitusjoner lager sammendrag, andre, som f.eks. forsikringsbransjen, utarbeider rapporter for hver enkel undersøkelse som er foretatt. Det kan synes som om politiets forventninger til granskingsrapportens utforming ikke oppfylles, men uten en avklaring mellom granskere og politiet vil private granskere ha vanskeligheter med å oppfylle disse. Dette støttes av Hollis sin spillteori (2007), hvor avtaler eller erfaring er nødvendig for å ha lik forståelse for forventningene som stilles til de ulike rollene.

Den omtalte bankbedragerisaken innledningsvis i dette delkapittelet viser hvor viktig det er å ha en klar forventning til granskingsrapporters innhold og utforming. Ikke bare med tanke på politiets gjenkjenning av granskingsrapporters form, men også granskingsinstitusjoner seg imellom. Datamaterialet viser en ulik praksis både mellom private granskingsinstitusjoner og politiet i f.eks. bruk av informasjon fra anonyme vitner eller såkalte kilder:

”Jeg har skrevet rapporter der jeg har hatt et navn, men jeg har aldri brukt det navnet videre i noen sammenheng. Jeg har skrevet ”anonymt vitne” i rapporten”. (Informant fra forsikringsselskap)

”Jeg syns det er problematisk med bruk av kilder. Jeg hadde ikke stått i retten og vist til kilder som jeg ikke ville oppgi. Det er helt utelukket hos oss. (Informant fra privat granskingsfirma)

Datamaterialet viser tydelig ulik praksis i private granskingsinstitusjoner og det kan antas at en slik ulik praksis i et eventuelt samarbeid mellom granskere kan vanskeliggjøre granskingsarbeidet og i verste fall ødelegge muligheten til å kunne politianmelde forholdet.

”En ting er å pleie kilder på et etterretningsnivå, men når man har kommet til en straffesak, og etterforskning og rettetføring, så kan vi ikke bruke det (informasjonen). Dette fordi det strider mot kontradiksjon.” (Politijuristinformant)

Både politietterforskere og private granskere kan sies å ha en individorientert tilnærming i deres respektive arbeidsutførelse. Utfordringen synes å være selve formuleringene i granskingsrapportene. Politiinformantene er kritiske til både granskingsrapporter som er for generelle i sin saksfremstilling og rapporter som er for konkrete når det pekes ut mistenkte i saken. Men det gjennomgående i datamaterialet synes å være utfordringene politiet får i forbindelse med granskernes formuleringer av informasjon som har fremkommet under intervjuer:

”Hvis det er faktaopplysninger i granskingsrapporten som eksempelvis tallmateriale som er lett å etterprøve, de rapportene er ganske gode. Intervju av vitner er mer tidkrevende. Det går mer på nøyaktigheten og hvor opplysningene kommer fra, tidspunkter og sånne ting som er svakheten her.” (Politiinformant)

Som det fremkommer i delkapittel 5.6 kan etterforskningsprosessen til en viss grad bli vanskeligere på grunn av granskere sin utførelse av intervjuer. En bedre presisering i granskingsrapportene sin henvisning til intervjuer kan sannsynligvis bidra til bedre kvalitet og økt troverdighet, samt gi politietterforskere et klarere bilde av hendelsesforløpet.

Mangelfull formalisering

Spørreundersøkelsen som er gjennomført i forbindelse med utarbeidelsen av brannrapporten, identifiserte en mangel på formalisert samarbeid mellom blant andre DLE og politiet. I datamaterialet til denne oppgaven fremkommer det at det er en formalisert ”samarbeidsavtale” mellom skatteetaten og politiet, men i hvilken grad er uklart da dokumentet ikke er gjort tilgjengelig. I intervjuer med politiinformantene er det delte oppfatninger om denne avtalen. Noen anser den som positiv og avklarende, mens andre synes avtalen gir skatteetaten en forventning om at deres anmeldte saker vil bli prioritert av politiet. Avtalen kan sies å være en avklaring i forbindelse med *forventninger* som kan stilles til den andre parten, og en slik avklaring antas å kunne bidra til et bedre samarbeid. På den andre siden kan de som ikke har en slik ”avtale” med politiet føle seg nedprioritert. Politiets maktutøvelse (hvilke saker som de velger skal etterforskes) kan dermed oppleves som urettferdig og urimelig. I hvilken grad kan det sies at rettssikkerheten til de fornærmede, som får sin sak gransket av private institusjoner, blir ivaretatt hvis disse sakene ikke blir prioritert av politiet på grunn av manglende avtaler med, eller mangelfull tillit fra politiets side?

En formalisert avtale mellom politi og private granskingsinstitusjoner kan oppfattes som om privat gransking kan være et alternativ til politietterforskning. En privatisering av strafferetten er ikke forenlig med det norske rettssystemet, og Advokatforeningens fokus på faren for en slik privatisering, er sunt. Det er behov for å iverksette tiltak for å mestre de utfordringene det norske samfunnet står overfor i dag, både med tanke på politiressurser og de nye, alvorlige kriminalitetsformer som kan true samfunnssikkerheten. ”Risiko er et sosialt konstruert fenomen, og risikoevaluering er kun et relativt begrep” (Schrader-Frechette 1991). ”*Relasjonell risiko* handler om å mestre sosial kompleksitet. [...]usikkerheten det ligger i å gjøre nye ting” (Ellingsen 2003). Det vil i alltid være en risiko i å gå opp nye veier, men kan risiko styres til en viss grad? En avklaring mellom granskingsaktører og politiet kan være en form for risikostyring. En uformell avtale kan være en avklaring og grensesetting for hva som aksepteres av partene. En slik rolleavklaring vil igjen kunne fastsette hvilke forventninger som kan stilles, og samhandlingen bedres.

Mangelfulle skrevne rutiner

I brannrapporten fremkommer det i spørreundersøkelsen at det er mangelfull skrevne rutiner i forbindelse med undersøkelser som foretas i forbindelse med brannskadesaker. Datamaterialet i denne oppgaven viser sammenfallende funn.

Kontrollorgan som f.eks. Arbeidstilsynet, Ptil og SHT har klare retningslinjer for sitt arbeid. Det virker som om dette fører til at politiets forventninger til hvordan kontrollorganene skal gjennomføre sitt arbeid blir tilfredsstillende. De fleste kontrollorgan har en systemorientert tilnærming, noe som kan medføre mindre grad av overlapping med politietterforskningen. Skatteetaten derimot må antas å ha en individorientert tilnærming, men datamaterialet gir ingen indikasjon på at deres arbeid før en anmeldelse vanskeliggjør politietterforskningen. Det er nærliggende å tro at samarbeidsformen mellom skatteetaten og politiet, og den tidligere nevnte avtalen mellom etatene, bidrar til å bedre samhandlingen.

Ser en bort fra lovverket som enhver borger må forholde seg til, har private granskingsinstitusjoner ingen formelle instruksjoner eller annet regelverk som de må forholde seg til. Finansnæringens Hovedorganisasjon har derimot utarbeidet etiske retningslinjer for forsikringsselskap, og disse skal komme i tillegg til forsikringsselskapenes egne etiske retningslinjer.

[...] ”Formålet med utredning av en forsikringssak er å innhente tilstrekkelig dokumentasjon for å avkrefte eller bekrefte en mistanke om forsikringssvindel. [...] Utreder skal i alt sitt arbeid følge gjeldende lover og regler og tilstrebe objektivitet i alt utredningsarbeid. Dette innebærer at utrederen skal innhente og vurdere opplysninger som både er til gunst og til ugunst for sikrede” (”Forsikringsselskapenes felles etiske retningslinjer ved utredning av forsikringsbedrageri” 2009)

Videre står det blant annet:

[...] ”sikrede må under utredningen gis anledning til å bli gjort kjent med hva mistanken beror på, og anføre de omstendigheter som taler til fordel for ham/henne”.

Selv om det kan sies at dette kun er *veiledende* for granskere i forsikringsbransjen, er det nærliggende å tro at det enkelte forsikringsselskap ikke vil akseptere en arbeidsutførelse som er i strid med retningslinjene. Videre kan det antas at samfunnet generelt vil kunne vurdere retningslinjene til å være i tråd med en rimelig og rettferdig behandling. Utfordringen synes å kunne være forsikringsselskapets *vurdering* av ”tilstrekkelig dokumentasjon for å avkrefte eller bekrefte en mistanke om forsikringssvindel”. Datamaterialet i denne oppgaven viser at måten private granskinger (inkludert forsikringsselskap) gjennomfører intervjuer på og konfronterer mulige mistenkte med bevis, kan vanskeliggjøre politietterforskningen. Det virker å være ulik praksis blant de private granskingsinstitusjonene i hvilken utstrekning de mener det er nødvendig å sannsynliggjøre at et straffbart forhold er begått. Den ulike praksisen kan medføre at forventningene politiet har til granskingsrapporter ikke alltid blir imøtekommet. Det kan antas at en dialog med politiet når det foreligger en mistanke for en straffbar handling, og en avklaring i hvilken utstrekning politiet mener det er hensiktsmessig at granskingen skal utøves, vil kunne bidra til å redusere faren for, og i verste fall, å ødelegge bevis.

Det er videre nærliggende å tro at sammenfallende rutiner i de ulike granskingsinstitusjonene også vil bidra til en bedre belysning av eventuelle straffbare forhold som involverer flere institusjoner. Lånebedragerisaken som omhandles innledningsvis i dette delkapittelet synliggjør viktigheten av dette.

6. Oppsummering og konklusjon

Problemstillingen i denne oppgaven tar utgangspunkt i at gransking påvirker både politietterforskere og etterforskningen i mer eller mindre grad, og drøftingen viser at det er ulike faktorer som kan forklare disse påvirkningene. *Formålet* og *motivet* med de ulike granskinger som utøves er sentrale faktorer som må tas hensyn til når oppgavens problemstilling skal besvares. Er formålet å avdekke organisatorisk systemsvikt og avdekke om det er begått kritikkverdige forhold, og inkluderer dette i så fall også straffbare forhold? Eller er ”granskingsrapporten” en prosedyrelignende fremstilling som egentlig er et motsvar til mistanken rettet mot advokatens klient? En avklaring om granskningens formål og motiv synes også å være sentral når politiet skal vurdere nytteverdien granskningen har for en etterforskning.

I kapittel 2.1 er det identifisert tre mulige mål med en gransking: i) avdekke organisatorisk eller teknisk systemsvikt, ii) avdekke om det er begått en kritikkverdig handling og iii) undersøkelser foretatt av fagpersoner oppnevnt av retten for å avklare faktiske opplysninger. Forventningene som stilles til granskingsarbeidet må ses opp mot det formålet granskningen har. Granskningens tilnærming, om det er systemorientert eller individorientert, vil påvirke informasjonsinnhenting og spørsmål som stilles til involverte aktører. Intervjuer som foretas i én sammenheng er nødvendigvis ikke like hensiktsmessig å bruke i en annen. Når informasjon tas ut av sin kontekst, kan det få en annen betydning. Hvilke forhold som råder i intervjusituasjonen anses også som viktig å ha fokus på. Å ha opptrådt på en kritikkverdig måte er ikke ensbetydende med å ha begått en straffbar handling.

De etiske retningslinjene utarbeidet av Finansnæringens Hovedorganisasjon fastslår at undersøkelser som foretas skal sikre den sikrede sitt personvern, og at ”[...] utredningsarbeidet munner ut i en riktig konklusjon uansett resultat for selskapet eller forsikringstaker”. Utfordringen synes å være i de tilfellene der gransking foretas når det er *mistanke* om svindel. Når skal et forsikringsselskap overføre en eventuell sak til politiet? Hvor stor mistanke skal de ha til en forsikringstaker før de avslutter sine undersøkelser? Skal juridiske begrep som ”rimelig grunn” eller ”skjellig grunn til mistanke” brukes? Og hvis det er rimelig grunn til mistanke, har forsikringsselskap da tatt steget over i en etterforskning? Problemstillingen er like relevant i forhold til andre private granskingsinstitusjoner og

kontrollorgan som har en slik tilnærming. Hvor langt en gransking foretas vil på en eller annen måte påvirke politietterforskningen.

Det kan synes som om det er behov for å utarbeide klare retningslinjer for politiet som klargjør om og i hvilken grad informasjon som fremkommer under et intervju med granskere skal brukes i etterforskningen. Datamaterialet viser klart ulik praksis for hvordan slike intervjuer brukes av politietterforskere. Det antas at en slik avklaring også vil være veiledende for granskere om, og i hvilke omfang, de bør foreta intervjuer.

Drøftingen i denne oppgaven har identifisert en manglende avklaring mellom private granskere og politiet om i hvilken utstrekning granskere bør undersøke et forhold. Private granskingsinstitusjoner blir vanligvis assosiert med en individorientert tilnærming der de retter undersøkelser konkret mot enkeltperson(er). En rekke medieomtalte saker viser at privat gransking også kan ha en systemorientert tilnærming. Enkeltpersoner kan ha foretatt kritikkverdige forhold på arbeidsplassen, men undersøkelser avdekker at manglende organisatoriske forhold kan være de bakenforliggende årsaker til at hendelsen kunne inntreffe. Resultatet kan være at enkeltpersoner ikke blir straffeforfulgt, men at bedriften blir ilagt bøter. Kontrollorgan som Ptil og SHT har denne systemorienterte tilnærmingen, men datamaterialet viser at kontrollorgan sin granskingsutøvelse har høyere tillit blant politietterforskere, og til en viss grad hos Advokatforeningen.

Analysen av datamaterialet og drøftingen i denne oppgaven viser at gransking, både fra private og kontrollorgan, kan være et positivt supplement til politietterforskning, men noen kriterier må være til stede for at så vi være tilfelle. Riksadvokatens rapport²⁴ som omhandler oppklaringsprosenten på straffbare forhold, styrker dette funnet. Søk foretatt på nettstedene til ulike private granskingsinstitusjoner viser at det er en stor overrepresentasjon av økonomisk gransking som tilbys. Det er nærliggende å tro at flere av de oppklarte straffbare handlingene er blitt gransket forut for en politianmeldelse. Politiinformantene mener at gransking i liten grad ødelegger bevis, men på grunn av intervjuer som er foretatt av granskerne kan det ta lenger tid å få avsluttet etterforskningen. Riskadvokatens rapport støtter også dette. Etterforskning av økonomisk kriminalitet har bortimot dobbel så lang saksbehandlingstid,

²⁴ www.riksadvokaten.no Straffesaksbehandling i politiet 2007, riksadvokatens bemerkninger

men disse sakene har de siste årene hatt en oppklaringsprosent på over sytti. Når saker henlegges, viser datamaterialet at dette hovedsakelig begrunnes i mangel på politiresurser.

Datamaterialet viser videre at granskingsrapporter utarbeides av faglig dyktige personer, og de gir politietterforskere en god oversikt over saken. Det sentrale synes å være hvilken grad av kontraktuell tillit politietterforskere og politijurister har til granskingsinstitusjonene. En avklaring og samforståelse for den enkeltes parts rolle synes å være mangelfull mellom politi og private granskere. Drøftingen i kapittel 5.2 viser at mer strukturell tillit, f.eks. ved å avtale i hvilket omfang private skal utføre gransking, kan være nødvendig. Dette er ikke ensbetydende med at politiet vil prioritere saken, men granskingen vil kunne være et sunt supplement *forut* for en politietterforskning. Brannrapporten som omhandles blant annet i kapittel 5.7 viser også at det har vært, og muligens fremdeles er, en uklar rolleforståelse der granskere i forsikringsbransjen bidrar i selve etterforskningen. En slik rolleblanding anses som uheldig da det vil kunne føre til manglende objektiv og uavhengig etterforskning fra politiets side. En tilsvarende rolleblanding kan sies å være identifisert i denne oppgaven i samhandlingen mellom politi og Ptil, men hvor Ptil synes å være den som blir styrt.

Advokatforeningens kritiske syn på politiets manglende selvstendige arbeid er berettiget når politietterforskere får slik bistand som er omtalt i brannrapporten. Dette omhandler ikke bare forsikringssaker, men det synes å være viktig også å ha et kritisk syn på f.eks. skatteetatens rolle når den bistår politiet i sin etterforskning.

Politiets ressursmangel kan argumenteres for å være årsaken til at private granskingsinstitusjoner har "livets rett" i det norske samfunnet. Men kriminalitetsutviklingen synes også å være en vesentlig faktor her. Myndighetenes etablering av ulike kontrollorgan som f.eks. SHT, Arbeidstilsynet, Mattilsynet og Ptil, for å nevne noen, er grep som er blitt vurdert nødvendig for å kunne kontrollere arbeidsutøvelsen og vurdere hendelser som kan skade samfunnsviktige institusjoner eller funksjoner. Det betyr dermed ikke at etableringen av de ulike kontrollorganene er på grunn av manglende tiltro til politiets arbeidsutførelse, men heller en erkjennelse av at kompleksiteten i det moderne samfunnet krever en annen form for tiltak for å redusere samfunnets sårbarhet. Når privat gransking ikke synes å svekke politietterforskningen, er det ikke da nærliggende å tro at en avklaring om forholdene som er omtalt i dette kapittelet ville kunne bidra til å minke samfunnets sårbarhet? Å unnlate å foreta seg noe kan medføre det Advokatforeningen frykter; en privatisering av strafferetten, og det

er verken den enkelte borger, eller samfunnet tjent med. Kan gransking synes eller vurderes å være en rimelig og rettferdig prosess forut for en politietterforskning hvis faktorene som er omtalt her blir ivaretatt? Ja, det kan man ikke se bort i fra.

Problemstillingen i denne oppgaven var:

Hvordan kan gransking påvirke politietterforsker, og hvilke positive og negative effekter kan gransking ha for etterforskningen? Hvilke forhold kan forklare granskings påvirkning på politietterforskere og politietterforskningen?

Besvarelse på problemstillingen synes å være avhengig av politiets grad av prekontraktuelle, strukturelle og relasjonelle tillit til granskingen som er utført. Samtidig er det viktig at både politietterforskere og granskere har en samstemt forventning til hverandres roller. Formålet med de ulike oppgavene som utføres er ulike, men å være bevissthet denne ulikheten, vil gransking kunne bidra positivt til politietterforskningen. Det fremkommer klart i oppgaven at granskingsrapporter er generelt sett meget bra utformet og gransking ødelegger i liten grad bevis.

En interessant forlengelse av denne oppgaven ville være å se på hvordan de som er blitt gransket opplever granskingen, og eventuelt politiets etterforskning, hvis forholdet blir anmeldt. Er de granskede sin kontraktuelle tillit til granskingsinstitusjoner utenfor rettskjeden sammenfallende med politiets, som det fremkommer i denne oppgaven? Og hvis så er tilfelle, hva kan forklare dette? En annen interessant tilnærming ville være i hvilken grad private granskere bruker arbeidsmetodene til offentlige granskingsutvalg som en rettleiding hvis denne form for gransking blir lovregulert.

Litteraturliste/referanser

Bøker:

- Aase, T. et. al. (2007) *Skapte virkeligheter*
Oslo: Universitetsforlaget
- Aven, T. et.al. (2004): *Samfunnssikkerhet*
Oslo: Universitetsforlaget.
- Aven, T. (2006): *Pålitelighets- og risikoanalyse*
Oslo: Universitetsforlaget.
- Blaikie, N. (2000): *Designing Social Reserarch*
England: Polity Press.
- DOE (1999): *Conducting Accident Investigations DOE Workbook*,
Revision 2, May 1, 1999, U.S. Department og Energy, Washington D.C, USA.
- Dyregrov, A. (2008): *Katastrofepsykologi*
Bergen: Fagbokforlaget.
- Hollis, M. (2007) 5 utgave The philosophy of social science
UK: University Press, Cambridge
- Engelstad, F. (2005): Hva er makt
Oslo: Universitetsforlaget
- Williamson, T. et.al. (2009): *International Developments in Investigative Interviewing*
Devon UK: William Publishing.
- Giertsen, J. (2008): *Gransking*
Bergen: Universitetsforlaget.
- Hollnagel, E. (2004): *Barriers and Accident Prevention*
England: Ashgate.
- Jacobsen, D. (2007) 2. utgave *Hvordan gjennomføre undersøkelser?*
Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Kvale, S.(2001): *Det kvalitative forskningsintervju*
Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lai, L. (1994): *Strategisk kompetansestyring*
Bergen: Fagbokforlaget.
- Perrow, C. (1999): *Normal Accidents. Living with High-Risk Technologies*
New York: Princeton University Press.

Reason, J. (1997): *Managing the Risks of Organizational Accidents*

USA: Ashgate.

Rollenhagel, C. (1997) **Sambanden Menneske, Teknik och Organisation: en Introduktion**

Tinmannsvik, R.K. (2007): *"Stille avvik" – trussel eller mulighet?*

I Tinmannsvik, R.K. (red.): Hvorfor skjer det ikke flere ulykker på sokkelen?

Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.

Dokumenter:

NOU 2009:9 *Lov om offentlig undersøkelseskommisjon*

NOU 2006:6 *Når sikkerheten er viktigst*

NOU 2003:21 *Kriminalitetsbekjempelse og personvern*

NOU 2000:24 *Et sårbart samfunn*

NOU 1996:15 *Lilandsaken*

NOU 1984:27 *Politiets rolle og oppgaver i samfunnet*

St. meld. Nr. 39 2003-2004 *Samfunnssikkerhet og sivil-militært samarbeid*

St. meld. Nr. 17 2001-2002 *Samfunnssikkerhet, Veien til en mindre sårbart samfunn*

Ot.Prp. nr. 49 2008-2009 *Lov om endringer i lov om vaktvirksomhet*

NS-EN ISO 9000:2006: *Systemer for kvalitetsstyring*

http://www.iso.org/iso/iso_catalogue/management_standards/iso_9000_iso_14000.htm

Brannrapport (1999) *Forslag til retningslinjer for kvalitetssikring av brannetterforskning*

<http://www.regjeringen.no/nb/sok.html?epslanguage=NO&quicksearch=retningslinjer+for+brannetterforskning>

Riksadvokatens rundskriv(1999) *R-3/1999 - Etterforskning*

Riksadvokatens skriv Ra 06-408 (2007) *JKØ/mw 453.2 Påtalemyndighetens håndtering av saker om forsikringsbedrageri*

Artikler/rapporter:

Ellingsen, M. (2003) *Fortellinga om kompetansesamfunnet, om tillit og risiko i et*

Regionalt utviklingsprosjekt. NORUT.

Giertsen, J. (2006): *Tåler vi en granskning til?*

http://www.jur.uib.no/ansatte/jprjg/Artikler_debattinnlegg/taaler_vi_en_granskning_til

UiB, Juridisk fakultet: Prof.dr.juris Johan Giertsen

Giertsen, J. (2007) *Granskning, med et særlig lys på LO-granskningen*

Fritt ord seminar

- Koht, H. (2009) *Rapporter fra norske granskingskommisjoner 1827 – 2009*
Vedlegg I I NOU 2009:9
- Rachlew, A. (1999) *Masteroppgave 1999 An evaluation of Norwegian Police Officers' Perception of Investigative Interviewing implications for training*
Universitetet i Liverpool
- Rachlew, A. (2003) *Norsk politiavhør i et internasjonalt perspektiv*
Tidsskrift for strafferett 2003/4
- Rachlew, C. (2007): *Vitnekonfrontasjon. Valg av identifikasjonsmetode og vitners pålitelighet.*
Hovedoppgave ved Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo.
- Riksadvokaten (2007) *Pressemelding fra riksadvokaten i forbindelse med Granskingsutvalgets rapport i Fritz Moen saken, 25.06.07*
- Reiss-Andersen, B (2008) *Årstale, Leder Advokatforening*
- Sklet, S. (2002): *Methods for accident investigation*
Trondheim: NTNU.
- Stene, S. et.al. (2008) Prosjektoppgave Granskingsmetodikk, UiS
- Tinmannsvik, Sklet og Jersin (2004): *Granskingsmetodikk: Menneske – teknologi - organisasjon – en kartlegging av kompetansemiljøer og metoder.*
Sintef Teknologi og samfunn.
- Politidirektoratet (2008) ”*Politiet mot 2020, Bemanning og kompetansebehov i politiet*”
www.politiet.no
- KRIPOS (2001) *Analysekurs, kriminaletterretning.*
- Norges Forskningsråd (1997) *ROS definisjoner*
www.forskningsradet.no
- Finansnæringens Hovedorganisasjon (2009) *Forsikringsselskapenes felles etiske Retningslinjer ved utredning av forsikringsbedrageri, Januar 2009*

Avisartikler:

- Aftenposten (23.03.09) ”*Privat politi redder butikkene, næringslivet dropper politianmeldelse*”
- Kvamme, H. (23.08.07) ”*Flere bedrifter skjuler penger ute*”
<http://e24.no/naeringsliv/article1954626.ece>

Kvamme, H. (23.02.09) ”*Bedrifter bør etterforske selv*”

<http://e24.no/lov-og-rett/article2942136.ece>

Kvamme, H.(14.06.09) *Norge blant verstingene*

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2005/11/30/450805.html>

Lerø, M (24.02.09) ”*Etterforskning fremfor granskning*”

http://www.ukeavisenledelse.no/meninger/redaktorens_mening/20090224/etterforskning-framfor-granskning/

Reiss-Andersen, B (24.02.09) ”*Vil ikke la bedrifter etterforske seg selv*”

<http://e24.no/naeringsliv/article2944044.ece>

14.01.08 *Private granskere tapper politiet*

<http://e24.no/lov-og-rett/article2194736.ece>

Vedlegg

Vedlegg 1 *Informasjonsbrev til informantene*

Forespørsel om intervju i forbindelse med mastergradsoppgave i samfunnssikkerhet – med hovedtema granskingsetikk.

Jeg studerer for tiden ved Universitetet i Stavanger og begynner nå arbeidet med mastergradsoppgaven som skal leveres 15. juni 2009. Problemstillingen jeg har valgt er:

Hvordan behandles granskingsrapporter som blir anmeldt til politiet og blir rettssikkerheten til de involverte aktørene ivaretatt?

Jeg har permisjon fra politiet (fra 2006) og har frem til i dag, i tillegg til studiene, arbeidet i privat sektor hvor intern granskning i bedrifter er vanlig. Jeg har på bakgrunn av denne erfaringen samt etter flere medieomtalte saker stilt meg selv spørsmålet om rettsikkerheten til involverte personer blir ivaretatt under granskinger. Et regjeringsoppnevnt utvalg har for øvrig fått i oppdrag å vurdere om det var behov for å lovregulere offentlig granskning. Privat granskning vil, ifølge utvalget, ikke bli berørt i deres utredning. Rapporten skulle ferdigstilles 1. desember 2008, men er pr. i dag ikke offentliggjort.

For å kunne svare på problemstillingen mener jeg det vil være relevant å intervjuere representanter fra ulike politidistrikt, forsvarsadvokater og granskere. Det er videre ønskelig å intervjuere tidligere polititjenestemenn/kvinner som i dag ikke utøver granskning i sin nåværende jobb. På grunn av tidsaspektet og distanser ser jeg det hensiktsmessig å foreta telefonintervju. Hvert intervju forventes å ikke vare lenger enn en time.

Intervjuene vil, etter samtykke med informantene, bli tatt opp på bånd for å transkribere samtalene i ettertid. Hvis anonymitet ikke kan ivaretas vil informasjonen som fremkommer ikke bli brukt. Informantene vil, om ønskelig kunne få kopi av transkriberte samtaler for gjennomlesing samt oppgaven i sin helhet.

Hovedveilederen min er professor Johan Giertsen ved Universitetet i Bergen, samt veileder/kontaktperson Førsteamanuensis Ole Andreas Engen ved Universitetet i Stavanger.

På grunn av det omfattende arbeidet som må gjennomføres de nærmeste månedene håper jeg på å kunne få tilbakemelding fra Dere så snart som mulig.

Har Dere ytterlige spørsmål kan jeg kontaktes på mail eller mobiltelefon 926 35 770. Professor Giertsen i Bergen og Ole Andreas Engen i Stavanger kan og kontaktes hvis ønskelig.

Ser frem til å høre fra Dere.

Med vennlig hilsen

Sissel I. Helle Becker

Vedlegg 2

Tilleggsinformasjon til informantene

Bergen, 03.04.09

Tilleggsinformasjon til informantene i forbindelse masteroppgave

Viser til tidligere skriv i forbindelse med min masteroppgave og forespørsel om å intervju.

NSD ble etablert i 1971 med en institusjonell tilknytning til Norges forskningsråd. NSD skal sikre dataformidling og tjenesteyting overfor forskningssektoren. NSD er et av verdens største arkiv for forskningsdata og formidler av data og datatjenester overfor forskningssektoren. NSD er et kompetansesenter som veileder forskere og studenter i forhold til datainnsamling, dataanalyse, metode, personvern og forskningsetikk. Jeg har meldt inn min oppgave til NSD, for å godkjenne og forsikre alle parter at min arbeidsmetode og datainnhenting ivaretar informantenes personvern. I den forbindelse er det påpekt at følgende tilleggs informasjon må sendes ut til informantene, selv om jeg har muntlig orientert informanter om de fleste punktene:

- Å delta som informant er frivillig, og man kan trekke seg når som helst uten å gi noe begrunnelse
- Hvis informasjon publiseres på en slik måte at informanten kan identifiseres, skal det gis eksplisitt samtykke fra informanten om dette.
- Hvis informanten ikke har innvendinger mot å bli identifisert, bes det om en skriftlig tilbakemelding om dette.
- Informanter får lest gjennom transkribert intervju. Informanter får anledning til å endre, slette og/eller komme med tilføyelser her. Kun godkjente intervju vil bli brukt i oppgaven.
- Lydbåndopptak vil bli slettet når prosjektet er avsluttet.
- Skriftlig materiale blir anonymisert etter transkribering. Hvert intervju blir kodet. Eksempelvis, *PI* viser at det er politiinformant nr. 1 som er intervjuet. Personalia til informanter blir sletter når oppgaven er godkjent – senest 3 måneder etter innlevering.
- Skriftlig materiale oppbevares på en frittstående pc som undertegnede kun har adgang til. Pc'en er ikke tilkoblet internett.
- Sensurfrist er 3 måneder etter innlevering av oppgaven.
- Oppgaven skal leveres 15. juni 2009.

NSD får kopi av dette tilleggsskrivet.

Med vennlig hilsen

Sissel Helle Becker
926 35 770

Vedlegg 3 Intervjuguider

Intervjuguide politietterforskere

- 1. Har du personlige erfaringer med å etterforske granskingsrapporter som blir anmeldt til politiet?**
 - a. Hvis ikke egen erfaring har du kjennskap til politietterforskere som har denne erfaringen?
- 2. Hvilke forhold er blitt gransket og som i ettertid er blitt etterforsket i ditt politidistrikt?**
- 3. Har politiet en annen tilnærming til slike anmeldelser sett opp mot tradisjonell anmeldte forhold? Hvis ja, hva gjør politiet annerledes?**
- 4. De ulike aktørene – mistenkte og vitner har rettigheter og plikter (vitner) jfr. Straffeprosessloven og påtaleinstruksen kap. 8. Hvilke erfaringer har politiet med informasjon som er innhentet av granskingsorganer som direkte involverer mistenkte og vitner:**
 - a. Blir alle involverte aktører som har avgitt forklaring til granskingsorganer avhørt av politiet?
 - b. Er det noen utfordringer i denne etterforskningsfasen som er ulik etterforskningen av tradisjonelle anmeldte forhold?
- 5. Politiet må forholde seg til straffeprosessloven i forbindelse med bevissikring. Hvilke erfaringer har politiet med granskingsorganers eventuelle bevissikring?**
 - c. Er det noen utfordringer i denne etterforskningsfasen som er ulik etterforskning av tradisjonelle anmeldte forhold?
- 6. Har det vært granskingsrapporter hvor informasjon fra anonyme vitner har vært en del av saksoppbyggingen?**
 - d. Hvis ja, hvordan ble denne informasjonen behandlet?
- 7. Ut fra en politietterforsker erfaring er det – rettsikkerhetsmessig sett – ulik standard på granskingsrapporter utferdiget av tilsynsorgan og private granskingsaktører?**
 - a. Beskriv eventuelle ulikheter
- 8. Er det noe annet du ønsker å tilføye som kan være relevant for belysning av problemstillingen "hvordan politiet behandler granskingsrapporter som blir levert til politiet som anmeldelse, og blir rettsikkerheten til involverte aktører ivaretatt?"**

Intervjuguide politijurister

- 1. Har du personlige erfaringer med å ta ut siktelse (evnt. aktorere saker) og vurdere strafferettslige forhold til granskingsrapporter som blir anmeldt til politiet?**
 - a. Hvilke typer saker har du erfaring med?
 - a. Hvis ikke egen erfaring har du kjennskap til politijurister som har denne erfaringen? Og hvilke type saker har de erfaring med?
- 2. Har politijurister en annen tilnærming til slike anmelders sett opp mot tradisjonell anmeldte forhold? Hvis ja, hva gjøres annerledes?**
- 3. De ulike aktørene – mistenkte og vitner har rettigheter og plikter (vitner) jfr. Straffeprosessloven og påtaleinstruksen kap. 8. Hvilke erfaringer har politijurister med informasjon som er innhentet av granskingsorganer som involverer mistenkte og vitner?**
 - e. Der hvor aktører har avgitt forklaring til granskingsorganer har dette gitt juridiske utfordringer med tanke på troverdigheten til aktørenes eventuelle politiavhør?
 - f. Er det noen juridiske utfordringer i denne etterforskningsfasen (avhør) som er ulik etterforskningen av tradisjonelle anmeldte forhold?
- 4. Politiet må forholde seg til straffeprosessloven i forbindelse med bevissikring. Hvilke erfaringer har politijurister med granskingsorganers eventuelle bevissikring?**
 - g. Er det noen utfordringer i denne etterforskningsfasen som er ulik etterforskning av tradisjonelle anmeldte forhold?
- 5. Har det vært granskingsrapporter hvor informasjon fra anonyme vitner har vært en del av saksoppbyggingen?**
 - h. Hvis ja, hvordan ble denne informasjonen behandlet?
- 6. Ut fra din erfaring blir rettssikkerheten til involverte aktører ivaretatt like godt som ved tradisjonelle inngitte anmeldelser?**
 - a. Hvis ikke, hva blir svekket?
- 7. Ut fra politijuristers erfaring er det – rettsikkerhetsmessig sett – ulik standard på granskingsrapporter utferdiget av tilsynsorgan og private granskingsaktører?**
 - a. Beskriv eventuelle ulikheter
- 8. Er det noe annet du ønsker å tilføye som kan være relevant for belysning av problemstillingen "hvordan politiet behandler granskingsrapporter som blir levert til politiet som anmeldelse, og blir rettssikkerheten til involverte aktører ivaretatt?"**

Intervjuguide granskere

1. Hvor stor del av ditt arbeid går ut på gransking/utredning?

2. Hvilke yrke og utdannelses bakgrunn har du?

- i. Hvilke bakgrunn har andre som du jobber med som har samme arbeidsoppgaver som deg?
- ii. Har du/dere fått noe spesiell opplæring i utførelse av gransking?

3. Hvilke type saker gransker du?

4. Når du gjennomfører gransking, kan du forklare fremgangsmåten?

- iii. Gjennomføring av intervju
- iv. Bevissikring
- v. Rapportskriving
- vi. Evnt. Anmeldelse, hva blir lagt ved denne?
- vii. Tenker dere straffeprosessuelle rammer ved gjennomføringen av granskinger? Blir eksempelvis mistenkte og vitner gjort kjent med rettigheter og plikter jfr. Straffeprosessloven?

5. Hvis politiet ikke kommer frem til samme avgjørelse som dere – dvs. mener aktuelle aktører er strafferettslig skylding i forholdet, foretar dere noe da opp mot saken, interne rutiner osv?

6. Hva er deres erfaring med hvordan politiet behandler saker dere har gransket?

- viii. Har dere noen gang bistått politiet i deres etterforskning, sett bort fra granskingsrapporten?

7. Har du/dere erfaring å måtte vitne i en straffesak der du/dere har deltatt i granskingen?

- ix. Kunne dere forklare dere fritt?

8. Hvis du har politietterforskerbakgrunn: Har politiet en annen tilnærming til slike anmeldelser sett opp mot tradisjonell anmeldte forhold? Hvis ja, hva mener du politiet og påtalemyndigheten gjør annerledes?

9. Har det vært granskingsrapporter hvor informasjon fra anonyme vitner har vært en del av saksoppbyggingen?

- i. Hvis ja, hvordan ble denne informasjonen behandlet?
- j. Ved en eventuell anmeldelse, hvordan blir denne informasjonen videreformidlet til politiet?

10. Har du erfaring med den såkalte "whistleblowerparagrafen" i arbeidsmiljøloven? Hvis ja, hva er dine erfaringer med denne?

11. Ut fra din erfaring som gransker mener du at rettsikkerheten til de som blir gransket blir ivaretatt. Begrunn svaret

12. Er det noe annet du ønsker å tilføye som kan være relevant for belysning av problemstillingen "hvordan behandles granskingsrapporter som blir levert til politiet som anmeldelse, og blir rettsikkerheten til involverte aktører ivaretatt?"

Intervjuguide advokater

1. Har du personlige erfaringer med å bistå klienter som det er opprettet straffesak mot på bakgrunn av granskingsrapporter?

- x. Hvis ikke egen erfaring har du kjennskap til advokater som har denne erfaringen?

2. Hvilke type saker har du kjennskap til har blitt gransket for så å bli inngitt som anmeldelse?

- xi. Tilsynsmyndigheter?
- xii. Private granskingsgrupper?

3. Hvis tilsynsmyndighet: Har du kjennskap til om politiet har fått informasjon fra granskingsorganer? Hvis ja er dette i tråd med eventuell taushetsplikt tilsynsmyndigheten har?

- xiii. Offentlige rapporter: På bakgrunn av din erfaring er disse skrevet på en slik måte at de ulike aktørene ikke blir identifisert?

4. Hvis annet (ikke tilsynsmyndigheter): Hvilke informasjon har politiet fått av granskingsgruppen?

5. Har politiet en annen tilnærming til slike anmeldelser sett opp mot tradisjonell anmeldte forhold? Hvis ja, hva mener du politiet og påtalemyndigheten gjør annerledes?

6. De ulike aktørene – mistenkte og vitner har rettigheter og plikter (vitner) jfr. Straffeprosessloven og påtaleinstruksen kap. 8. Hvilke erfaringer har du med politiet behandling av informasjon som er innhentet av granskingsorganer som direkte involverer mistenkte og vitner:

- k. Blir alle involverte aktører som har avgitt forklaring til granskingsorganer avhørt av politiet?
- l. Er det noen utfordringer i denne etterforskningsfasen som er ulik tradisjonelle anmeldte forhold?

7. Har du erfaring med at klienter blir konfrontert med informasjon som er gitt til granskingsgruppen?

8. Politiet må forholde seg til straffeprosessloven i forbindelse med bevissikring. Hvilke erfaringer har du som advokat med granskingsorganers eventuelle bevissikring?

- m. Er det noen utfordringer i denne etterforskningsfasen som er ulik tradisjonelle anmeldte forhold?

9. Har det vært granskingsrapporter hvor informasjon fra anonyme vitner har vært en del av saksoppbyggingen?

- i. Hvis ja, hvordan ble denne informasjonen behandlet?

10. Ut fra din erfaring som advokat er det – rettsikkerhetsmessig sett – ulik standard på granskingsrapporter utferdiget av tilsynsorgan og private granskingsaktører?

- a. Beskriv eventuelle ulikheter

11. Er det noe annet du ønsker å tilføye som kan være relevant for belysning av problemstillingen